คน สถานที่ และ ความทรงจำ

สัญญา ธรรมศักดิ์
เสรี ไทย
จิตร ภูมิศักดิ์
นักศึกษาธรรมศาสตร์
และ หาน่าหอจดหมายเหตุ

จุลสาร หอจดหมายเหตุ
ธรรมศาสตร์
thammasat university archives bulletin
ฉบับที่ ๗ (มิถุนายน ๒๕๔๖ - พฤษภาคม ๒๕๔๗) No.7 (June 2003 - May 2004)

พบกันอีกครั้งกับ **จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์** ฉบับนี้เป็นฉบับที่ ๗ แล้ว และยังเป็นฉบับครบรอบปีที่ ๑๒ ของโครงการหอจดหมายเหตุฯ ด้วย สำหรับผู้อ่านที่ติดตามจุลสารฉบับก่อนๆ ของเรามา จะพบว่าเนื้อหาของฉบับนี้มีความเปลี่ยน-แปลงไปบ้าง จากที่เคยเน้นเฉพาะเรื่องภายในประเทศโดยเฉพาะที่เกี่ยวพันกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหลัก มาฉบับนี้ (และคงเป็นทิศทางที่จะดำเนินต่อไปในอนาคตด้วย) เราพยายามขยายขอบเขตเนื้อหาให้กว้างออกไป โดยนำเรื่องราวที่เกี่ยวกับหอจดหมายเหตุทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในประเทศต่างๆ มาบอกเล่าเก้าสิบให้ได้รับรู้กัน เพื่อความรอบรู้ ก้าวหน้า และทันกาล และเพิ่มพูนความเข้าใจระหว่างกัน โดยเนื้อหาเดิมเราก็ยังไม่ทิ้ง

นอกจากนี้ เรายังมีประวัติศาสตร์บอกเล่า และบทความใหม่เอี่ยมเกี่ยวกับ จิตร ภูมิศักดิ์ บุคคลสำคัญอันเป็นตำนานที่มีสีสันคนหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย สมัยใหม่มานำเสนอ ถือเป็นการร่วมรำลึกวาระครบรอบ ๗๒ ปีแห่งชีวิตของคุณจิตรที่เพิ่งผ่านไปเมื่อปีที่แล้ว ที่สำคัญ ปีนี้ยังเป็นวาระครบรอบเหตุการณ์สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งอันเป็นหมุดหมายของการเปลี่ยนเข้าสู่สังคมการเมืองไทยยุคใหม่ นั่นคือ เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ที่จะเวียนมาบรรจบครบ ๓๐ ปีในเดือนตุลาคมปีนี้ คงไม่มีวิธีการรำลึกใดดีไปกว่าช่วยเผยแพร่เรื่องราวของ อุบัติการณ์ครั้งนั้นให้สังคมได้รับรู้กันกว้างขวางที่สุด เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ จดจำและเรียนรู้ ทางโครงการฯ จึงหยิบวิดีโอ ๑๔ ตุลาฯ ที่จำหน่ายเผยแพร่จนขาดตลาดไปแล้ว มาปรับปรุงเป็น VCD ซึ่งหวังว่าจะเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้ง่ายขึ้น โดยจะออกวางจำหน่ายในเดือนตุลาคมที่จะถึงนี้

เรื่องสุดท้ายที่อยากจะแจ้งข่าวให้ทราบคือ เว็บไซต์ของโครงการฯ ได้รับการปรับปรุงเสร็จเรียบร้อยแล้ว รับรองว่าโฉมใหม่ หน้าตาสวยงามกว่าเก่า แถมยังสามารถค้นจุลสารฉบับเก่าๆ อ่านจากเว็บไซต์ได้ด้วย ขอให้เข้าไปดูได้ที่ **http://www.arc.tu.ac.th**

แล้วพบกันใหม่ฉบับหน้า

จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

คณะกรรมการดำเนินงานโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	**ประธานกรรมการ**
นวลฉวี สุธรรมวงศ์	**รองประธานกรรมการ**
กฤษฎารัตน์ วัฒนสุวรรณ / กาญจนี ละอองศรี ขนิษฐา วงษ์พานิช / วรรณี สำราญเวทย์ วารุณี โอสถารมย์ / สมเกียรติ วรปัญญาอนันต์ อัจฉรา จินดารัตน์ ผู้อำนวยการกองกลาง หรือผู้แทน ผู้อำนวยการกองงานศูนย์รังสิต หรือผู้แทน	**กรรมการ**
วนิดา จันทนทัศน์	**กรรมการและเลขานุการ**
ดาวเรือง แนวทอง	**กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ**

บันทึกการแกะรอย

ชีวิต และ ผลงาน จิตร ภูมิศักดิ์

วิชัย นภารัศมี

ผู้เขียนเคยอ่านพบในหนังสือ *ดั่งสายใยในผองชน* ที่เขียนโดย สุภา ศิริมานนท์ (สำนักพิมพ์เทียนวรรณ เมษายน ๒๕๒๙, หน้า ๗๔) คุณสุภา เขียนจดหมายถึงมิตรผู้เยาว์ เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า

> งานเขียนของคุณจิตร ภูมิศักดิ์ นั้น นอกจากจะมีส่วนหนึ่งอยู่ที่ผมแล้ว ก็มีอีกส่วนหนึ่งอยู่ที่คุณหมึก เป็นงานเขียนใหม่ๆ ซึ่งยังไม่เคยลงพิมพ์ที่ไหนมาก่อนเลยก็มี

ผู้เขียนไม่ทราบว่า งานเขียนคุณจิตร ภูมิศักดิ์ ยังมีตกหล่นหรือฝากฝังไว้ที่ไหนอีก แต่ช่วงระยะเวลาหนึ่งที่ผู้เขียนมีโอกาสจัดพิมพ์หนังสือในนามสำนักพิมพ์ไม้งาม นอกจากจะได้รื้อฟื้นพิมพ์งานอมตะของ ลีโอ ตอลสตอย เรื่อง *สงครามและสันติภาพ* (*War and Peace*) ฉบับแปลของพลตรีหลวงยอดอาวุธ (ฟ้อน ฤทธาคนี) ขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่งเป็นครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๒๖) ห่างจากการตีพิมพ์ครั้งแรกร่วม ๕๐ ปีแล้ว (พ.ศ.๒๔๗๓) ก็ยังได้สืบเสาะค้นหางานของคุณจิตรที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ มาเผยแพร่อีกหลายเรื่อง คือ *ตำนานนครวัด* (พ.ศ.๒๕๒๕) *ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม* (พ.ศ.๒๕๒๕) *ความอบอุ่นอันอ่อนหวาน* (พ.ศ.๒๕๒๕) *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนสมัยศรีอยุธยา* (พ.ศ.๒๕๒๖) *ภาษาละหุ หรือ มูเซอร์* (พ.ศ.๒๕๒๖) ในส่วนนี้ยังไม่รวมถึงที่ได้ต้นฉบับ *โองการแช่งน้ำ* และ *ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา* จากพี่ภิรมย์ ภูมิศักดิ์ แล้วนำมาจัดพิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์ดวงกมล (พ.ศ.๒๕๒๔)

ถ้าจะย้อนไปก่อนหน้านี้ สุพจน์ แจ้งเร็ว สมัยเป็นนักศึกษาธรรมศาสตร์ เป็นผู้พาผู้เขียนไปบ้านคุณจิตรเป็นครั้งแรก เขาดูเหมือนจะสนิทกับแม่แสงเงิน ฉายาวงศ์ แม่ของคุณจิตร หลังจากนั้น ผู้เขียนก็หมั่นไปเยี่ยมแม่และพี่สาวจิตรเสมอ สมัยนั้นเราหมายถึง ผู้เขียน และเพื่อน สายสุมาลย์ ไกรฤทธิ์, พงศ์เทพ มนูพิพัฒน์พงษ์ เมื่อพบงานเขียนต้นฉบับลายมือชิ้นใหม่ๆ ของคุณจิตร ก็ตื่นเต้นกัน มีโอกาสก็จะนำมาพิมพ์เป็นเล่มจำหน่าย ซึ่งหวนกลับมาพิจารณาในปัจจุบันแล้ว แทบจะลงความเห็นได้เลยว่าเป็นงานพิมพ์หนังสือที่ไม่ประณีตเอาเสียเลย ดังเช่นหนังสือเล่มที่ชื่อ *เสียงเพลงแห่งการต่อต้าน* (สำนักพิมพ์วังหน้า, ๒๕๒๑) *โคทาน* (สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๑)

การศึกษางานของคุณจิตร ตลอดจนเป็นผู้

ริเริ่มจัดพิมพ์งานคุณจิตรให้เผยแพร่ต่อสาธารณชนด้วยแรงงานแห่งศรัทธา โดยไม่มีองค์กรใดอุดหนุน เราทำไปโดยไม่ได้หวังผลกำไรหรือชื่อเสียง เรามักจะใช้นามแฝงกันเป็นส่วนใหญ่ และเปลี่ยนชื่อสำนักพิมพ์ไปเรื่อยๆ เฉพาะตัวผู้เขียนเอง ก็มักจะถือโอกาสในวาระต่างๆ เขียนถึงคุณจิตรสม่ำเสมอ เพื่อเผยแพร่เกียรติคุณของคุณจิตรตามหน้าหนังสือพิมพ์ในยุคนั้น โดยใช้นามปากกาว่า “เมือง บ่อยาง” สุจิตต์ วงษ์เทศ เป็นคนหนึ่งที่สนใจงานประวัติศาสตร์ของคุณจิตร เมื่อครั้งที่สำนักพิมพ์ไม้งาม ประกาศท้ายเล่มหนังสือว่าจะพิมพ์งาน *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนสมัยศรีอยุธยา* ตอนนั้นสุจิตต์เป็นบรรณาธิการวารสาร *ศิลปวัฒนธรรม* และบรรณาธิการอำนวยการหนังสือพิมพ์ *มาตุภูมิ* ความสนใจอยากอ่านต้นฉบับเรื่องนี้ ผลักดันให้สุจิตต์ถึงขั้นลงคำประกาศในหนังสือพิมพ์ *มาตุภูมิ* ฉบับวันอังคารที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๕ ว่าอยากพบผู้เขียนเพื่อเรื่องนี้เรื่องเดียวจริงๆ

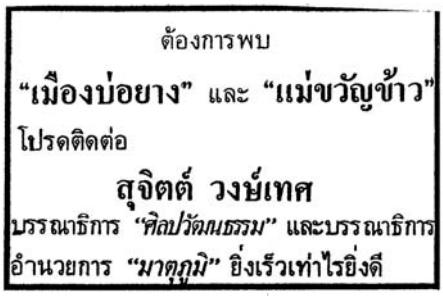

จาก *มาตุภูมิ* วันอังคารที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๒๕ ไปพบแล้ว สุจิตต์ บอกจะจัดอภิปรายเรื่อง “ขอม” และอยากอ่านต้นฉบับ *สังคมไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา*

ก่อนหน้านั้นไปอีก ผู้เขียนได้ตระเวนพูดคุยกับเพื่อนๆ คุณจิตร หลายคนในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งส่วนมากเป็นอาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์ มีอยู่คนหนึ่งชื่อ ประดิษฐ์ แสงเอี่ยม ทำงานที่ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ เป็นเพื่อนของคุณจิตร สมัยเรียนหนังสือชั้นมัธยมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตรด้วยกัน ผู้เขียนหมั่นเข้าหอสมุดกลาง ซึ่งอยู่บริเวณตึกอักษรศาสตร์เพื่อค้นหางานนิพนธ์ของคุณจิตร งานวิเคราะห์ศัพท์ “กลาโหม“, “จังหวัด“ ตลอดจน “โมราวียา และ นวนิยายต้องห้าม“ ซึ่งเขียนถึง อัลแบร์โต โมราวียา นักประพันธ์อิตาเลียนก็พบในหอสมุดแห่งนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมบทความเหล่านี้และได้นำเสนอสมาคมสังคมศาสตร์ เพื่อจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม และงานดังกล่าวพิมพ์เสร็จเรียบร้อยหมดแล้ว เพียงแต่รอเข้าปกเย็บเล่ม ตั้งชื่อหนังสือว่า *จิตร ภูมิศักดิ์ อัจฉริยะของประชาชน* มีสุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบรรณาธิการ และงานนิพนธ์บางชิ้นในเล่มนี้ คุณ สุชาติก็ได้มาเพิ่มเติม แต่เผอิญเกิดเหตุการณ์ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ เสียก่อน หนังสือเล่มนี้จึงไม่ได้เผยแพร่ ภายหลังจึงได้นำมาพิมพ์ใหม่ใช้ชื่อว่า *ภาษาและนิรุกติศาสตร์* (สำนักพิมพ์ดวงกมล พ.ศ. ๒๕๒๒)

ในช่วงระยะเวลานั้น ทั้งก่อนหน้าและหลัง ก็มีผู้พิมพ์งานของคุณจิตร ที่ค้นพบใหม่ออกมาเรื่อยๆ เช่นกัน สันนิษฐานว่าคงเป็นงานที่คุณจิตร ได้ฝากไว้กับบุคคลต่างๆ นั่นเอง อาทิเช่น รวมเรื่องสั้นเวียตนาม *ด้วยเลือดและชีวิต*, *คาร์ล มากซ์*, *คนขี่เสือ*, *แม่* และ *ความเรียงว่าด้วยศาสนา* แต่ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ที่ทำให้คุณจิตรเป็นคนที่ทรงคุณค่าและเป็นที่ยอมรับในแวดวงนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ คือ งานนิพนธ์เรื่อง *ความเป็นมาของคำว่าสยาม, ไทย ลาว และ ขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ* ทั้งหมดนี้ยังไม่นับรวมงานบางชิ้นที่ว่ากันว่า คุณจิตร แปลเสร็จเรียบร้อยแล้ว แต่ฝากไว้กับคนโน้นบ้างคนนี้บ้าง จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการตีพิมพ์ เช่น *ธรณีกรรแสง*, *บัลลังก์ไอยคุปต์* (*The Egyptian*) เป็นอาทิ

เรื่องชีวิตและผลงานของคุณจิตร ภูมิศักดิ์ ที่ได้รับการเปิดเผยต่อสาธารณชนมากขึ้นเรื่อยๆ ก่อให้เกิดแนวโน้มปรากฏการณ์ที่ดูคล้ายเป็นตำนานจนกระทั่งเกิดเป็นภาพของวีรบุรุษในดวงใจขึ้นกับหลายๆ คน แม้ว่าเกร็ดเรื่องเล่าหลายเรื่องที่เขียนขึ้นจากความทรงจำของเพื่อนๆ จิตร จะคลาดเคลื่อนในเรื่องเวลาบ้าง เรื่องข้อมูลบ้าง เรื่องราวของคุณจิตรก็เป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งเมื่อเกิดเหตุการณ์นองเลือด ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙ ขึ้น เรื่องราวของคุณจิตรก็ค่อยซาลงไป

ผู้เขียนเป็นคนหนึ่งที่สนใจเรื่องของจิตร และก็ยอมรับในกฎของอนิจจัง พร้อมกับเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ยุติธรรมอย่างยิ่งที่คิดจะยกย่องหรือลืมเลือนกันอย่างกับจะเป็นแฟชั่น ผู้เขียนเชื่ออยู่ว่าจริงๆ แล้วเรายังไม่รู้จักจิตรดีเลย แต่กลับจะลืมเลือนกันเสียแล้ว ***และก็ยังมั่นใจว่างานเขียนของจิตรนั้น ไม่ใช่มีเพียงเท่านี้ หรือตามที่เสียงซุบซิบกันว่าอยู่ที่คนโน้นคนนี้ แต่ยังมีอีกมากมายที่เรายังไม่รู้ และค้นคว้าไปไม่ถึง นี้รวมทั้งที่ตีพิมพ์แล้วในนิตยสารเก่าๆ หายาก และที่ยังไม่ตีพิมพ์ และก็ยังเชื่ออีกเช่นกันว่า จิตรเป็นนักเขียน ที่มีนามปากกามากที่สุดคนหนึ่งในบรรดานักเขียน นักหนังสือของเมืองไทยยังมีนามปากกาของจิตรในชื่ออื่นอีกหรือไม่ที่เรายังไม่รู้*** นี่คือจุดเริ่มต้นที่ทำให้ผู้เขียนต้องค้นคว้าต่อไป

ผู้เขียนได้มีโอกาสใกล้ชิดแหล่งข้อมูล คือ เข้าไปจัดหนังสือของจิตร ให้เป็นหมวดหมู่ จัดเป็นระเบียบดังห้องสมุด และได้สัมผัส ได้อ่านงานบันทึก งานจดเล็กเชอร์สมัยที่จิตรเรียนตั้งแต่ชั้นมัธยมจนถึงมหาวิทยาลัยในบางวิชาเท่าที่ได้ค้นพบและหลงเหลืออยู่ จากบันทึกข้อมูลเหล่านี้ทำให้มีความเชื่อมั่นมากทีเดียวว่า น่าจะนำเราไปสู่บางสิ่งบางอย่างในส่วนที่เราต้องการจะรู้ ทั้งในแง่ภูมิหลัง ความวิริยะอุตสาหะ ความช่างสังเกต จึงได้รวบรวม และถ่ายสำเนาเก็บไว้ศึกษา

เรื่องบางเรื่องที่ไม่ค่อยมีใครรู้จริง เช่น เรื่องความรักฉันท์หนุ่มสาว ก็ปรากฏร่องรอยให้เห็นในจดหมายที่จิตรได้รับจากเพื่อนสาวที่ชื่อ “สมพร” อยู่หลายฉบับ

แม้กระทั่งเศษกระดาษสี่เหลี่ยมขนาดย่อมบันทึกศัพท์ยากๆ เป็นตั้งๆ ก็ทำให้เรารู้ว่า จิตร มีวิริยะอุตสาหะเพียงไรในการสืบค้น เรียนรู้รากศัพท์ ศัพท์หลายคำจดไว้เป็นปริศนาตั้งแต่เป็นนิสิต กว่าจะไขความหมายได้ก็ต่อเมื่ออีก ๕ - ๖ ปี ให้หลังต่อมา

เศษกระดาษชิ้นหนึ่งเป็นลายมือของ หาญ ดิษคุ้ม เขียนบันทึกและดูเหมือนจะพยายามแปลเรื่องคำสั่งสอนการศึกสงครามอะไรสักอย่างหนึ่ง เศษกระดาษชิ้นนี้ทำให้รู้ว่า จิตร และ หาญ สนิทสนมและวิสาสะกันในเรื่องความรู้ มิฉะนั้น เศษกระดาษชิ้นนี้ไม่น่าจะตกมาอยู่ที่กองกระดาษที่บันทึกความรู้ต่างๆ ของจิตรได้ เพื่อนของจิตรคนนี้แทบไม่มีผู้ใดเอ่ยถึงมาก่อนเลยก็ว่าได้ และแทบไม่มีใครรู้ประวัติเมื่อเป็นเช่นนี้ต่อมา เมื่อทราบว่าหาญได้ร่วมทำนิตยสาร *ทรรศนะ* ร่วมกับจิตรด้วย จากนิตยสารเล่มนี้ก็ทำให้เรารู้จักหาญ มิตรสนิทร่วมทุกข์ร่วมสุขวัยเยาว์ของจิตรดียิ่งขึ้น

ผู้เขียนเคยพบลายมือจิตร เขียนเล่นๆ ในเอกสารต้นฉบับที่จิตรไม่เอาแล้วว่า “เริงศักดิ์ ละอองจินดา” ยังเคยเข้าใจผิดคิดว่า จิตรผันชื่อตัวเองเล่นๆ (ในด้านความหมาย) จาก จิตร ภูมิศักดิ์ เป็น เริงศักดิ์ ก็คือ นามสกุลจาก “ศักดิ์” เป็น เริงศักดิ์ “ภูมิ” เป็น ละออง “จิตร” เป็น จินดา แต่ต่อมาก็ต้องกลับหลังหันทันที เพราะไปพบใน *อักษรานุสรณ์* ปี พ.ศ.๒๔๙๘ ว่ามีบุคคลชื่อนี้จริงๆ เรียนอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ และเป็นเพื่อนของคุณจิตรคนหนึ่งนั่นเอง

คุณเริงศักดิ์ ละอองจินดา มีตัวตนจริงๆ ไม่ใช่ผันจากชื่อจิตร ภูมิศักดิ์ แต่อย่างใด (จาก *อักษรานุสรณ์* ๒๔๙๘)

หรืออย่างเรื่องของคุณกมล เกตุสิริ ที่จิตรยกย่องมากในความสามารถทางด้านดนตรี ดูได้จากบทความเรื่อง “ดนตรีพื้นเมืองในประเทศไทยที่จุฬาฯ”, “แง่คิดที่เนื่องมาจากดนตรีพื้นเมือง”, “แคน...ดนตรีแห่งการต่อสู้ชีวิต” และ “แคน...พยานแห่งความสามารถของบรรพชน” (ดู *สารเสรี* ๒๗ มกราคม, ๓, ๑๐ และ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐) ก็นับว่าเป็นเรื่องแปลกประหลาดในสังคมไทยที่เรื่องราวของคุณกมล เกตุสิริ กลับเงียบหายไปเป็นเพียงแค่คนที่ถูกระลึกถึงเฉพาะในบทความของจิตรเท่านั้น ไม่มีการพูดถึงหรือเอ่ยถึงในยุคต่อๆ มา

ผู้เขียนได้พบกระดาษครึ่งแผ่นบันทึกด้วยลายมือจิตร เขียนถึงนามปากกาของตนเอง โดยบันทึกว่า “จิตรเสน” เป็นหนึ่งในนามปากกาของตนเองและไม่ได้ใช้บ่อยนัก หากไม่ทราบมาก่อน ก็จะไม่เชื่อทีเดียวว่าบทกวีรัก “งาม-งอน“ เขียนชมผู้หญิงใน *ทรรศนะ* โดย “จิตรเสน” จะคือ จิตร ในอีกด้านหนึ่ง ผู้เขียนก็พยายามติดตามอ่านบทความในหนังสือพิมพ์ *ไทยใหม่* สมัยที่จิตรไปเขียนคอลัมน์ประจำ (พ.ศ. ๒๔๙๗ - ๒๔๙๘) และเคยสันนิษฐานว่านามปากกา “นวัตถกร” และ “มนัส นรากร” น่าจะเป็นนามปากกาของจิตร ด้วยเหมือนกัน (ผู้สนใจดูบทความของ ผู้เขียนใน *เนชั่นสุดสัปดาห์* ฉบับ ๕๐๔ และ ๕๕๐ (๒๘ ม.ค.-๓ ก.พ. และ ๑๖ ธ.ค. ๒๕๔๕)) และก็ถือเป็นโชคดีที่ต่อมาหลังจากนั้น ผู้เขียนได้รับแฟ้มหนังสือพิมพ์ที่จิตรตัดเก็บไว้มาศึกษา ในส่วนของบทความของ “มนัส นรากร” จิตรได้เขียนเพิ่มเติมขึ้นอีกเล็กน้อย นอกเหนือจากที่ได้ตีพิมพ์หรือตีพิมพ์ได้ไม่ครบถ้วนตามที่เขียนในต้นฉบับในหน้าหนังสือพิมพ์ และลงชื่อ “มนัส นรากร” ด้วยลายมือของจิตรเอง

ลายมือของจิตร ภูมิศักดิ์ ในนามปากกา “มนัส นรากร”

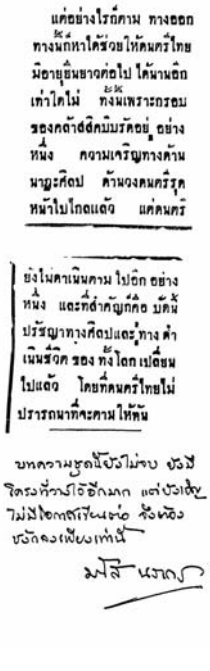

ผู้เขียนยังสันนิษฐานอีกหลายนามปากกาว่า น่าจะเป็นของจิตร เช่น “ประภากร” “เด็กอมมือ” และบางนามปากกาก็ยังไม่มีหลักฐานแวดล้อมพอที่จะพิสูจน์ได้ เช่น สรรค์ กฤตวรรต, แอมะเทอร์ หรือ คณิตชีวิน ในส่วนเหล่านี้เราต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป

เอกสารการบ้านที่จิตรทำส่งอาจารย์ช่วงเรียนในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะเรียงความภาษาฝรั่งเศส ดูจะเป็นตัวแทนสะท้อนความในใจของจิตรในช่วงระยะเวลานั้นได้ดีทีเดียว มีอะไรอยู่ในใจ ก็เขียนสะท้อนความเห็นออกมา ทำไมต้องเป็นเฉพาะภาษาฝรั่งเศสด้วย? ตรวจสอบการบ้านภาษาอังกฤษก็พื้นๆ เขียนเป็น

เรื่องเล่าธรรมดาๆ ได้นำเรียงความภาษาฝรั่งเศสให้ผู้รู้แปลเป็นไทย ได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับทัศนะ ข้อคิดเห็น และ บทสรุปของจิตรในช่วงวัยนั้นๆ บางเรื่องบางราวที่จิตรไม่เคยเขียนถึงกล่าวถึงในภาษาไทย เช่น เรื่องความงดงามของบ้านเกิดที่อำเภอประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี ก็อยู่ในเรียงความ “l’echo de paix” (เสียงสะท้อนของความสงบ) ความในใจต่อชาวนาบ้านนอกขอกตื้อ ในวัยเป็นนิสิตนักศึกษาเป็นเช่นไร ก็อยู่ในเรียงความฝรั่งเศสชิ้นหนึ่งที่อาจารย์ผู้ตรวจให้นิยมว่า “เทร่เบียง” (très bien) คือ ดีมาก เรียงความชิ้นดังกล่าวมีผู้แปลเป็นภาษาไทยดังนี้*

การบ้านภาษาฝรั่งเศสของจิตร ภูมิศักดิ์ ที่แสดงทัศนะต่อชาวนาบ้านนอก

Chère Paysanne,

Paysanne, mes chers amis. Disposez-vous d'ouvrir vos cœurs aux voix qui vous diront le bonheur de la cité. Vous feriez aussi bien de faire la sourde oreille toutes les fois que l'on fait appel à votre attention sur la vie magnifique et des merveilles de la ville. Est-ce que vous osez risquer de croire que toutes les choses indiquées par eux sont la réalité? Ils n'ont fait que vous raconter à ses guises. Ils ne vous ont promis pas du tout.

Chers amis, ne pensez pas que les habitants de la ville seraient plus heureux que vous à cause de la civilisation moderne ou des équipements scientifiques. Ne savez-vous pas que la majorité des habitants de la cité ne sont pas heureux comme vous, voyez davantage sur le point de vue basé sur la perception idéaliste. Ils doivent travailler sérieusement avec la fatigue toute la journée sous le mépris et l'exploitation pour gagner leur vie. Leur sueur, s'il pouvait devenir rouge comme le sang, il aurait sans doute rougeyé toutes leurs corps aux yeux du monde. Chaque morceau de pain qu'ils cherchent avec les difficultés à leurs enfants est, en vérité, plus amer que doux: parce que ce pain, soit qu'il ait l'air parfaitement sec, brun

*แปลโดย ประภัสสร พานชาตรี

เพื่อนชาวนาที่รักของข้าพเจ้า จงอย่าเปิดใจยอมรับกับคำพูดที่ว่า การมีชีวิตอยู่ในเมืองมีความสุขเลย พวกท่านควรจะปฏิเสธการรับรู้และไม่ให้ถูกชักจูงให้เชื่อในความรื่นรมย์ของชีวิตในเมือง ท่านกล้าเสี่ยงพอที่จะเชื่อในทุกสิ่งที่เขากล่าวว่าเป็นความจริงหรือ พวกเขาเหล่านั้นพูดเพียงเพื่อให้ท่านเชื่อตามที่เขาต้องการเท่านั้น พวกเขาไม่ได้ให้คำมั่นสัญญาใดๆ กับพวกท่านเลย

เพื่อนผู้เป็นที่รัก อย่าแม้เพียงแต่จะคิดว่าผู้คนในเมือง จะมีความสุขมากกว่าพวกท่าน ด้วยเหตุที่มีวัฒนธรรมวิถีชีวิตสมัยใหม่ หรือเพียงมีเครื่องใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ พวกท่านไม่รู้หรอกว่า คนเมืองส่วนใหญ่ไม่มีความสุขเหมือนอย่างที่พวกท่านมี พวกเขาต้องเหน็ดเหนื่อยทำงานหนักตลอดทั้งวัน ภายใต้การดูถูกเหยียดหยาม และการแสวงหาผลประโยชน์เพื่อเลี้ยงชีพ หยาดเหงื่อกลายเป็นหยาดแห่งเลือด และเลือดของพวกเขาก็ได้ปรากฏแก่สายตาชาวโลก ข้าว (ขนมปัง) แต่ละเม็ด (ก้อน) ได้มาด้วยความยากลำบากเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตลูกๆ ของพวกเขานั้น ในความเป็นจริง รสชาติของมันออกจะขมมากกว่าหวานนุ่มเสียอีก ถึงแม้ว่าลักษณะของมันจะดูแห้ง แต่จริงๆ แล้วเปียกชุ่มไปด้วยหยาดเหงื่อคราบน้ำตาและเลือด

พวกท่านคงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะตัดสินทุกสิ่งทุกอย่างที่มันเป็น ความศิวิไลซ์ของเมืองซึ่งดึงดูดความสนใจของท่าน มันเป็นเพียงสิ่งที่มองเห็นด้วยตาเท่านั้นและพวกท่านก็ไม่อาจเห็นความจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังภายใต้ความหรูหรานั้นซึ่งเต็มไปด้วยความซื่อสัตย์จริงใจหรือไม่มีแม้แต่มนุษยธรรม ณ ที่แห่งนั้น ในเมืองที่ดูเหมือนมีวัฒนธรรม ผู้คนไม่บริโภคเนื้อสัตว์เป็นอาหาร ไม่แม้ดื่มน้ำเหมือนพวกท่านที่นี่ แต่พวกเขาจะกลืนกินเนื้อและดื่มเลือดของมนุษย์ด้วยกันเอง

และพวกท่านล่ะ อยู่ที่นี่ ที่ชนบทแห่งนี้ เป็นอย่างไรบ้าง พวกท่านมีความสุขอยู่กับธรรมชาติ พวกท่านได้กลับบ้านหลังน้อยที่สงบสุขและมีความสุขทุกค่ำคืนหลังจากเสร็จงานในทุ่งนา แต่ในเมือง แทนที่พวกเขาจะได้กลับบ้านและอยู่อย่างสงบ หลังจากการตรากตรำทำงานตลอดทั้งวัน คนเมืองต้องกลับบ้านด้วยความสิ้นหวังและหมดเรี่ยวแรง

อาศัยที่นี่เถอะ อยู่กับทุ่งนาและป่าเขาที่ซื่อสัตย์รักเถอะ รักหุบเขาและอาชีพซึ่งท่านเป็นเจ้าของ งานทุกอย่างที่นี่สัมฤทธิ์ผลได้ด้วยสองมือของท่านที่เปี่ยมไปด้วยพลังและหยาดเลือดที่น่ายกย่องของบรรพบุรุษของท่านเป็นสิ่งที่น่าสรรเสริญของโลกยิ่งนัก

พักพิงที่นี่เถิดเพื่อนรัก ได้โปรดอยู่อย่างมีความสุข

และใช้ประโยชน์จากผืนนาเก่าแก่และมีคุณค่าของท่าน มองตาข้าพเจ้าสิเพื่อนรัก ข้าพเจ้าขอให้ท่านมีความภาคภูมิใจในอาชีพของท่าน เป็นความจริงไม่ใช่หรือที่หยาดเหงื่อของท่านซึ่งสว่างไสวราวกับรุ่งอรุณแห่งท้องฟ้ายามเช้าได้หล่อเลี้ยงมนุษยชาติในโลกใบนี้

เป็นอย่างไรบ้าง ทัศนะต่อชาวไร่ชาวนาของจิตรในยุคเป็นนิสิตนักศึกษา

ผู้เขียนยังได้พบสมุดเรียนภาษาสันสกฤตที่จิตรเรียนกับหม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ เมื่อครั้งที่จิตรแย้งศัพท์ “บาทรโช” กับ อัศนี พลจันทร ส่วนหนึ่งก็ได้เรียนปรึกษากับหม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ ยังมีสมุดจดหัดเรียนภาษาจีนและภาษารัสเซีย มีข้อที่น่าสังเกต ก็คือ ในสมุดจดวิชาต่างๆ ของจิตรสมัยเรียนชั้นมัธยมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตรนั้น ไม่ว่าจะเป็นวิชาวิทยาศาสตร์, ประวัติศาสตร์ หรืออื่นๆ มักจะมีการเขียนแซมด้วยตัวอักษรโบราณ หรือไม่ก็เป็นคำจารึกจากศิลาจารึกหลักต่างๆ ทำให้อดคิดไม่ได้ว่า ขณะที่จิตรเรียนวิชาอื่นๆ อยู่นั้น ช่วงหนึ่งใจก็ประหวัดไปถึงเรื่องที่ตนเองสนใจยิ่งกว่า ชอบมากกว่า จึงเขียนอักษรโบราณจากจารึกต่างๆ แซมไว้เช่นนั้น

(บน) ลายมือสันสกฤตของจิตร ภูมิศักดิ์ (ล่าง) ชื่อจิตร ภูมิศักดิ์ เขียนแบบสันสกฤต

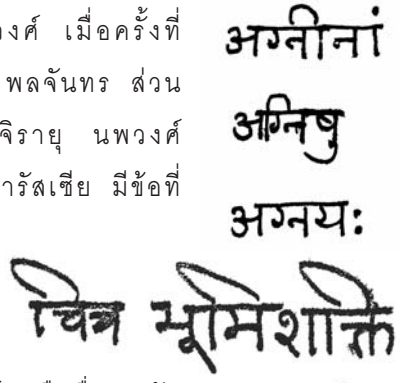

ผู้เขียนยังได้พบบทกวี บทกลอน สมัยเรียนมัธยม จิตรมีความมานะอย่างยิ่งที่จะเขียนนิราศดังกวีโบราณ จึงเขียนทั้ง “นิราศหญิง”, “นิราศรัก” หากได้อ่านนิราศทั้งสองเรื่องก็จะรู้ว่าในวัยรุ่นหนุ่มน้อย จิตรก็เหมือนเด็กผู้ชายทั่วๆ ไป จีบผู้หญิง พิศวาสความงดงามของสาวๆ แต่ก็มีการสอดแทรกความคิดเห็นต่อสิ่งไม่ชอบมาพากลเช่น การโกงบ้านโกงเมือง นิราศทั้งสองเรื่องถึงแม้จะเป็นผลงานในช่วงต้นๆ ของชีวิต แต่หากไม่ได้มีการพบสมุดเล็กเชอร์สมัยเรียนวัดเบญจมบพิตรแล้ว ก็จะไม่มีโอกาสได้พบต้นฉบับทั้งสองเรื่องเด็ดขาด เราก็จะรู้จักแต่จิตรสมัยหลังๆ ที่มีบุคลิกจริงจังเท่านั้น อีกเรื่องหนึ่งที่แปลกคือ ผู้เขียนค้นพบสมุดเรียนของจิตรสมัยอยู่เตรียมอุดมฯ

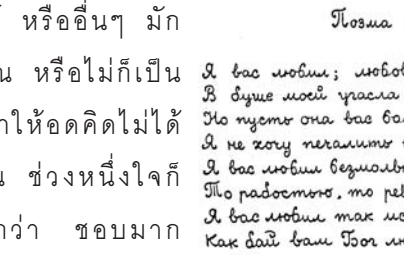
Поэма Любви
А.С. Пушкина.
Я вас любил; любовь ещё, быть-может,
В душе моей угасла не совсем;
Но пусть она вас больше не тревожит;
Я не хочу печалить вас ничем.
Я вас любил безмолвно, безнадёжно,
То робостью, то ревностью томим;
Я вас любил так искренно, так нежно,
Как дай вам Бог любимой быть другим.

ลายมือของจิตร ภูมิศักดิ์ เขียนภาษารัสเซีย

น้อยมาก หรือแทบไม่มีเลย ข้ามไปพบแต่สมัยเรียนที่จุฬาฯ หากพบบ้างก็คงมีรายละเอียดเพิ่มเติมขึ้นบ้างไม่มากก็น้อย

สมัยที่จิตรไปเรียนปริญญาโทเกี่ยวกับการค้นคว้าเรื่องเด็กที่ประสานมิตรก็เช่นกัน เราแทบไม่ทราบอะไรกันมากนักในช่วงระยะเวลานั้น แต่บทวิจัยที่ต้องไปสัมภาษณ์เด็กหญิงน้อยพิมลำ ที่จิตรไปสัมภาษณ์ภาคสนามแล้วบันทึกไว้ วางซุกทิ้งๆ ไว้ในกล่องอย่างไม่มีค่าก็ช่วยต่อเติมบางส่วนเสี้ยวของชีวิตในช่วงเวลานั้นได้อย่างดี

ที่โรงเรียนสตรีเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ซึ่งจิตรสมัครเป็นอาจารย์สอนก็เช่นกัน เราแทบจะไม่รู้อะไรเลยในส่วนนี้ โชคดีที่มีหนังสือ *เพชรบุรีนุสรณ์ประจำปี ๒๕๐๐* ที่จิตรเก็บไว้ ก็พอจะทำให้เราเห็นภาพในช่วงนั้นได้บ้าง

ส่วนที่ผู้เขียนภูมิใจมากที่สุดคือ ได้พบต้นฉบับ *สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา* และต้นฉบับพิมพ์ดีด *ข้อเท็จจริงว่าด้วยชนชาติขอม* ซึ่งเป็นภาคผนวกของหนังสือ *ความเป็นมาของของคำสยาม, ไทย ลาว และ ขอม และลักษณะทางสังคม*

ของชื่อชนชาติ เพราะได้ทำให้หนังสืออันทรงคุณค่ายิ่งนี้ครบสมบูรณ์ ภาคผนวกดังกล่าวนี้ จิตรทำไว้หลายชุด ต้องอ่านละเอียดก่อนตีพิมพ์ เพื่อคัดฉบับที่สมบูรณ์ที่สุด ในส่วนของชุดอื่นๆ ถึงจะไม่สมบูรณ์ แต่ก็มีคุณค่าทางด้านความรู้อยู่ในตัวของมันเอง ในระยะเวลาดังกล่าว หากไม่มีการจัดรื้อ ค้น เอกสารหรือหนังสือของจิตร ก็คงไม่พบต้นฉบับที่สำนักพิมพ์ไม้งามนำมาจัดพิมพ์ได้ ต้นฉบับเหล่านั้นก็คงอยู่ที่เดิมและคงอยู่อย่างนั้นตามระยะกาลเวลาที่ผ่านไป หรือรอให้ผู้ที่สนใจจิตรคนอื่นมารื้อค้นในภายหลัง

จิตร ภูมิศักดิ์ เป็นหนอนหนังสือขั้น “บรม” คนหนึ่ง ผู้เขียนจัดหนังสือของจิตรโดยสำรวจทีละเล่ม และก็จัดเป็นประเภทว่าควรอยู่หมวดหมู่หนังสือประเภทไหนอย่างไม่เคร่งครัดนัก และก็จดบันทึกรายชื่อหนังสือไว้หมด แบ่งเป็นหมวดประวัติศาสตร์ ๒๑๓ เรื่อง หมวดวรรณคดี วรรณกรรมไทย ๑๘๓ เรื่อง วรรณกรรมแปล ๕๑ เรื่อง หมวดศาสนา ๑๑๕ เรื่อง หมวดสารคดี ๑๘๖ เรื่อง และยังมีนิตยสาร ตลอดจนหนังสืออนุสรณ์งานศพ ๕๙๐ เรื่อง นี่คือเท่าที่มีหลงเหลืออยู่

ฟื้นความหลัง จิตร ภูมิศักดิ์

กองบรรณาธิการ

ภาพถ่าย จิตร ภูมิศักดิ์ จากห้องประวัติศาสตร์ กก. ๒ ส. ภายหลังจากถูกจับกุม

ปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ที่ผ่านพ้นไป เป็นวาระครบรอบเหตุการณ์สำคัญเหตุการณ์หนึ่ง แม้ไม่อยู่ในปฏิทินทางการของชาติ และไม่มีการจัดงานเฉลิมฉลองรำลึกอะไรใหญ่โต แต่ในปฏิทินประวัติศาสตร์ฉบับสามัญชน ได้จารึกไว้ว่าเป็นวาระครบรอบ ๗๒ ปีของชีวิตสามัญชนผู้ยิ่งใหญ่คนหนึ่งนามว่า จิตร ภูมิศักดิ์ โดยมีการจัดงานรำลึกเล็กๆ ในรูปแบบการสัมมนา ณ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ (ตึกคณะอักษรศาสตร์ ๑ เดิม) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๕ ในชื่อว่า “สัมมนา ๗๒ ปี จิตร ภูมิศักดิ์ (๒๔๗๓-๒๕๔๕)”

ทางจุลสาร*หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์*เห็นว่า เนื้อหาการสัมมนาหัวข้อ “ฟื้นความหลัง จิตร ภูมิศักดิ์” ซึ่งเป็นหัวข้อหนึ่งในการสัมมนาดังกล่าว โดยมี ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ หม่อมราชวงศ์นิตย์โสภาคย์ เกษมสันต์ วิจารณ์ ศตสุข เป็นวิทยากร และฉลอง สุนทราวาณิชย์ เป็นผู้ดำเนินรายการ มีสาระที่น่าสนใจหลายเรื่องยังไม่เคยเปิดเผยที่ใดมาก่อน และให้ภาพชีวิตของจิตรอีกด้านหนึ่งที่หลายคนอาจจะไม่เคยสัมผัส จึงเรียบเรียงถ่ายทอดมาลงไว้ในจุลสารฉบับนี้ เพื่อเป็นการร่วมรำลึกถึงวาระสำคัญของปัญญาชนคนสามัญอย่างจิตร ภูมิศักดิ์

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

การสัมมนา ๗๒ ปี จิตร ภูมิศักดิ์ ในวันนี้ รายการช่วงเช้าและช่วงบ่ายในเบื้องต้น เราได้ฟังวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิที่มาอภิปรายจากความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับจิตร รวมทั้งผลกระทบทางวิชาการ วัฒนธรรมและการเมืองที่จิตร ภูมิศักดิ์ ได้สร้างไว้ ผมเข้าใจว่าในบรรดาวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิทั้งภาคเช้า ภาคบ่ายทั้งสองรายการ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่รู้จักคุณจิตร ภูมิศักดิ์ โดยผ่านงานของคุณจิตร ภูมิศักดิ์ เข้าใจไม่ผิดเมื่อช่วงเช้ากับช่วงบ่าย จะมีวิทยากรอยู่เพียง ๒ ท่าน ที่เคยได้มีโอกาสพบปะกับคุณจิตร ที่เป็นตัวตนจริงๆ มากกว่าที่จะผ่านงานเขียนของคุณจิตร ก็คือ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม และอาจารย์กำจร สุนพงษ์ศรี

สำหรับภาคบ่ายแก่ๆ ก่อนที่แดดจะร่มลมจะตกของวันนี้ เราจะได้มาฟังทัศนะ ประสบการณ์ ความประทับใจในด้านต่างๆ ที่เพื่อนร่วมชั้นเรียน เพื่อนร่วมรุ่น หรือว่าอาจจะเป็นเพื่อนรุ่นหลังแต่เรียนทันคุณจิตร ได้มาพูดคุยเกี่ยวกับคุณจิตร ภูมิศักดิ์ในช่วงระยะที่ใช้ชีวิตอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาฯ ทั้ง ๓ ท่านที่นั่งอยู่ในที่นี้เป็นเพื่อนที่ได้มีโอกาสสัมผัสกับตัวตนของคุณจิตรจริงๆ ผมจะเรียนแนะนำวิทยากรที่จะมาบรรยายในภาคนี้ ทั้ง ๓ ท่าน ตามลำดับอาวุโส ในความเข้าใจของผมในช่วงทศวรรษ ๒๔๙๐ ความเป็นรุ่นพี่ รุ่นน้องมี แต่ผมเข้าใจว่าส่วนใหญ่ การเอ่ยถึงหรือการเรียกจะใช้คำว่าคุณโดยตลอด

ท่านแรกซึ่งเป็นผู้อาวุโสที่สุดนะครับ อยู่ทางขวามือของผม พันเอกพิเศษ หม่อมราชวงศ์นิตย์โสภาคย์ เกษมสันต์ ผมขออนุญาตเรียกเป็น “คุณชาย” นะครับ คุณชายเข้าเรียนที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา รุ่นเดียวกับจิตร ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ และมาเข้าที่คณะอักษรศาสตร์ โดยคุณจิตรเข้าในปี พ.ศ.๒๔๙๓ คุณชายเข้าในปี พ.ศ. ๒๔๙๔ และมาเรียนทันกันในปี พ.ศ.๒๔๙๕ ตอนที่คุณจิตร เรียนซ้ำชั้นในชั้นปีที่ ๒ ถ้าใครติดตามงานเขียนของคุณชายเมื่อสัปดาห์ที่แล้วใน*มติชนสุดสัปดาห์* ก็คงบอกได้ว่านิรันดร์ก็คือคุณชายที่ดูเหมือนว่าจะเป็นคนแรกๆ ที่ทราบข่าวการถึงแก่กรรมของคุณจิตร ภูมิศักดิ์ คุณชายเกษียณอายุราชการจากศูนย์รักษาความปลอดภัย กระทรวงกลาโหม

ซ้ายมือสุดของผม ก็เป็นเพื่อนร่วมรุ่นที่เป็นรุ่นน้องของคุณจิตรหนึ่งรุ่น คือ คุณวิจารณ์ ศตสุข นะครับ ในขณะที่คุณชายเป็นเพื่อนกับคุณจิตร ทำงานทำกิจกรรมมาตั้งแต่โรงเรียนเตรียมฯ คุณวิจารณ์จะมารู้จักกับคุณจิตร โดยผ่านการเป็นไกด์ การรับจ้างทำทัวร์ เป็นมัคคุเทศก์ ผมเข้าใจว่าสมัยตั้งแต่ยังเป็น เวิร์ลด์ ทราเวล เซอร์วิส ตั้งแต่ตอนนั้น และคุณวิจารณ์ก็ทำงานเป็นมัคคุเทศก์อยู่ที่ เวิร์ลด์ ทราเวล เซอร์วิส มาตั้งแต่ตอนนั้น จนกระทั่งถึงทศวรรษที่ ๒๕๓๐ ตอนหลังก็ออกมาทำที่บริษัททีวี แอร์ บุคกิ้ง จนเกษียณการทำงาน เพราะฉะนั้น คุณวิจารณ์ก็จะเป็นเพื่อนร่วมงาน ทั้งเพื่อนเรียนที่คณะอักษรศาสตร์ และก็เป็นเพื่อนร่วมงานในฐานะที่เป็นมัคคุเทศก์ด้วยกัน

สุดท้าย น้องนุชสุดท้อง ซึ่งก็อายุ ๗๐ ได้แล้ว คือ ดร.วิทย์ วิศทเวทย์ ซึ่งก็เกษียณอายุราชการในตำแหน่งศาสตราจารย์สาขาวิชาปรัชญาจากคณะอักษรศาสตร์ ทุกวันนี้อาจารย์ก็ยังสอนอยู่ที่คณะอักษรศาสตร์ อาจารย์วิทย์จะมาเรียนปี ๓ ปี ๔ พร้อมกับคุณจิตร ตอนที่คุณจิตรกลับมาเรียนอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ถูก

พักการเรียนไป ๒ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๙๘ - ๒๔๙๙ เผอิญผมไปเห็นเอกสารชิ้นหนึ่ง เป็นเอกสารคะแนนตอนจบปีสุดท้าย ปี ๔ และก็พบว่า ในปีนั้น อาจารย์วิทย์สอบจบเป็นอันดับที่ ๙ ในคณะอักษรศาสตร์ ส่วนคุณจิตรเป็นที่ ๑๕ ของคณะอักษรศาสตร์ ในปีนั้นรู้สึกมีคนจบ ๙๘ คน เป็นเกียรตินิยมอันดับ ๒ สัก ๑๕ คน และอาจารย์วิทย์เป็นอันดับที่ ๙ แต่คุณจิตรไม่ได้เกียรตินิยมนะครับ เพราะคุณจิตรสอบตกตอนปี ๒ และก็พักการเรียนไป เลยไม่ได้เกียรตินิยม อีกอันหนึ่งตอนปี ๓ คุณจิตรสอบได้เป็นอันดับที่ ๓ นะครับของทั้งชั้น อันนี้ก็เป็นข้อมูลที่ผมเพิ่งมีโอกาสได้เห็น ผมก็เลยจะย้อนกลับมาทางคุณชาย ก็คงจะให้พูดตามลำดับอาวุโสที่จะให้เล่าถึงชีวิตคุณจิตร ภูมิศักดิ์ ตามที่คุณชายมีโอกาสรู้จัก คนสองคนมีเส้นทางชีวิต เส้นทางครอบครัวแตกต่างกัน แล้วก็มารู้จักกันที่โรงเรียนเตรียมอุดมฯ และคณะอักษรศาสตร์

ม.ร.ว.นิตย์โสภาคย์ เกษมสันต์

สวัสดีครับท่านผู้ฟังที่เคารพ ก่อนอื่นต้องฟื้นความหลังเรื่องหนึ่งก่อน เหตุการณ์แรกที่ผมจะเรียนก็คือ ห้องนี้เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว เป็นห้องที่ผมได้มาเรียนร่วมกับคุณจิตร ภูมิศักดิ์ และอีกประการหนึ่งที่เป็นข้อสังเกต ถ้าเราลากเส้นจากจุดที่เขาถือกำเนิดมาจนกระทั่งถึงวันนี้ กึ่งกลางของเส้นนั้นก็คือ ปีที่เขาเสียชีวิต ๓๖ ปี และ ๓๖ ปีมาจนวันนี้ ก็เป็นช่วงที่เรียกว่าอยู่ระหว่างครึ่งทางกัน อันนี้อาจจะแปลกสำหรับคนอย่างผมที่ชอบเก็บอะไรมาคิด ผมเริ่มรู้จักจิตร เมื่อตอนที่เขาเข้ามาเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ในปี พ.ศ.๒๔๙๑ จิตรเป็นคนที่มีพื้นฐานมาจากต่างจังหวัด เขาเข้ามาเรียน ม.๕ - ม.๖ ที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร และมาเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา เราอยู่คนละห้อง คะแนนผมสู้เขาไม่ได้ เขาก็อยู่ห้องที่ดีกว่านะครับ จุดที่เราเริ่มเป็นเพื่อนกันก็คือมาทราบว่าเขาเขียนเรื่องไปลงหนังสือพิมพ์เป็นประจำ อย่าลืมว่า ตอนนั้นเราเป็นแค่เด็กเตรียมอุดมปีที่หนึ่ง ความคิดความอ่านตอนนั้นไม่น่ามีกว้างไกลขนาดเขียนเรื่องไปลงหนังสือพิมพ์ และเรื่องที่เขาเขียนก็เต็มไปด้วยสาระความรู้ ในด้านนิรุกติศาสตร์ ในด้านภาษา ในด้านวรรณคดี ส่วนผมก็เขียนเหมือนกัน แต่ผมเป็นประเภทเขียนเรื่องอ่านเล่น ไปลง *สยามสมัย* สมัยนั้นมีเรื่องสั้น “โบว์สีฟ้า” ผมก็เขียนไปลง เพราะฉะนั้น คนที่ชอบงานเขียนหนังสือด้วยกัน ถึงแม้จะคนละแบบ ก็มีความตรงกันในเรื่องที่ว่าสนใจในเรื่องการขีดการเขียน

เราก็เริ่มเป็นเพื่อนกันจนถึงขั้นที่เรียกว่าเมื่อเวลาล่วงไป ตอนนั้นจิตรจะเข้าอักษรศาสตร์จุฬาฯ แล้ว ส่วนผมไปเรียนธรรมศาสตร์ สาเหตุก็ไม่ต้องพูดถึง เพราะว่าไม่เกี่ยวกับจิตร จิตรเข้ามาเรียนที่นี่ แล้วก็พบผมตอนที่ผมไปเรียนธรรมศาสตร์ ในช่วงนั้นจำได้ว่าธรรมศาสตร์มีพรชัย แสงชัช มี เปลื้อง วรรณศรี ก็เป็นช่วงที่จะมีการพูดปราศรัยกันมากแล้ว ผมก็ได้ร่วมกับเขา กับเพื่อนอีก ๒-๓ คน มีสุธีร์ คุปตาลักษ์ ซึ่งเสียดายเขาไม่อยู่ ถ้าเขาอยู่ เขาจะเป็นคนที่รู้จัก

จิตร (แถวยืนคนที่สี่จากซ้าย) และเพื่อนร่วมห้องเมื่อครั้งเรียนอยู่ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

จิตรดีที่สุด เพราะเขาเป็นคนที่ใกล้ชิดสนิทสนม เวลาดูหนังสือสอบเขาก็ไปดูด้วยกัน ผมก็ไปดูกับเขาด้วย จำได้ว่าไปดูที่บ้านคุณสุธีร์ที่ซอยแสง-จันทร์ และก็ท่องหนังสือด้วยกัน เพราะท่องคนเดียวมันอาจจะหลับ ก่อนที่จะอ่านตำราได้หมด และเราก็เป็นประเภทหาเช้ากินค่ำก็คือว่า ตอนกลางคืนก็ท่องตำรา ตอนเช้าก็เอาความรู้ที่ท่องมาสอบ อันนั้นก็เป็นเรื่องที่ได้เริ่มมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันก็คือว่า เราได้ร่วมกันทำหนังสือเล่มหนึ่ง ออกเป็นวารสาร ตั้งใจว่าจะให้เป็นรายปักษ์ ใช้ชื่อว่า *“ทรรศนะ”* ไปพิมพ์ที่บุญส่งการพิมพ์ ซึ่ง อยู่แถวๆ สะพานดำ หนังสือนี้ก็ตั้งใจว่าจะเผยแพร่วิทยาการความรู้ ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของไทย รูปเล่มก็เป็นขนาด ๑๖ หน้ายก หรือขนาด *Reader’s Digest* งานที่ร่วมกันทำ ต่างคนก็ช่วยกันเขียน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันหาโฆษณา ประเด็นสุดท้ายนี่แหละครับที่ทำให้ *ทรรศนะ* อยู่ได้เพียง ๓ ฉบับ ก็หมดทุน เพราะเราไปแคะกระปุกมาเพื่อลงทุนทำหนังสือฉบับนี้กัน สาเหตุที่ล้มเหลวเพราะว่าเรื่องการตลาดไม่เป็นสักคนนึง ผมได้เขียนเรื่องนี้เล่าใน เรื่อง “จักร ภูมิสิทธ์ นิสิตร่วมสมัย” เขียนเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๓๙ ก็เล่าถึง วารสาร *ทรรศนะ* นี่ ขายดีที่สุดตอนที่ชั่งเป็นกิโล ก็สรุปว่าอันนั้นก็เป็นจุดเริ่มต้นที่เราได้เริ่มทำหนังสือด้วยกัน

ปรากฏว่าผมก็ย้ายมาเรียนอักษรศาสตร์ตามที่ใจรัก เรียนให้ทราบก็ได้ว่า เรียนธรรมศาสตร์เพราะตามใจคุณแม่ เพราะคุณแม่อยากให้เป็นนักบัญชี แต่ผมกับตัวเลขนี่ไม่ถูกกัน ถึงแม้จะเคยทำงานบัญชีให้กับเพื่อนร่วมรุ่นอักษรศาสตร์ รุ่น ๑๙ มาแล้ว ก็ยังไม่ชอบเรื่องตัวเลขอยู่ดี ปรากฏว่าเข้ามาในปีที่ ๑ จิตรก็ขึ้นปีที่ ๒ แล้ว แล้วก็เข้ามาเรียนซ้ำชั้นในปีที่ ๒ ในห้องนี้แหละ ครับ ก็มีคนถามกันว่าจิตรตกวิชาอะไร ผมก็ถามเขา จิตรตอบสั้นๆ ว่าตกภาษา เขาจะพูดห้วนๆ สั้นๆ อย่างนี้ แล้วก็ไม่ยอมขยายความว่า ไอ้ภาษาที่ตกมันภาษาอะไร ผมก็ไม่อยากให้เป็นภาษาไทย ปรากฏว่าข่าวที่แว่วๆ มาในตอนหลัง มันเป็นภาษาไทย ผมก็ได้มาเรียนกับเขาอย่างที่เรียนให้ฟังในตอนต้น ในห้องนี้ เมื่อ ๕๐ ปีที่แล้ว ก็นับว่าเป็นการฟื้นความหลังที่ผมได้หยิบยกมากล่าวในตอนต้น ผมก็คงพูดไปเรื่อยๆ เพราะว่ามันเป็นเรื่องที่ต่อโยงกัน

ต่อมา จิตรได้รับเลือกให้เป็นสาราณียกรของมหาวิทยาลัย มีหน้าที่จัดทำหนังสือ*มหาวิทยาลัย* ฉบับวันที่ ๒๓ ตุลาคม เรื่องการที่นิสิตอักษรศาสตร์เป็นสาราณียกรของมหาวิทยาลัยนั้น ก็ถือเป็นเกียรติอย่างหนึ่งที่กรรมการคณะปีนั้นพยายามส่งเสริมให้จิตรได้รับเลือกในที่ประชุมของคณะกรรมการมหาวิทยาลัยให้เป็นผู้จัดทำหนังสือเล่มนี้ แล้วเขาก็ได้รับคัดเลือก คะแนนออกมาเป็นเอกฉันท์ ไม่มีฝ่ายค้าน ไม่มีฝ่ายรัฐบาล ปรากฏว่าเขาได้รับงานนี้ ก็ขอเรียนเพิ่มเติมให้ทราบอีกนิดนึงว่า อักษรศาสตร์เคยมีนิสิตชายอยู่คนนึงก็ไปทำหน้าที่เป็นสาราณียกรของหนังสือ *มหาวิทยาลัย* ท่านผู้นั้นก็คือที่เราเรียกว่า “อาจารย์เสริฐ” นะครับ (ประเสริฐ ทรัพย์สุนทร - บก.) เป็นผู้ที่ไปทำหนังสือเป็นคนแรก เพราะฉะนั้นทางคณะก็อยากให้มีนิสิตจากอักษรศาสตร์ไปทำงานนี้ เมื่อเริ่มงาน สาราณียกรของคณะต่างๆ ก็ไปร่วมเป็นกรรมการในการจัดทำ ก็มีเสียงหรือผมได้อ่านจากที่ไหนสักแห่งหนึ่งว่า สาราณียกรจากคณะต่างๆ ไม่ให้ความร่วมมือ อันนี้ไม่ใช่ความจริงนะครับ ก็ขอเรียนให้ทราบ จากผู้ที่ได้มีประสบการณ์มาด้วยตนเอง เพราะทุกคณะก็ได้มีการส่งสาราณียกรมาร่วมงาน แต่จิตรมีความตั้งใจว่าจะทำงานนี้ให้เป็นแนวใหม่ ซึ่งภาษาสมัยใหม่เขาเรียก “คิดใหม่ทำใหม่” เขาก็เรียกว่ารวบอำนาจไว้คนเดียวจริงๆ อันนี้ไม่ได้มานินทาเพื่อน

แต่ความจริงมันเป็นอย่างนั้น ที่เรียกว่ารวบอำนาจเพราะเรื่องที่ส่งมามันมาจากหลายที่ด้วยกัน เขาก็เก็บในแฟ้มเขาไว้คนเดียวก็ไม่ค่อยให้ใครดู ตัวผมเองเคยขอดู และก็แอบดูในช่วงที่เขาไม่ได้อยู่ที่โรง-พิมพ์ ก็ไปเห็นต้นฉบับหลายเรื่อง ซึ่งข้อเขียนมันก็เป็นความคิดเห็นที่ก้าวหน้า ซึ่งมันขัดกับนโยบายรัฐบาลสมัยนั้นมาก หลายเรื่องหลายประการ แต่มีบางเรื่องที่เราไม่ให้ความยุติธรรมกับข้อเขียนเหล่านั้นมากพอสมควร โดยเฉพาะเรื่องหนึ่งเป็นคำกลอนที่เรียกว่าแม่ ใช้ชื่อว่า “เธอคือหญิงรับจ้างแท้ใช่แม่คน” เข้าใจว่าหลายๆ ท่านที่ตามงานหรือข่าวเรื่องนี้คงได้ยินมาบ้างแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ว่าสันติบาลมาซักถามผม ซึ่งจะเรียนให้ทราบในตอนหลังว่าผมถูกเรียกไปเป็นพยาน เขาก็ถามเรื่องนี้เป็นประเด็นสำคัญเลยว่าใครเป็นคนเขียนเรื่องนี้ ที่เห็นเป็นลายมือก็เป็นลายมือของจิตร เรื่องลาย-มือของจิตรมีเรื่องที่จะพูดต่อไปในตอนหลัง ก็ปรากฏว่าเรื่องแม่นี่ผมก็เคยถามเขาว่า ทำไมความคิดเห็นมันถึงรุนแรงอย่างนี้ เขาก็อธิบายโดยตรงกับผมเองว่าแม่คนนี้เป็นเพียงแม่คนหนึ่ง ไม่ใช่แม่ทั่วๆ ไป เพราะฉะนั้นคำกลอนที่มันมีคำดุเดือดมาก สรุปความสำหรับท่านที่ไม่เคยอ่านก็คือว่า ผู้หญิงคนหนึ่งเกิดมามีลูก แล้วก็มาทวงเอาบุญคุณกับลูกว่าเลี้ยงดูมา แต่ความจริงนั้น ลูกคนนี้ก็เกิดมาจากความใคร่ของพ่อแม่ที่สมสู่กัน อันนี้เป็นข้อความที่มีอยู่ในคำกลอนนั้น แต่ก็ไม่มีใครอ่านละเอียด ผมก็ได้อ่านละเอียดลงไปก็มีส่วนที่พูดถึงแม่ที่ดีเหมือนกัน เขาจะบอกว่าแม่คนนี้เป็นเพียงแม่คนหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่แม่ทั่วไป ในคำกลอนที่มีข้อความสรรเสริญถึงแม่ก็คือว่า “ถ้าแม้ใคร่ใจที่จะมีลูก ฤทัยผูกรักล้ำทั้งพร่ำสอน อุตส่าห์เลี้ยงเอี้ยงกล่อมถนอมนอน ขอกราบกรอนนั่นแหละแม่ที่แท้จริง” มันมีเพียง ๔ บรรทัดเท่านั้นแหละครับ เพราะฉะนั้น คนที่อ่านแล้วไปได้ใจความอย่างที่ผมเรียนให้ทราบในตอนต้น มองไม่เห็นตรงนี้ ก็เป็นเรื่องที่กล่าวโจมตีเขามาก และก็ยังมีอีกหลายเรื่องซึ่งผมก็จะขอข้ามไป เพราะมีผู้พูดถึงงานของจิตรมามากแล้ว

ขอข้ามไปถึงตอนที่มีการระงับการพิมพ์หนังสือ *มหาวิทยาลัย* เล่มนี้ วันนั้นประมาณหลังวันที่ ๒๓ ตุลาคม ผมจำวันที่ไม่ได้แน่ตอนบ่ายๆ สภามหาวิทยาลัยได้เรียกประชุมนิสิตทั้งหมด ที่จำเป็นต้องเรียกประชุม ก็เพราะว่ามีเสียงคัดค้านอื้ออึงจากนิสิตว่า ทำไมไปสั่งห้ามไม่ให้พิมพ์หนังสือ *มหาวิทยาลัย* เพราะชาวจุฬาฯ นี่จะรู้กันดีว่า หนังสือวันที่ ๒๓ ตุลาคม จะมีความศักดิ์สิทธิ์มาก ศักดิ์สิทธิ์อย่างไร ก็ตรงที่จะมีการนำมาแจกที่ลานพระบรมรูปทรงม้า แล้วพวก

“เป็นความคิดของเขาที่อยากทำอะไรที่มันใหม่ขึ้นมามันก็เลยขัดกับสายตาผู้ใหญ่...”

ม.ร.ว.นิตย์โสภาคย์ เกษมสันต์

นิสิตที่ไปถวายบังคม ก็ก้มลงกราบบนหนังสือนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อมีการสั่งระงับการพิมพ์หนังสือนี้ ก็มีปฏิกิริยาจากนิสิตจำนวนมากว่าห้ามทำไม ทั้งสภามหาวิทยาลัยก็จำเป็นต้องชี้แจงสาเหตุที่สั่งห้าม

วันนั้นก็มีท่านที่เป็นผู้ใหญ่หลายท่านในสภามหาวิทยาลัยขึ้นปราศรัย กล่าวชี้ให้เห็นว่าหนังสือนี้มีข้อไม่ดีอย่างไร ก็สรุปว่ามันเอียงไปทางซ้าย บทความวิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยอย่างรุนแรง วิพากษ์วิจารณ์ศาสนา พระในพุทธศาสนา, อันนี้ก็เช่นเดียวกัน, ไม่ใช่พระทั้งหมด เป็นพระบางองค์ที่มีพฤติกรรมซึ่งในสมัยที่จิตรเขียนนั้นก็ขัดหูขัดตาแล้ว ถ้ามาดูสมัยนี้มันจะยิ่งกว่านั้นมาก แต่จิตรก็ต่อต้านแล้วในเรื่องนี้ ชิ้นนี้ก็ถูกถือว่าเป็นบทความที่บั่นทอน ทำลายพระพุทธ-ศาสนา ไปมองกันอย่างนั้น ในแง่หนึ่งก็มีนิสิตคนหนึ่ง ไปแปลบทความภาษาต่างประเทศมาลงในหนังสือมหาวิทยาลัย และจิตรก็ตกลงใจที่จะนำมาลง ในนั้นก็พูดถึงเมืองไทยในแง่ที่ไม่ดี ไม่งามหลายอย่าง พูดถึงตลาดขโมย คงเป็นเวิ้งนครเกษม ทางมหาวิทยาลัยก็ยอมรับไม่ได้ สมัยนั้นยังเป็นการยึดติดกับแนวความคิดเก่าๆ ดั้งเดิม ไม่ชอบให้มีอะไรเปลี่ยนแปลงก็เลยมากล่าวโจมตีว่าเป็นหนังสือที่เอียงซ้าย เพราะฉะนั้นก็ได้มีการขึ้นไปพูด ผู้แทนคณะวิศวกรรมศาสตร์ก็ขึ้นไปกล่าวปราศรัยต่อ ระหว่างนั้นจิตรก็พยายามที่จะขึ้นพูด ยกมือขึ้นพูด เหมือนเราเห็นฝ่ายค้านยกมือขึ้นพยายามจะพูด แต่ประธานไม่ให้พูด เขาก็ถูกกดไหล่ไว้ ให้นั่งอยู่กับที่ เดี๋ยวจะให้พูด พอถึงเวลาเขาก็ขึ้นไปพูดที่บนเวทีหอประชุม ก็ปรากฏว่าเขาได้ชี้แจงคำตำหนินั้นอย่างหมดจดเลย ผมต้องใช้คำนี้เพราะฟังแล้วก็ยอมรับได้ เป็นต้นว่าความคิดที่มันก้าวหน้าเกินไปเป็นภัยต่อความมั่นคงต่อประเทศ จิตรก็ชี้แจงว่าเมื่อเป็นนิสิตก็ควรยอมรับแนวคิดใหม่ๆ มาพิจารณาดูว่ามันถูกต้องหรือไม่อย่างไร ถ้าเป็นไปได้ก็ควรหาทางแก้ไขพัฒนาให้มันดีขึ้น ทำนองอย่างนี้ แต่เขาพูดยาวนะ ผมก็สรุปๆเอา ก็ปรากฏว่ามีเสียงนิสิต กองเชียร์เขานี่ดังขึ้นมา ตบมือกันกราว ส่วนที่เงียบๆ อยู่ก็รู้สึกจะทนไม่ได้ เพราะรู้สึกจะเสียคะแนน ก็เลยจับโยนบกลงมาจากเวทีหอประชุม ซึ่งเดี๋ยวนี้ผมไม่ทราบว่าความสูงยังคงเดิมหรือเปล่า แต่จิตรก็ตกลงมาเสียงดังโครม พวกเราก็วิ่งกันไปดูว่าอาการเป็นอย่างไรบ้าง ผมและเพื่อนอีกหลายคนก็นำไปส่งที่โรงพยาบาลเลิดสิน ที่โรงพยาบาลจิตรก็บอกว่าตกลงมาจากที่สูง ไปบอกหมอว่าอย่างนั้น อันนี้เป็นสิ่งที่ผมนิยมชมชอบน้ำใจของเขา เขาจะพยายามปกป้องผู้ที่ทำร้ายต่อเขา ปกป้องสถาบันที่เขากำลังร่ำเรียนอยู่ไม่ให้เป็นข่าว แต่มันก็เป็นจนได้ ในวันต่อมาก็เป็นที่ล่วงรู้กัน ก็นิสัยอันนี้จะมีอยู่ตลอดมา ผมยังจำได้ว่าตอนที่ทำหนังสือ ผมยังบอกว่าข้อเขียนนี้มันแรงไปนะ จิตรก็บอกว่ามีคนข้างนอกเขียนส่งมา อันนี้ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เขากล่าวเท็จ เพราะว่าเขาเป็นคนเขียนเอง ทำเอง ปรากฏว่าหนังสือนี้ก็ถูกแบนในเวลาต่อมา และก็จิตรก็พยายามปกป้องมาตลอดว่า ไม่มีใครที่จะมีส่วนรับผิดชอบในเรื่องนี้ เขาขอเป็นผู้รับผิด-ชอบแต่ผู้เดียว พูดเหมือนท่านผู้-นำสมัยหนึ่ง แล้วเขาก็ทำอย่างนั้นจริงๆ ผมตามดูพฤติกรรมสมัยนั้น ไม่ว่าจะตอนที่สันติบาลเอาตัวผมไปสัมภาษณ์ที่กองตำรวจสันติบาล ก็จะพยายามซักถามว่า จิตรไปมีเพื่อน

กรณีหนังสือ *มหาวิทยาลัย ๒๓ ตุลาคม ๒๔๙๖* ได้กลายเป็นพาดหัวหนังสือพิมพ์ในขณะนั้น

คบหาสมาคมกับใครบ้าง แต่เท่าที่ผมอ่านดูตามคำให้การ เขาก็จะบอกว่าเพื่อนสนิทเขามีอยู่คนเดียว คือคุณสุธีร์ คุปตาลักษ์

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

เรียนถามคุณชาย ๒ ข้อนะครับ ข้อแรกทำไมไม่ส่งโรงพยาบาลจุฬาฯ ทำไมส่งโรงพยาบาลเลิดสินซึ่งมันไกลไป อีกประเด็นหนึ่งซึ่งผมได้ยินคลับคล้ายคลับคลาว่าประเด็นหนังสือมหาวิทยาลัยเล่มนั้นมันมีอีกเรื่องใช่ไหมครับ คือ คุณจิตรไม่ได้ใส่พระบรมรูปรัชกาลที่ ๕ ไว้บนหน้าปกด้วยใช่ไหมครับ นั่นคือประเด็นที่ถูกกล่าวหา

ม.ร.ว.นิตย์โสภาคย์ เกษมสันต์

ขอตอบคำถามอันแรกก่อนนะครับ ทำไมไม่ไปโรงพยาบาลจุฬาฯ โรงพยาบาลจุฬาฯ เป็นโรงพยาบาลของรัฐ แล้วก็อย่างที่เรียนให้ทราบตั้งแต่ตอนต้นแล้ว เราก็ไม่มีความคิดที่จะไปส่งตอนนั้นจิตรยังไม่ได้สติ หมดสติชั่วครู่หนึ่ง เพื่อนๆ ที่ไปด้วยกันเข้าใจว่ามีคุณวิจารณ์ที่ร่วมไปด้วย แนะขึ้นมาว่าอย่าไปโรงพยาบาลใหญ่เลยมันจะเป็นข่าวเอิกเกริก ไปโรงพยาบาลเล็กๆ ดีกว่า ก็ถูกของอาจารย์ โรงพยาบาลจุฬาฯ ใกล้กว่า แต่เมื่อถึงโรงพยาบาลขนาดเล็กเราเชื่อว่าจะไม่เป็นข่าวแพร่หลายออกไป เพราะว่าถ้าเป็นข่าวก็ต้องแจ้งความตำรวจในฐานะที่ถูกทำร้าย เรื่องจะบานปลายไปใหญ่ ในประการที่สอง หนังสือ *มหาวิทยาลัย* เล่มนี้ก็เป็นประเด็นหนึ่งที่ถูกท่านผู้ใหญ่ของทางมหาวิทยาลัยโจมตี คือไม่มีพระบรมรูปอย่างที่เคยเป็นมา อันนี้จิตรเขาเคยคุยกับผมว่าต้องการทำในแนวใหม่ เพราะว่าพระบรมรูปมีปรากฏมาทุกเล่มทุกสมัยเลย และผมก็มีความคิดส่วนตัวว่า พระบรมฉายาลักษณ์นี่ มาพิมพ์พร่ำเพรื่อแล้วไม่ดี เคยมีบางท่านที่หนักอกหนักใจที่จะมาต้องทิ้งแผ่นปฏิทินที่มีรูปพระมหากษัตริย์ไม่ทราบว่าจะทำลายยังไง จะไปขายเจ๊กขายขวดก็ไม่ได้ จิตรก็อาจจะมีความคิดแบบนี้ ในเมื่อทำมาทุกยุคทุกสมัยแล้วก็ควรจะเปลี่ยนไปบ้าง เขาก็ไม่ได้ละเลย ผมได้ทราบในความพยายามของเขาที่จะไปหาองค์พระเกี้ยวที่แท้ เพื่อที่จะถ่ายรูป มาทำลงเป็นภาพหน้าปก นอกจากนั้นยังมีคำว่าสยามมินทร์ ซึ่งก็เป็นตัวแทนของรัชกาลที่ ๕ ที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง อันนี้เป็นเรื่องที่ไม่เคยมีใครทำมา อย่าลืมนะครับเป็นความคิดของเขาที่อยากทำอะไรที่มันใหม่ขึ้นมา มันก็เลยขัดกับสายตาผู้ใหญ่ นอกจากนั้นยังมีภาพหน้าปกสีดำและก็มีวงกลมสีขาว ก็มีการตีความว่า เป็นการก้าวจากยุคมืดสู่ยุคสว่าง อันนี้ก็ถูกตีความหลายประเด็น อันนี้เป็นคำกล่าวโทษผู้ทำหนังสือ *มหาวิทยาลัย* ฉบับนั้นครับ

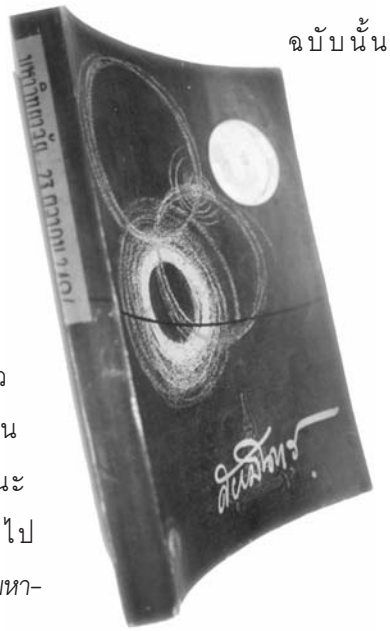

หนังสือ *มหาวิทยาลัย*
๒๓ ตุลาคม ๒๔๙๖
ฉบับที่ผ่านการเซ็นเซอร์แล้ว

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

ขอบคุณมากนะครับคุณชาย ต่อไปอยากจะขอให้คุณวิจารณ์พูดถึงคุณจิตรเท่าที่คุณวิจารณ์รู้จักและมีโอกาสร่วมงาน รวมทั้งพาไปโรงพยาบาล

วิจารณ์ ศตสุข

ในฐานะที่เป็นเพื่อนบ้าน ผมอยู่ถนนพระราม ๖ เชิงสะพานอุรุพงษ์ จิตรเขาเป็นนักเรียนต่างจังหวัด เขามาเช่าบ้านอยู่เชิง

สะพานอุรุพงษ์ ใกล้ๆ บ้านผม พอเรียนหนังสือที่คณะอักษรศาสตร์ก็รู้จักกัน สนิทเพราะว่าเคยเห็นกันมาก่อน เพราะอยู่ถนนเส้นเดียวกัน แล้วก็พอเขามาสร้างบ้านอยู่กับแม่และพี่สาวเขา เวลาจะเดินไปโรงเรียนหรือไปทำงาน ก็จะต้องเดินมาขึ้นรถเมล์ จะผ่านบ้านผม เวลากลับก็แวะมาหาผม รู้จักกันสนิทสนม คุยกันเป็นประจำ ไปไหนไปด้วยกันเสมอ แล้วที่เกิดเรื่องโยนบกอย่างที่นิดเขาเล่าไป มัน ๕๐ ปีมาแล้ว ผมก็ไม่อยากยืนยันว่าไปที่โรงพยาบาลเลิดสินหรือไม่นะ แต่ที่ผมจำได้คือ มันเจ็บจนเดินไม่ไหวแล้ว เพราะว่ามันเจ็บ และก็มีเพื่อนที่เรียนหนังสือชั้นเดียวกันชื่อโกวิท เขาเป็นเจ้าของรถยนต์สโกด้าสีเขียวๆ เขาก็ช่วยอนุเคราะห์นำจิตรขึ้นรถ ตอนนั้นมีเรื่องคุยกับผม จิตรก็บอกผมว่า อย่าบอกแม่เขาให้รู้นะ เขาไม่กล้ากลับบ้าน ยังเดินไม่ไหว เขาบอกว่าขอไปนอนบ้านผมก่อน เพราะว่ายังเจ็บมากอยู่ ผมก็ไปกับโกวิทพาจิตรกลับบ้าน ผมก็เป็นลูกหลานเจ๊ก บ้านผมมียาแก้ช้ำในสารพัดอย่าง แม่ผมมีเยอะ ก็ขนให้เขากินเสร็จแล้วผมก็บอกแม่ผมว่า เขาถูกโยนมา เจ็บมาก จะทำยังไง แม่บอกให้ไปหาหมอนวด ผมก็ไปหาหมอนวดที่สะพานสว่าง แล้วก็กลับมา ก็อย่างที่นิดเขาเล่าจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า นิสัยของจิตรเขาจะไม่ว่าคนอื่น หมดนวดเขาถามว่า “หนูเอ้ย หนูเป็นอะไร เส้นหนูจมเหลือเกิน” เขาก็บอกว่า “ผมตกบาร์ครับคุณยาย” ซึ่งผมก็บอกดีนะเขาไม่ประณามคนอื่น แล้วเขาก็มานอนพักที่บ้านผมหลายชั่วโมง จนค่ำถึงกลับบ้าน ไม่ให้แม่เห็น ไม่ให้แม่รู้ ดังนั้นที่บทความที่บอกว่าจิตรเขาเขียนประณามผู้หญิงอะไรไม่รักแม่นี่นะ ในฐานะที่ผมรู้จักสนิทสนมกับครอบครัวนี้ดีนะ ผมว่าเขาเป็นคนรักแม่และแม่เขามีอิทธิพลกับชีวิตเขามาก เพราะฉะนั้นเรื่องนี้เรียกว่าตกไปได้เลยประเด็นนี้

แล้วมีหลายคนถามผมว่าจิตรโดนโยนบกเพราะอะไร ผมก็สงสัย ถามใคร แต่ละคนก็ให้เหตุผลมาไม่ตรงกัน แต่ผมถามจิตรด้วยตัวของผมเองว่า ทำไมถึงถูกโยนบก จิตรเขาตอบ เป็นคำตอบของเขานะครับ ผ่านมา ๕๐ ปีแล้วผมไม่เคยเล่าให้ใครฟัง จิตรตอบว่า พวกวิศวะฯ เขาเกลียดอั๊ว เพราะว่าเขาขอให้อั๊วลงบทความของเขาแล้วอั๊วไม่ลงให้เขาว่ะ เขาตอบอย่างนี้นะ ผมก็ถามว่าทำไมไม่ลงให้เขาล่ะ จิตรบอกว่า มันเขียนรูปเยอะ ต้องเสียสตางค์ค่าทำบล็อค ไม่มีสตางค์ แล้ววันที่นักเรียนวิศวะฯ คนนั้นเอาต้นฉบับไปให้จิตรนั้นนะ ผมกับจิตรนั่งอยู่ที่ร้านอาหารแถวสามย่าน ท่านนักเรียนวิศวะฯคนนี้ ก็แหมเข้ามาแทบยกมือไหว้ กราบ “ท่านสาราณียกรครับ กรุณารับเรื่องของผมไปพิจารณาด้วย” ผมก็เปิดดูด้วย ก็อย่างว่ามันเป็นบทความเกี่ยวกับเครื่องจักร เครื่องยนต์ เครื่องกล เครื่องใช้ มันมีรูปเยอะ เขาเลยไม่ลงไอ้เรื่องที่บอกว่าไม่มีสีดำ ไม่มีสีขาว ไม่ลงไว้ทุกข์ ไม่ลงรูปในหลวงอะไร โกหกทั้งเพ เพราะเขาไปวิ่งเต้นที่กระทรวงวังโดยวานสุธีร์ และเรียกได้ว่ามีผมเป็นส่วนด้วย เพราะผมไปที่วังหลวง พาคนไปเที่ยวบ่อยๆ ไปขออนุญาตถ่ายรูปพระเกี้ยว ซึ่งตอนนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ต้องทำหนังสือ เขาก็ทำเหมือนพวก

จิตรในชุดนิสิตอักษรศาสตร์ จุฬาฯ
ถ่ายภาพร่วมกับคุณแม่แสงเงิน
และ ภิรมย์ ภูมิศักดิ์
ซึ่งขณะนั้นเป็นนิสิต เภสัชศาสตร์ จุฬาฯ

เราคนไทยหลายๆ ที่เคารพราชวงศ์เหมือนๆ กัน แต่ว่าพวกนี้ ในความรู้สึกนึกคิดของผม พวกที่เรียนวิศวะฯ นี่ อยุติธรรมที่สุดเลย พูดแบบเรียกว่าไม่เอาความจริง จะเอาแต่สีข้างตะบันเข้าไปอย่างนี้ แล้วผมเรียนหนังสืออยู่ห้องยี่สิบ ผมต้องไปซื้อมีดโบวี่ มาใส่หนังสือเรียน ขอสตางค์แม่ไป ๗๐ บาท ไปซื้อมีดที่ร้านแสงอรุณ เพราะว่าพี่แกมาเดินกันเป็นร้อยคนเลย เดินเต็มถนน เดินแบบเรียกว่า อั๊วจะหาเรื่องกับลื้อ แล้วผมก็เป็นผู้ชายคนหนึ่ง ตอนนั้นอายุ ๒๐ มีก็มีกันสิวะ มึงก็หนึ่งคน กูก็หนึ่งคน ความรู้สึกนึกคิดแบบนี้ เพื่อนที่เรียนกับผมนั่งติดกับผมที่ชื่อ ดวงใจ เจริญจรัญพร เขามาบอกว่า “วิจารณ์ขอฉันเถอะ ขายฉันเถอะมีดเล่มนี้ ขอซื้อ” นี่เป็นเรื่องจริง และเราลองคิดดูว่าอะไรคือความยุติธรรม คนที่ทำงานด้วยศรัทธา ด้วยความตั้งใจจริง คือเป็นสาราณียกร เป็นงานฟรีครับ เวลาไปโรงพิมพ์ พูดแล้วไม่อายคือ จิตรแทบจะต้องมายืมสตางค์ค่ารถผม มันไม่มีสตางค์ เป็นนักเรียนอยู่จะไปเอาสตางค์ที่ไหน ต้องเดินทางไปโรงพิมพ์ ไปตรวจปรู๊ฟอะไรต่ออะไร ไปหาข้าวกิน ปรากฏว่าทำไปแล้วไม่ถูกพระเดชพระคุณ จับโยนไปเฉยๆ แล้วคนที่ถูกโยนบกต้องถูกพักการเรียน ๒ ปี แต่คนที่กระทำเขาแค่เดินลงน้ำไปเฉยๆ ผมก็ยืนดูนึกในใจ นี่หรือความยุติธรรม ในใจของผมเมื่อ ๕๐ ปีก่อน เป็นหนุ่มๆ ผมมีความรู้สึกว่าผู้ใหญ่เมืองไทยไม่น่าเคารพเลย

พอจิตรเขาถูกพักการเรียนแล้วไปทำงานที่โรงพิมพ์ไทยใหม่วันจันทร์ เขาก็ต้องเดินผ่านบ้านผมทุกวัน เดินหงอยๆ เพราะว่าไม่ค่อยมีสตางค์ ผมถามเขาว่า เขาให้เงินเดือนยังไง เขาก็บอกว่าให้เดือนละ ๖๐๐ บาท ความรู้สึกผม ๖๐๐ บาท ก็วันละ ๒๐ บาท ก็ไปถามแม่ผมว่าเราจะช่วยจิตรเขาได้ยังไงนะ นี่พูดตรงๆ ไม่ได้นินทานะ คือ สมัยเป็นหนุ่มๆ ผมชอบแต่งตัวหล่อๆ ผมใส่เสื้อเชิ้ตสวยๆ จิตรไม่มีเสื้อใส่ จิตรใส่เสื้อแบบโปโล โปโลจริงๆ โปโลทั่ง ไม่ใช่แบบโปโลสวยๆ ผมก็บอกแม่ว่า ผมสงสารเขา ทำอย่างไรดีนะแม่ จะชวนเขาไปทำงานดีไหม เพราะสมัยที่เรียนหนังสือผมทำงานด้วย ผมเป็นไกด์สมัครเล่น ผมทำงานบริษัทนำเที่ยว สตางค์ดีครับ พูดกันตรงๆ มีเงินใช้ มีเงินติดกระเป๋า ในระหว่างหมู่เพื่อนฝูง ผมมีสตางค์เยอะ อยากกินอะไรได้กิน และผมเป็นคนชอบกิน ผมก็บอกจิตรว่า อุดมคติผมไม่รู้จักนะ ผมรู้แต่ว่ากินอะไร กินที่ไหน กินอย่างไร กินเมื่อไหร่ คุณจะมาไดอะเล็คติค (dialectic-บก.) อะไรผมไม่รู้ล่ะ ตกลงไปไหม ถ้าไปทำงาน จะสอนให้ และก็เงินดี แล้วเขาก็ไป

จิตรเขาเป็นคนที่มีหัวที่ชอบของแบบนี้นะ สมัยเป็นหนุ่มๆ นี่ เรามีรถยนต์ที่วิ่งจากกรุงเทพฯ ถึงนครวัดเลย ทัวร์นครวัดสมัยก่อนไม่มีเรือบิน เรือบินหายากไปด้วยรถยนต์ จิตรเขารับทำทัวร์นครวัด ถือเป็นผู้เชี่ยวชาญก็ได้นะ เรียกว่าใครมีทัวร์นครวัดต้องคิดถึงนายจิตร เพราะเขาชอบไปเขมรสมัยเมื่อ ๕๐ ปีที่แล้วไม่รู้ว่ามันจะพูดยังไง มันล้าหลังมาก ผมไปมาหนหนึ่งแล้ว จ้างอีกก็ไม่ไป แต่จิตรชอบไป ถ้าพูดถึงทัวร์ไปนครวัด จิตรเขาชำนาญ และวันหนึ่งเขาก็กลับมาจากนครวัด แล้วก็มาหาผม เขาบอก “จารณ์ ไปนครวัดมาเที่ยวนี้นะ ฝรั่งมันชอบใจมาก มันทิปมาให้ ๒๐ ดอลลาร์” สมัยโน้นเป็นเงินไทยก็ ๔๐๐ บาท เดี๋ยวลื้อมากินเหล้าบรั่นดีใส่กาแฟกับอั๊ว เขาว่าอย่างนั้นนะ เสร็จแล้วจะชวนลื้อไปซื้อขิมสักอันนึงเพราะมีสตางค์ตั้ง ๔๐๐ บาท ไปซื้อขิมมาตีเล่น พูดถึงว่าพอเขาไปทำทัวร์มันก็มีส่วนดีอยู่ว่า เขามีรายได้มากขึ้น พอมีรายได้มากขึ้น จิตรก็เหมือนคนหนุ่มทั้งหลายก็ชอบแต่งตัว มาถามผมว่า “จารณ์ เน็คไทสวยๆ ไปซื้อที่ไหน” ชวนผมไปซื้อเน็คไท ผมเป็นนักเรียนบพิตรพิมุข ผมเดินตลาดสำเพ็งทะลุปุโปร่งเลย เรียนอยู่ ๕

ปี รู้หมดว่าร้านขายผ้าตรงไหนๆ ขายดิบขายดียังไง ขายถูกขายแถมยังไง จิตรชวนผมไปซื้อเสื้อมาตัดเสื้อฮาวาย แล้วเขาก็ไปเลือกเน็คไทแพงๆ นะ เขาชอบสวยๆ งามๆ วันหนึ่งเน็คไทเปียกฝน เขาก็มาบอกผมว่า “เฮ่ย จารณ์นี่แย่แล้วเว่ย เน็กไทต้องเอาไปให้ยายทำเข็มขัดคาดพุงแล้วว่ะ” แล้วพอเขาได้สตางค์มาเขาต้องชวน “เฮ่ย จารณ์นี่ได้เงินมาแล้วว่ะ” เขาก็ชวนไปซื้อรองเท้า สมัยผมเป็นหนุ่มนะ มีสตางค์ ๒๐๐ บาท ใส่รองเท้า Bally แล้ว แต่จิตรนี่เวลามีเงิน Bally น้อยไปซะแล้ว เพื่อนชวนไปร้านชั้นหนึ่งเลย ซื้ออย่างดีๆ ๔๐๐ – ๕๐๐ บาท

เขาก็เป็นคนที่มีอารมณ์ขัน มีอารมณ์สนุกสนานเหมือนกับคนอื่นๆ นะ เพียงแต่ว่าจุดอ่อนของจิตรนี่ ถ้าไม่ได้รักกันสนิทสนมจะไม่ค่อยชอบเขา เพราะเขาเป็นคนที่พูดจาไม่ค่อยเกรงใจคน เช่นอย่างเวลาคุยกันนี่ เวลาเขามีไอเดียแบบนี้ เขาก็จะคุยกันแบบนี้ เถียงแบบนี้ เช่น เวลาคุยกับผม เถียงกันหน้าดำหน้าแดง ก็เรื่องว่า เขาอยากให้มีหนังสืออ่านนอกเวลาเป็นของไม้ เมืองเดิม ซึ่งผมบอกว่า ไม้ เมืองเดิมมาเทียบกับ*กามนิต*ของเจ้าคุณเสฐียรโกเศศแล้วมันคนละรุ่นกัน ความคิดเห็นเขาจะเป็นแบบนี้ รู้สึกว่าเขาจะเป็นคนเชื่อมั่นตัวเองสูงสักหน่อยนะ แล้วก็เป็นคนตัดสินใจอะไรค่อนข้างเร็ว แล้วก็ไม่รู้สึกว่าจะเกรงใจคนอื่น เพราะเวลาเขาไปหาผมที่บ้าน บ้านผมมีเก้าอี้โยกตัวหนึ่ง เขาชอบไปโยกเก้าอี้ แม่ผมก็บอกว่าเพื่อนผมคนนี้โยกรุนแรงเหลือเกิน แม่ผมก็จะบ่น เพราะเวลานั่งเขาจะไม่นั่ง เขาจะกระแทก นี่เป็นนิสัยประจำตัวของเขา คือ เขาไม่ใช่คนที่เห็นแล้วจะเป็นคนที่มีอารมณ์นุ่มนวลชวนฝันอะไรอย่างนั้นไม่ใช่ แต่ว่ามีสิ่งหนึ่งนะ นึกอยู่ในใจ ถ้าเขาไม่รีบตายนะ ถ้าเขาอยู่วันนี้ เขาจะเป็นผู้เชี่ยวชาญเรื่องพระเครื่อง ผมว่าต้องยอมรับว่าจิตรเป็นยอดเลยนะ จริงๆ นะ เพราะในอาณาจักรพระเครื่องโกหกทั้งนั้น ถ้าให้คนอย่างจิตร เขาจะไม่พูดราคา พูดดีไหมดี สวยไหมสวย ส่วนมากเวลาผมอ่านหนังสือพระเครื่อง มักจะชอบบอกราคาเป็นประเภทไม่ยุติธรรมกับผู้ฟัง

ถ้าพูดถึงจิตร อย่าไปหลงใหลได้ปลื้มกับคำทั้งหลายที่เมื่อเช้าผมฟัง ว่านายจิตรเป็นนักปฏิวัติหัวก้าวหน้า ในความรู้สึกผมไม่ใช่เลย เมื่อวานนี้ผมโทร.ไปหาเพื่อนนักเรียนชั้นเดียวกัน เพื่อนก็ยังถามคำถามที่โง่เง่าที่สุดเลยว่า “เฮ้ย จิตรเป็นคอมมิวนิสต์หรือเปล่า” ผมฟังผมก็ยังนึกในใจว่า ไม่น่าถามเลย เขาจะเป็นได้อย่างไรเขาก็เป็นคนหนึ่งที่สนใจอักษรศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ โบราณคดี เหมือนๆ

“เขาก็เป็นคนหนึ่งที่สนใจอักษรศาสตร์ นิรุกติศาสตร์ โบราณคดี เหมือนๆ กับพวกเรานี่แหละ เพียงแต่ว่านายจิตรเขามีนิสัยรู้แล้วเก็บไว้คนเดียวไม่ได้ ต้องแสดงออก”

วิจารณ์ ศตสุข

กับพวกเรานี่แหละ เพียงแต่ว่านายจิตรเขามีนิสัยรู้แล้วเก็บไว้คนเดียวไม่ได้ ต้องแสดงออก มันเหมือนกับงานที่ผมไปมางานหนึ่งเมื่อเร็วๆ นี้ คนไทย หนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งหมู่บ้าน ทำไวน์มาให้ ชิม ไปชิมแล้วมันไม่ได้เรื่องสักเจ้า จะอร่อยเหมือนกับไวน์ฝรั่งเศสมันยังไม่ได้ ต้องใช้เวลาต้องบ่ม ถ้าจิตรเขาเขียนบทความของเขานะ อ่านเองสักสิบยี่สิบปีแล้วค่อยเอาออกมา จะค่อยยังชั่วหน่อย เพราะว่าเมื่อวันที่เขาอายุ ๒๐ ปี ถึงเขาฉลาดยังไง เขาก็แค่เด็กคนหนึ่งเท่านั้นเอง แค่ยี่สิบปี จะเก่งกว่าตาแก่ที่เป็นสิงห์แก่ทั้งหลายเป็นไปไม่ได้ แต่นี่ผมพูดเพราะผมอายุเจ็ดสิบสองแล้ว วันนั้นผมก็เป็นอย่างเขา ไม่ได้ดีกว่าเขา ขอบคุณครับ

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

มาถึงอาจารย์วิทย์นะครับ ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมวิชาชีพไกด์นะครับ อาจารย์วิทย์ก็เป็นไกด์มาก่อน อาจารย์วิทย์อาจจะมีเกร็ดที่ได้ร่วมงานกับคุณจิตร ที่จะมาพูดถึง และก็ถ้าหากว่าอาจารย์วิทย์จะช่วยเสริม ผมมีความรู้สึกว่าตลอดเวลาที่เราพูดถึงภาพของคุณจิตร ภาพของคุณจิตรค่อนข้างจะเป็นคนที่เอาจริงเอาจัง ซีเรียส น่าจะมีอะไรที่มันเป็นชีวิตด้านอื่นของคุณจิตร อันที่จริงคุณชายก็ได้พูดถึงชีวิตรักหรืออะไรบางอย่างของคุณจิตร

วิทย์ วิศทเวทย์

คือคุณวิจารณ์นี่มองจิตรต่างกับผมโดยสิ้นเชิงเลย ที่บอกว่าจิตรเป็นคนร่าเริงอะไร แต่สำหรับผมจิตรเป็นคนแห้งแล้งนะ ถ้าพูดเรื่องเหตุผล เขาเป็นคนที่มีเหตุผล อธิบายอะไรก็เก่ง เขาเป็นคนมีเหตุผล และก็ผมรู้สึกว่า ไม่ค่อยเล่นไม่ค่อยขี้เล่น ไม่ค่อยทำอะไร ผมคิดว่าเขาเป็นหนอนหนังสือ เป็นเจ้าลัทธิอะไรบางอย่าง สมัยนั้นผมเข้าปี ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๖ ตอนนั้นจิตรอยู่ปี ๓ ผมเข้าเดือนมิถุนายน พอเดือนตุลาคมก็เมื่อจิตรถูกโยนบก ผมไม่รู้จักจิตรเลยจนกระทั่งถูกโยนบก มารู้จักอีกทีเมื่อเขาพักการเรียนแล้วมาเรียนใหม่ มาขึ้นปี ๓ ผมก็อยู่ปี ๓ พอดี ตอนปี ๓ เรียนด้วยกันนี่ก็สนิทกันหน่อยเพราะวิชาที่เราเลือกมันตรงกัน คือ สมัยนั้นคนที่จบอักษรศาสตร์จะต้องเรียน ๓ วิชา จิตรเขาเลือกไทย อังกฤษ ฝรั่งเศส ส่วนผมเลือกไทย อังกฤษ คณิตศาสตร์ สมัยนั้นมีคณิตศาสตร์อยู่ในคณะ สมัยก่อนไม่ได้มีหน่วยกิต คนที่ลงวิชาเดียวกันในภาษาไทยจะเจอกันในชั้นเรียนภาษาไทยทุกชั่วโมงเลย ไม่มีวิชาเลือกไม่มีอะไร เพราะฉะนั้นคนที่เรียนวิชาเดียวกันจะเจอกันบ่อยมากตามสมควร พอปี ๓ จิตรเข้ามาตอนปลาย ผมก็มีปัญหาเรื่องเงินทอง ก็ไปคุยกับจิตร จิตรเขาก็บอกว่ามาเป็นไกด์สิ เงินดี ผมก็ต้องไปฝึกงานกับจิตรประมาณ ๓-๔ ครั้งนะฮะ เวลาเขาพาฝรั่งไปวัด ไปตลาดน้ำ ผมก็ไปกับเขาประมาณ ๓ ครั้ง แล้วผมก็บินเดี่ยวได้ ผมก็ทำงานไกด์ประมาณปีนึง และก็รู้สึกอย่างที่คุณวิจารณ์ว่า เงินดีจริงๆ นะครับไกด์นี่ คือไปครั้งหนึ่งประมาณ ๗ โมงเช้า ถึง ๑๐ โมงเช้า ได้ ๕๐ บาท หรือ ๗๕ บาท สมัยนั้นข้าว-แกง ๑ บาทนะครับ ไม่ใช่เงินน้อยๆ

ทีนี้มีอะไรบ้างที่ผมจำได้เกี่ยวกับจิตร มีบางคนบอกว่าจิตรซีเรียส บางคนบอกไม่ซีเรียส แต่ผมว่าจิตรซีเรียส เป็นคนมีเหตุผลและอธิบายอะไรได้แจ่มแจ้งมาก มีเพื่อนอีกคนคือประวุฒิ ศรีมันตระ ประวุฒิสนิทกับผมมากกว่าจิตร ผมสนิทกับประวุฒิมากกว่าจิตร เพราะว่าเข้าพร้อมกันจบพร้อมกัน เพราะว่าจิตรเขาเป็นรุ่นพี่ ประวุฒิเขาก็มีจุดยืนทางการเมืองเหมือนกัน ความเห็นทางการเมืองคล้ายกับจิตร พวกเดียวกันนะ แต่

เวลาเขาอธิบายเวลาให้เราฟัง ให้เพื่อนฟัง สู้จิตรไม่ได้หรอก จิตรนี่เป็นคนที่ในทางสติปัญญาผมคิดว่าเขาเป็นอัจฉริยะนะครับในทางสติปัญญาในทางการศึกษา เกิดมาหัวดีว่างั้นเถอะ ซึ่งผมก็อยากเล่าว่ามันก็เป็นบรรยากาศที่ดีนะ คือ จิตรเขาก็แสดงตัวเปิดเผยนะว่าเขามีจุดยืนเป็นซ้าย เขาไม่ได้ปิดบังอะไรเลยนะ เวลาคุยกับคนเขาก็แสดงออก และทุกคนก็รู้ว่าเขาเป็นอย่างนั้น ภายในคณะของเรามีเพื่อนของผมที่เข้าพร้อมกับผม ชื่อว่า ไมตรี ชาติบุรุษ เป็นชาวคริสต์ และก็เป็นชาวคริสต์ที่รู้ทฤษฎีของคริสเตียน คำสอนของคริสเตียนอะไรต่ออะไรมาก เขาก็มักจะถก-เถียงกันที่เทวาลัยกับจิตร แล้วก็มีคนไปฟังอยู่ประมาณ ๗ - ๘ คนอยู่บ่อยๆ บางทีเวลาเขาจะเริ่มเถียงกัน เราก็บอกว่า อ้าววันนี้โปรดมาชมโป๊ปกับมาร์กซ์จะถกกันวันนี้ เขาเถียงกันบ่อยความจริงไมตรี เป็นคนไม่เหมือนกับพวกเรา อย่างผมนี่ก็ไม่ประสีประสาเรื่องการเมืองหรอก ไม่รู้เรื่องหรอก ฟังก็เข้าใจ แต่ว่าก็รู้ว่าคนที่หัวซ้ายก็คือคนที่อยู่ข้างคนจนว่างั้นเถอะ ตัวผมเองก็ถือว่าเป็นนายทุนน้อยนะครับ คือ พ่อก็ขายของชำอยู่ในตลาด ก็คือนายทุนน้อยนี่มีกิเลสตัณหาได้ บางครั้งก็ขึ้นข้างบนไปอยู่กับนายทุน บางครั้งก็ไปอยู่กับชนชั้นกรรมาชีพอะไรอย่างนี้ แกว่งไปแกว่งมาได้ จิตรเขาก็เป็นอย่างนี้ เขาก็เป็นนายทุนน้อยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เวลามีการเถียงกันทางการเมือง ทำให้บรรยากาศมันดูดีขึ้น

ทีนี้มาถึงเรื่องสำคัญ ตอนปี ๔ ผมได้รับเลือกให้เป็นผู้แทนคณะ แต่จริงๆ แล้วก็คือประธานสโมสรของคณะ ประธานนิสิตของคณะสมัยนั้นแต่ละคณะ เวลามีฟุตบอลประเพณี ก็จะมีขบวนพาเหรด จิตรเขาก็เดินเข้ามาหาผม แล้วก็บอกว่า ขบวนพาเหรดของเราปีนี้ต้องให้มันดีๆ หน่อย ผมว่าทำอย่างไร เขาบอกต้องทำลูกโลกมีแผนที่มีอะไร และก็มีคนแบกโลก คนแบกโลกต้องมี ๓ คน หนึ่ง กรรมกรถือฆ้อน สอง ชาวนาถือเคียว สาม ข้าราชการชั้นผู้น้อยถือปากกา ผมก็มีความรู้สึก.... อาจเพราะอยู่ปี ๔ แล้วก็โดนกล่อมเกลามามากพอสมควร ผมยอมรับว่าจริงๆ แล้วสมัยนั้น ผมไม่รู้จะเรียกตัวเองว่าอย่างไร แต่ถ้ามองผมเองตอนนี้ ผมว่าผมเป็นพวกเสรีนิยมที่กระเดียดมาทางซ้าย คือไม่ถึงกับเป็นสังคมนิยมหรือเป็นคอมมิวนิสต์อะไร แต่ในแง่มาทางซ้ายก็คือเข้าใจคนชั้นล่างมากกว่า อาจจะมากกว่าเพื่อนคนอื่นๆ เพราะฉะนั้นเวลาเสนอรูปโลกอะไรมาผมก็รับทันทีเลย อาจจะถูกบ่มจนสุกแล้วมั้ง แล้วผมมาทราบภายหลังว่า ผมมีชื่ออยู่ในบัญชีอะไรหรือเปล่าก็ไม่ทราบ แต่ก็ไม่น่ามีเพราะตอนที่ผมไปต่างประเทศ ก็ไม่มีการคัดค้านอะไร ก็เป็นเรื่องหนึ่งที่ผมจำได้

อีกเรื่องหนึ่งที่ผมรู้จักกับจิตร ผมรู้สึกแปลกใจกับคนคนนี้ วันนั้นเปิดเพลงอะไรไม่รู้ฟัง มันก็มีท่อนหนึ่งบอกว่า “เจ็บใจคนรักโดนรังแกข้าจะเผาเมืองแปรให้มันวอดวาย” จิตรก็พูดกับผมว่า “บ้าฉิบเป๋งเลย แค่คนรักโดนรังแกเขาจะต้องเผาเมืองด้วยเหรอ”

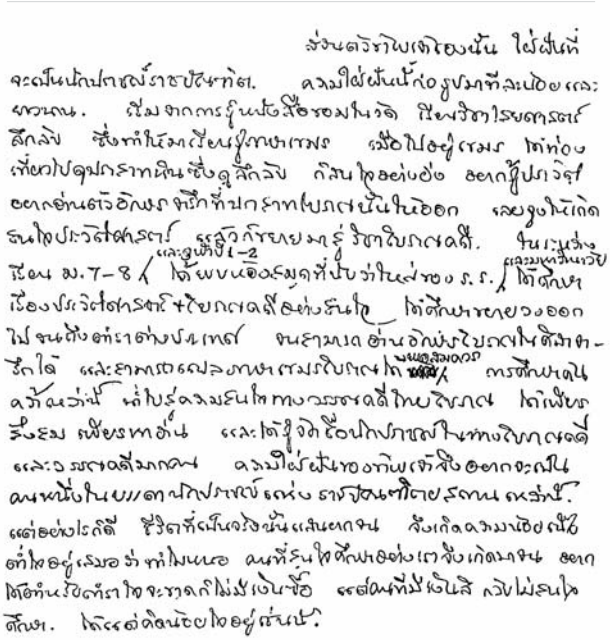

บันทึกส่วนตัวของจิตร

ผมจำได้แม่นเลย ผมก็นึกในใจ พวกเราฟังเพลงมาไม่มีใครคิดจะถามเลย ทีนี้สิ่งที่ผมเห็นจิตรตอนที่อยู่ปี ๔ แล้ว และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกลับมาจากต่างประเทศ พอจบแล้วผมก็ไปเรียนต่อที่อเมริกา ผมก็มีความรู้สึกทึ่งในตัวเขาอย่างหนึ่งว่า, ไม่รู้จริงหรือเปล่า ผมอาจจะผิดก็ได้, เขาจะแยกออกระหว่าง ๒ สิ่งในตัวเขา คือ หนึ่ง จุดยืนทางการเมืองและความสนใจทางการเมือง กับ สอง ภาษา นิรุกติศาสตร์ การค้นคว้าทางภาษา คือ การค้นคว้าทางภาษาอาจจะเกี่ยวกับการเมืองก็ได้นะ เป็นไปได้ว่าอาจจะเกี่ยวกัน แต่สำหรับจิตร ความสนใจทางภาษาก็เป็นลิ้นชักนึง ความสนใจการเมืองก็เป็นอีกลิ้นชักหนึ่ง ผมว่าเขาเป็นคนเปิดปิดลิ้นชักได้นะ เวลาเขาจะเล่นขิมร้องเพลงเขาก็ทำได้ ผมว่าเขาเป็นคนมีหลายลิ้นชักนะครับ อันนี้ก็เป็นความสามารถอย่างหนึ่งของมนุษย์นะครับ อยากจะบอกว่าเชิญผมมาวันนี้ผมยินดีมาเป็นอย่างยิ่งนะครับ ไม่มีอะไรเลย คือ ผมคิดว่าจิตรเป็นคนที่นับถือได้ ทำไม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตอนที่ผมกลับมาจากต่างประเทศแล้ว ตอนที่ก่อนจะไปเรียนต่างประเทศ ผมคิดว่าความคิดทางการเมืองระหว่างผมกับจิตรผมอาจจะไม่ได้เห็นด้วยกับจิตรร้อยเปอร์เซ็นต์ ถึงแม้จะมีแนวโน้มเอียงมาทางซ้ายนิดหน่อย แต่เราไม่ได้ถึงกับว่าจะมีความเห็นตรงกันหรอก แต่ผมว่ามนุษย์เรานี่การที่มีความเห็นทางการเมืองมันพูดยากว่าใครถูกใครผิด มันเป็นจุดยืน มันไม่มีเหตุผลหรอก มันเป็นอุดมการณ์ มันเป็นอุดมคติของคนแต่ละคน แต่จิตรนี่เขาเชื่อสิ่งใดแล้ว เขายอมเสียสละ การที่คนยอมตายเพราะการเมือง เพราะจุดยืนของตนอะไรก็แล้วแต่ ผมคิดว่าผมนับถือได้ และผมก็ยังนับถือจิตรอย่างนี้จนกระทั่งทุกวันนี้ ทั้งๆ ที่ผมคิดว่าจุดยืนทางการเมืองของผมกับของเขาไม่ตรงกันเท่าไหร่หรอก จิตรเป็นคนยุติธรรมนะ มีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นนะ อาจารย์รอง ศยามานนท์ ทุกคนจำได้หรือเปล่า อาจารย์รองเคยเป็นคณบดีคณะอักษรศาสตร์ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.๒๔๙๐ - ๒๕๑๖ ยี่สิบกว่าปี แต่ตอนที่อยู่ปี ๔ เกิดอะไรขึ้นผมก็ไม่รู้ วันหนึ่งคุยกัน จิตรก็บอกผมว่า “อาจารย์รองท่านเป็นคนหัวเก่าก็จริงนะ แต่ท่านเป็นคนยุติธรรม” ผมก็ไม่รู้ว่าตอนนั้นเกิดอะไรสักอย่างที่ข้างบนจะให้อาจารย์รองทำอะไรสักอย่าง อาจารย์รองไม่ทำ หรืออะไรก็แล้วแต่ จิตรก็บอกว่าอาจารย์รองเป็นคนยุติธรรม ต่อมาไม่นาน จิตรก็บอกผมว่าหม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์ ก็เป็นคนยุติธรรม ซึ่งผมก็คิดว่าต้องเกิดอะไรสักอย่าง เขาถึงเอ่ยคำพูดนี้กับผม ผมก็ไม่รู้ว่าเขาไปพูดกับใครหรือเปล่า เรื่องหนึ่งที่ผมบอกว่าเรานับถือจิตรได้ คือ ตอนที่เขาเรียนจบ เขาจบพร้อมกับผมนะ ความจริงเขา

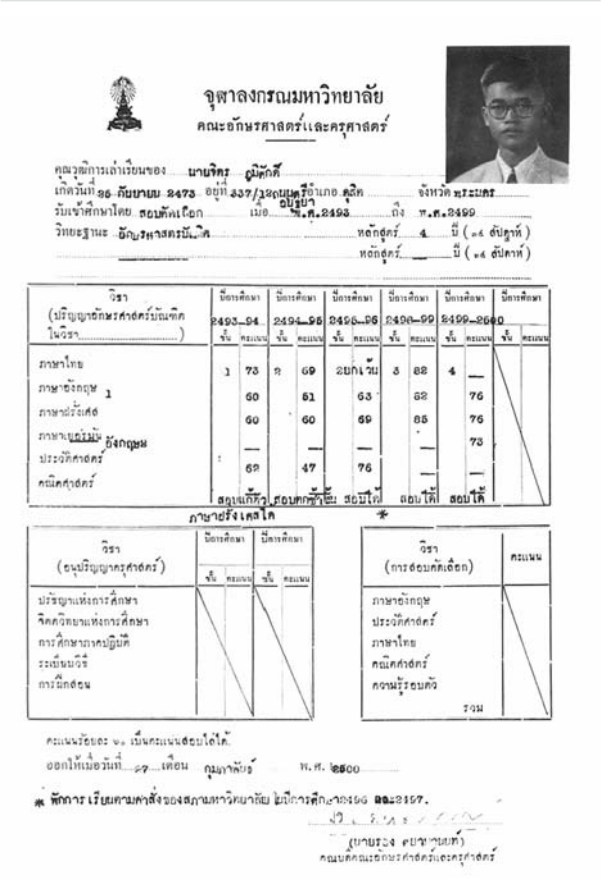
จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย
คณะอักษรศาสตร์และครุศาสตร์

โทษพักการเรียนจากการทำหนังสือ *มหาวิทยาลัยฯ* กลายเป็นสิ่งที่ติดตัวจิตรไป แม้กระทั่งจบการศึกษา

เข้าก่อนผม ๒ ปี แต่ตอนจบเขาจบปริญญาพร้อมกับผม เพราะเขาถูกพักการเรียนปีครึ่ง แต่นับตามปีการศึกษามันเท่ากับ ๒ ปี เจ้า-คุณอนุมานราชธนยังสอนอยู่ ตอนที่ผมจะไปต่างประเทศปลายปีนั้น เจ้าคุณอนุมานฯ บอกผมว่า “เสียดายจิตรนะ ฉันหาทุนเรียนต่อให้เขา ถ้าเขาจะไปก็ไปได้แต่เขาไม่ยอมไป” ผมก็รู้สึกว่าคนในยุคของผมถูกระบบทุนนิยมมันล้อมกรอบชะจนว่าอะไรคือสิ่งที่ดีมีค่าในระบบทุนนิยม เด็กหนุ่มโดยทั่วไปก็ถูกหลอมเหลาให้เห็นเช่นนั้นนะฮะ แต่จิตรไม่ เขาบอกว่าเขามีเรื่องที่ต้องทำ เพราะฉะนั้นเขาไม่ไป มันทำให้ผมรู้สึกว่าเขาก็เป็นคนที่น่าทึ่งคนหนึ่ง

อีกเรื่องหนึ่งที่ผมอยากจะเล่า คือ ผมจบปีการศึกษา ๒๔๙๙ แต่จบจริงๆ ก็เดือนมิถุนายน พ.ศ.๒๕๐๐ แล้วผมก็ได้บรรจุเป็นอาจารย์ที่นี่ พอเดือนธันวาคม ผมก็ได้ไปเรียนต่างประเทศ แต่ว่าผมไปเรียนวิชาปรัชญาซึ่งสมัยนั้นผมไม่มีความรู้มาก่อนเลย เพราะในสมัยนั้นวิชาปรัชญาไม่มีสอนในประเทศไทย ผมเป็นคนแรกที่ไปเรียนปรัชญาตะวันตกในต่างประเทศ ในตอนนั้นผมก็ยังไปบ้านเขาอยู่ ผมไปบ้านเขาเป็นครั้งเป็นคราว แต่ก็แปลกเขาติวปรัชญาให้ผม ก่อนผมจะไปเรียนผมก็บอกไอ้หมอนี่มันไปได้อะไรมาจากไหนว่ะ เขาก็เอาหนังสือให้ผมดูเล่มหนึ่ง เป็นภาษาอังกฤษ เขาอาจจะอ่านหนังสือของคุณสมัคร บุราวาศด้วยนะ แต่เล่มที่เขาอ่านแล้วเขาให้ผม ชื่อว่า *Guide to Philosophy* เขียนโดย C.E.M. Joad ซึ่งเป็นคนที่เขียนหนังสืออ่านง่ายมาก เขาก็ช่วยอธิบายให้ผม อะไรเป็นอะไร ผมคิดว่าเขาคงเป็นนักอ่านตัวยง มีเพื่อนจิตรคนหนึ่งที่เราน่าจะพูดถึงคือ สุธีร์ อาจจะเกี่ยวหรือไม่เกี่ยวกับจิตรหรือเปล่าไม่รู้ แต่ว่าสุธีร์เป็นคนที่แปลกมาก ขนาดอยู่ปี ๓ ปี ๔ ซึ่งผมถือว่าผมยังไม่ประสีประสาการเมือง ผมมีความรู้สึกว่า สุธีร์ คุปตาลักษ์ ประสีประสาทางการเมืองน้อยกว่าผมอีก ผมแปลกใจจนกระทั่งทุกวันนี้ อาจจะถามประ-วุฒิ ศรีมันตระ ดูสักวันว่า ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ คือ จิตร ประวุฒิ สุธีร์ สามคนนี่สนิทกันมาก ไปไหนไปด้วยกัน ผมอาจจะรองลงมาไม่ได้ไปไหนด้วยกันทุกแห่ง นอกจากเวลาไปไกด์ ไปกินข้าวอะไรบ้าง สมัยนั้นชอบกินสุกี้ยากี้เนื้อ มีเตาเล็กๆ มีหม้อใส่ กินกันชุดละ ๑๕ บาท กินกันบ่อยตอนนั้น ทีนี้สุธีร์เป็นปรากฏการณ์ที่แปลก สิ่งที่จิตรกับประวุฒิเถียงกันที่ไหนต่อไหนนี่ ผมไม่คิดว่าสุธีร์จะรู้เรื่องนะ แต่ว่า สุธีร์ก็เป็นเหมือนเงาตามตัว ๒ คนนี้ ไปไหนไปกันทุกแห่ง แล้วผมก็มีความรู้สึกว่าสุธีร์เป็นคนยังไง ทีแรกผมคิดว่าเขาคงจะบูชาหรือสรรเสริญจิตรซึ่งเป็นไปได้ หรือว่าเขาเป็นเพื่อนกันแต่เล็กแต่

“จิตรนี่
เขาเชื่อสิ่งใดแล้ว
เขายอมเสียสละ
การที่คนยอมตาย
เพราะการเมือง
เพราะจุดยืนของตน
อะไรก็แล้วแต่
ผมคิดว่า
ผมนับถือได้”

วิทย์ วิศทเวทย์

น้อย แต่บ้านสุธีร์เป็นที่ที่เราไปบ่อย เพราะว่าเวลาไปสอบก็ไปติวบ้านสุธีร์ บ้านสุธีร์หลังใหญ่หน่อย เขาเป็นลูกคุณพระ ก็มีข้าวปลาอาหาร

ผมก็คงไม่มีอะไรนอกจากเรื่องสุดท้าย มีคนถามผมว่าจิตรมีความรักบ้างหรือเปล่า เรื่องผู้หญิง ผมคิดว่าเขาไม่สนใจ แต่ถึงกระนั้นก็ตามก็มีผู้หญิงชอบเขานะครับ ผมก็ไม่ทราบว่าชอบเพราะอะไรด้วยซ้ำ เพราะเขาก็หน้าบาก แล้วก็หน้าตาก็ไม่ได้หล่ออะไร ความจริงถึงแม้จะไม่ได้ชมตัวเอง เขาก็หล่อน้อยกว่าผมด้วยซ้ำไป แต่ที่ผมจำได้ก็คือมีผู้หญิงมาตอมคุณชายเยอะ อันนี้ผมจำได้ติดตาเลย จำหน้าได้ทุกคนที่มาตอมเขา แต่ว่าจิตรนี่ ผมแปลกใจที่มีคนชอบเขา คนที่ชอบเขาอยู่รุ่นเดียวกับผมด้วย ผมว่ามีคนชอบเขา อาจจะชอบเพราะอธิบายเก่ง เป็นนักการ-เมือง คงไม่ใช่ อาจจะเพราะว่าเรียนเก่งแล้วก็พูดอะไรฉะฉาน ผมก็จำได้เพียงแค่นี้

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

เมื่อครู่คุณวิจารณ์จะบอกอะไรสั้นๆ เกี่ยวกับคุณสุธีร์

วิจารณ์ ศตสุข

คือทั้งจิตรทั้งสุธีร์ทำงานอยู่กับผม สุธีร์ทำงานอยู่จนกระทั่งตายจากกันไป สุธีร์เป็นคนอย่างที่วิทย์เขาพูด คือเขาเป็นคนไม่มีหัวคิดทางการเมืองรุนแรงอะไร แต่เขาเป็นคนที่มีความศรัทธาในตัวจิตร และเวลาที่จิตรทำอะไรเขาจะไปอยู่อย่างใกล้ชิดและคอยช่วยเหลือ อย่างเช่น ทำหนังสือนี่สุธีร์ก็จะเป็นคนตรวจปรู๊ฟให้ทุกครั้ง และเมื่อครู่พูดถึงถ่ายรูปพระเกี้ยว สุธีร์เขาเป็นคนชอบถ่ายรูป เขาก็จะไปจัดการเรื่องนี้ แล้วเวลาที่ถูกจับไปนี่พอออกมา ทั้งจิตรกับสุธีร์ก็มาทำงานกับผม พูดถึงหัวคิดทางการเมืองนะสุธีร์ไม่มี เพราะว่าผมไปเที่ยวเชียงใหม่กับสุธีร์ เขาก็แนะนำเพื่อนคนหนึ่งเขาก็บอก “นี่จารณ์ ขอแนะนำนายคนนี้” สมมุติชื่อปรีชาแล้วกัน “เขาไปติดคุกกับอั๊วในข้อหามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์” ผมดูไอ้ตี๋คนนี้พูดไทยยังไม่ชัดเลย และก็เป็นคนที่โง่ที่สุดเท่าที่เคยคุยด้วย ผมก็สงสัย ถามว่า “นี่คุณ ถามจริงๆ เถอะ ทำไมคุณถึงถูกจับว่ามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์” ถูกจับไปติดคุกที่ลาดยาว เขาบอกว่า “ผมอยู่เพชรบุรี ผมขี่มอเตอร์ไซค์มา ไอ้ผู้-ว่าฯ มันขี่รถยนต์มาเฉี่ยวผม ผมเลยด่าแม่มัน มันเลยไปบอกตำรวจว่าผมเป็นคอมมิวนิสต์” แล้วไปจับผมติดตาราง นี่คือคอมมิวนิสต์เมืองไทย

ฉลอง สุนทราวาณิชย์

ขอบคุณมากครับ วันนี้ผมว่าเราโชคดีมากเลยนะครับที่ได้รับเกียรติจากท่านอาวุโสท่านหนึ่งซึ่งผมคิดว่ารู้จักกับคุณจิตร ภูมิศักดิ์อย่างดี ผมอยากจะกราบเชิญคุณลุงชาญ คุณารักษ์พูดถึงคุณจิตรอย่างที่คุณลุงชาญได้เคยสัมผัสกับจิตรตอนที่ทำสำนักพิมพ์เทวเวศร์ และก็พิมพ์หนังสือของคุณจิตรหลายเล่มในตอนนั้น

ชาญ คุณารักษ์

ราวๆ สักปี พ.ศ.๒๕๐๐ พวกผมมีความรู้สึกอยู่อย่างว่า ตั้งแต่กบฏสันติภาพ คือ ผมมีความสนใจในเรื่องการเมืองอยู่บ้าง คือเริ่มสนใจการเมืองตั้งแต่หนังสือ *อักษรสาส์น* และต่อมา *อักษรสาส์น* ก็ปิดเพราะเกิดกบฏสันติภาพ บรรดาท่านทั้งหลายที่ผมมองว่าเป็นคนเก่งๆ ทั้งหลายอย่างคุณกุหลาบ สายประดิษฐ์ถูกจับ และอีกหลายคนก็ถูกจับ หลายคนหลบไปอยู่ใต้ดินกันจวบจนกระทั่งปี พ.ศ.๒๕๐๐ บรรยากาศทางสังคมการเมืองก็ค่อนข้างดีขึ้นแล้ว เพราะจอมพล ป. พิบูลสงครามไปต่างประเทศกลับมา ก็มาเปิดให้เริ่ม

มีไฮด์ปาร์คตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๙๘ - ๒๔๙๙ ตอนนั้นหนังสือพิมพ์ *ไทยใหม่* ออกแล้ว ดูเหมือนจิตรก็ไปอยู่ *ไทยใหม่* กับทองใบ ทองเปาด์ แต่ตอนนั้นผมยังไม่รู้จักกัน ตอนนั้นผมมีความรู้สึกอยู่อย่างว่าปี พ.ศ. ๒๕๐๐ บรรยากาศมันดีแล้ว แล้วทำไมบรรดาท่านที่หลบใต้ดินไม่ออกมาทำงานสักที บังเอิญผมรู้จักคุณสุภา ก็เลยไปหาพี่สุภา ถามว่าทำไมลงไปอยู่ใต้ดินกันหมด บรรยากาศมันน่าทำงานจังเลยทำไมไม่ออกมา พี่สุภาก็ว่า “ผมก็มองหาคนในนี้อยู่ คุณกล้าเหรอ” ผมบอก “เอาสิ” ว่าไปอย่างนั้น คนไม่เคยเห็นเสือก็ไม่กลัวเสือ เอาก็เอา แล้วก็ตั้งสำนักพิมพ์ขึ้นมา ผมบอกว่า ทีแรกเราก็เอาเบาๆ ก่อนนะ อย่าเพิ่งเล่นการเมือง เอาวรรณคดีนี่แหละ ทีแรกผมทำของผมเอง ไม่รู้เรื่องรู้ราว พิมพ์ *สามก๊ก* ต่อมาก็ปรึกษากับคุณสุภาพิมพ์*ประวัติจริงของอาคิว* พอได้พิมพ์ *ประวัติจริงของอาคิว* มันก็มีสีสันเพิ่มขึ้น *สามก๊ก* นี่ยังไม่มีสีสีน พอเป็น *ประวัติจริงของอาคิว* คนซื้อจังเลย รู้สึกว่าอาทิตย์เดียวหนังสือหมด ไม่กี่วัน ๑,๐๐๐ เล่มหมดเลย สมัยก่อน ๑,๐๐๐ เล่มขายหมดนี่เก่งนะครับ พอ *ประวัติจริงของอาคิว* หมด ทำอย่างไรดีทีนี้ ก็มีคนเสนอมาเยอะทีเดียว ตอนนั้นเรื่องของคุณจิตรก็เสนอเข้ามา จิตรเข้ามาเอง มาหาเราเอง พร้อมกับถือต้นฉบับมาให้ ก็คือ *ศิลปะเพื่อชีวิต* นี่แหละ ไม่รู้จักกัน เขาก็เดินมาหามาคุยกัน มาคุยกันทุกวันๆ ตอนนั้นผมก็ทำงานอยู่ห้างสรรพสินค้าจักรวาล จิตรเขาก็มาคุยกันทุกวัน และก็ไปสำนักพิมพ์ด้วย ตอนนั้นสำนักพิมพ์อยู่เทเวศร์ อยู่ในซอยเทเวศร์ ซอย ๑ ก้นซอยคือบ้านจอมเผด็จการ คือบ้านของนายเผ่า ศรียานนท์ โอ้โฮเราอยู่ปากถ้ำเสือเลยนะครับ หลายคนชมเชยผมว่าเก่งจังเลย ตั้งสำนักพิมพ์อย่างนี้แล้วมาอยู่ปากซอยนายเผ่าด้วย ก็เลยจำเป็นต้องตั้งชื่อสำนักพิมพ์ไม่ให้ดุเดือด ตอนแรกชื่อภราดร เปลี่ยนใหม่ซะ เอาเทเวศร์แล้วกัน เป็นสำนักพิมพ์ที่ไม่มีพิษสง แม้กระทั่งชื่อสำนักพิมพ์ก็ไม่มีพิษสง เอาอย่างนั้นแหละ สุดท้ายคุณสุภาก็บอกว่าเอาเทเวศร์ก็ดีเหมือนกัน แต่มันไม่มี ความหมาย ไหนๆ ก็จะเอาชื่อสถานที่ก็เอา “เทวเวศร์” ได้ชื่อนี้มาเพราะมีวังเทวเวศร์ เราก็เอาให้มันถูกต้องซะ เป็นเทวเวศร์ ผมเพิ่งรู้วันนี้แหละ จากอาจารย์กำจรว่าจิตรไม่พอใจ บอกว่าชื่ออะไรก็ไม่รู้

“คุณจิตรเขาเป็นคนเอาจริงเอาจังและเป็นคนที่ติดดินจริงๆ เมื่อไปใช้ชีวิตในคุกแล้วนี่หาบขี้รดผักเขาก็ทำ....”

ชาญ คุณารักษ์

เท่าที่สัมผัสกับคุณจิตร ตลอดเวลามา คุณจิตรจะเป็นคนจริงจัง และก็ไม่เคยพูดเล่นพูดหัว พูดแต่สาระสำคัญทั้งนั้น ไอ้เรื่องสายลมแสงแดดไม่เคยได้ยินจากคุณจิตรเลยครับ ไม่มี พูดแต่เรื่องการเรื่องงาน แล้วมีคนถามว่าแล้วจิตรไม่เคยพูดถึงเรื่องผู้หญิง ผู้สาวอะไรบ้างเลยเหรอ ไม่มี เราอยู่ด้วยกันมีแต่เรื่องการงาน มีแต่เรื่องการเมืองคุยแต่เรื่องสาระ เรื่องไร้สาระไม่มี แต่เราก็ทำงานได้สบายใจไม่ถึงปีหรอกครับ เหตุการณ์ก็แรงขึ้นทุกทีๆ การเมืองนะแหละครับ เราดูสภาพแล้วว่าจะต้องเกิดการปฏิวัติแน่ วันหนึ่งต้องยึดอำนาจกันแน่ เสือสองตัวมันอยู่ในถ้ำเดียวกันไม่ได้ สฤษดิ์กับนายเผ่าในที่สุดพวกเราก็บอกถ้ายึดอำนาจกันเมื่อไร พวกเราก็ต้องเป็นแพะ ถูกจับไป ก็บอกจิตรว่า ปั่นต้นฉบับมาเร็วๆ บอกเพื่อนฝูงว่าให้ปั่นต้นฉบับมาเร็วๆ จะได้รีบพิมพ์ เตรียมไว้แล้วถ้าถูกจับก็ไม่ได้ทำอะไรอีกแล้ว แล้วก็บอกคุณจิตรให้รีบทำ ก็ทำมาจริงๆ ผมมีต้นฉบับอยู่เรื่องหนึ่ง ผมขอพูดที่นี่ ผมเสียดายมาก จิตรเอามาให้ผมแล้ว มีหลายคนมาถามผม ไม่รู้ไปอยู่ไหน ชื่ออะไรนะ "ครรลองชีวิต" หรืออะไรทำนองนี้ ผมได้ประกาศพิมพ์ไปแล้วในหนังสือเล่มหนึ่ง สุดท้ายผมกำลังส่งต้นฉบับไปโรงพิมพ์ จิตรขอไปแก้ ผมก็ให้ตัวต้นฉบับคืน พอคืนไปได้ไม่เท่าไรก็เกิดการยึดอำนาจ แล้วก็หายไป เป็นเรื่องดีมาก เป็นปรัชญาชีวิต จิตรเขียนได้ดีมาก ใช้ภาษาง่ายๆ ปกติแล้วงานปรัชญาจะเขียนยาก แต่จิตรเขาทำดูอ่านง่ายๆ มาก แต่เสียดาย เรื่องนี้หาย จนบัดนี้ผมก็ยังไม่รู้ว่าต้นฉบับอยู่กับใคร

คุณจิตรเขาเป็นคนเอาจริงเอาจังและเป็นคนที่ติดดินจริงๆ เมื่อไปใช้ชีวิตในคุกแล้วนี่ หาบขี้รดผักเขาก็ทำ มีเพื่อนลาดยาวด้วยกันหลายคนที่เป็นพวกบัณฑิต พวกปริญญาที่ยังร้องยี้ว่า คุณจิตรทำไมทำได้ แสดงว่าเขาเป็นคนตีนติดดินจริงๆ ผมก็ไม่รู้จะพูดอะไรต่อไป ผมไม่ได้เข้าร่วมไปรวมอยู่ในนั้น บังเอิญที่ไม่ได้เข้าร่วม บังเอิญวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ สันติบาลมาที่บ้าน แต่ผมหนีทัน ใส่ตีนหมาจินตนา (จินตนา กอตระกูล ภรรยาคุณชาญ - บก.) เขาก็เลยไปติดคุกแทนผม ขอจบแค่นี้แหละครับ

(บน) จิตรและเพื่อนร่วมคุกลาดยาว
ยังมีกำลังใจเต็มเปี่ยมในการต่อสู้กับเผด็จการทหาร
ในภาพเป็นการจัดงานฉลองวันกรรมกรสากล
๑ พฤษภาคม ในปี พ.ศ.๒๕๐๖ โดยจิตรอยู่หน้าสุด
(ล่าง) คุณแม่แสงเงิน ถ่ายภาพพร้อมจิตร
และเพื่อนร่วมคุกลาดยาว เมื่อครั้งไปฟังการพิจารณาคดี

การจดจำ
และ
การโยกย้าย
ความทรงจำ:
เขม้นมองจากปารีส

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์

ปารีสเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์ที่ถูกบันทึกไว้ในรูปลักษณ์ต่างๆ กัน ไม่ว่าจะเดินไปทางไหนของเมือง ก็จะพบกับเรื่องราวในอดีตผ่านชื่อถนน สะพาน มุมตึกหรืออนุสาวรีย์ แต่ละแห่งมีป้ายจารึกวันเวลาและความเป็นมาโดยสังเขปและตรงประเด็นให้กับคนที่สนใจใฝ่รู้ เช่น ตึกเก่าๆ และสวยงามแห่งนี้สร้างขึ้นในสมัยใด ใครเป็นผู้สร้าง เคยใช้ประโยชน์อย่างใด ห้องนี้เฮมมิงเวย์เคยมาอาศัยอยู่เป็นเวลาหนึ่งปี มุมถนนตรงนี้นักปฏิวัติคนหนึ่งได้มาล้มลงสิ้นใจที่นี่ ริมถนนตรงโน้นเป็นอนุสาวรีย์ของโรเบส ปิแยร์ แยกนี้มีรูปปั้นนักเขียนคนสำคัญ วิคเตอร์ ฮูโก สถานีรถไฟใต้ดินแห่งนี้เคยเป็นสุสานมาก่อน และใช่แต่จะบันทึกประวัติศาสตร์ของนักการเมือง นักเขียน นักปรัชญาเท่านั้น ลานบางแห่งสร้างอนุสาวรีย์ของเด็กขายหนังสือพิมพ์ที่เล่ากันว่าถูกฆ่าตายในปี ค.ศ.๑๗๙๓ เมื่อตะโกนคำว่า “Vive la République” แทนที่จะเป็น “Vive le Roi” (ทรงพระเจริญ)

เมืองปารีสจึงเต็มไปด้วยเรื่องเล่าที่ถูกตอกตรึงผ่านพื้นที่ด้วยข้อมูลและอนุสรณ์สถานทั้งหลาย ทั้งที่สร้างขึ้นด้วยนโยบายรัฐ ของเทศบาลเมือง หรือด้วยน้ำมือของคนทั่วไป ตามถนนหนทาง นอกจากจะพบป้ายบอกตำแหน่งแห่งที่ของบ้านเมืองในปัจจุบันแล้ว ใกล้กันนั้นก็จะมีป้ายแสดงพื้นที่เดียวกันในอดีตด้วยว่าเดิมทีเป็นอย่างไร มีความสำคัญอย่างไร (ซึ่งยังเดินเข้าไปดูได้จนกระทั่งปัจจุบันนี้) และด้วยเหตุนี้อุโมงค์สำหรับให้รถวิ่งลอดถนนริมแม่น้ำแซนส์แห่งหนึ่งจึงกลายมาเป็นอนุสาวรีย์อย่างไม่เป็นทางการของเจ้าหญิงไดอานา ที่คนหลายชาติหลายภาษาพากันมาเขียนถ้อยคำที่ระลึกไว้ที่ราวสะพานเหนืออุโมงค์แห่งความตายนั้น

ดูเหมือนว่าปารีสแทบจะไม่มีพื้นที่ว่างเปล่าไร้ความหมาย เพราะสถานที่แต่ละแห่ง (จงใจ) บรรจุไว้ด้วยความหมายทางประวัติศาสตร์และความทรงจำต่างๆ ซึ่งผันแปรไปตามยุคสมัย ซึ่งหากจะลองเขม้นมอง ก็จะพบว่าหลายกรณีมีความทรงจำต่างชนิดซ้อนทับกัน และบางแห่งก็มีกระบวนการ (จงใจ) โยกย้าย และดัดแปลงความทรงจำเดิม เพื่อบรรจุความทรงจำอันใหม่ลงไป แต่กระบวนการเช่นนี้เกิดขึ้นแต่ที่ปารีสหรือ?

วิหารปองเตออง (Le Panthéon): นิวาสถานของเทวะ ?

กรณีของเซนต์ เจเนเวียฟ (มีชีวิตในสมัยต้นคริสต์กาล ประมาณ ค.ศ.๔๒๒-๕๐๒) ที่ถือกันว่าเป็นเทพีผู้ปกป้องปารีสและยกย่องให้เป็นนักบุญนั้น ชวนให้นึกถึง พระสยามเทวาธิราช ที่ถือกันว่าเป็นเทพผู้ปกป้องสยามประเทศนั้น เนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ ๔ ที่ว่าเหตุที่สยามพ้นภัยมาได้หลายคราวนั้น ชรอยจะมีเทพที่ปกป้องคุ้มครองอยู่จึงโปรดให้หล่อรูป “พระ-สยามเทวาธิราช” ขึ้นเป็นครั้งแรก ในทำนองเดียวกัน นาม “พระนิรันตราย” พระพุทธรูป (แบบ) สมัยทวารวดีนั้นก็มีกำเนิดจากพระราชดำริในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-อยู่หัวฯ นั้นเอง ด้วยเหตุดังนี้ ความทรงจำที่ดูเก่าแก่จึงอาจมีอายุไม่มากนักและขณะเดียวกันความทรงจำบางอย่างก็อยากถูกลืมหรือโยกย้ายไปเช่นกันเพื่อเปิดทางให้ความทรงจำอย่างใหม่ เช่น ออองเดร มาลโรซ์ (ค.ศ.๑๙๐๑ – ๑๙๗๖) นักเขียนและนักการเมืองคนสำคัญของฝรั่งเศส และเข้าสู่ปองเตอองอย่างยิ่งใหญ่ในปี ค.ศ.๑๙๙๖ นั้น เป็นบุคคลคนเดียวกับผู้ที่ลักลอบนำหินสลักรูปนางอัปสรออกมาจากบันทายศรี ครั้งที่ได้เดินทางไปเขมรในปี ค.ศ.๑๙๒๓

เห็นจะไม่มีที่ไหนในปารีสที่จะบรรจุความทรงจำอันยิ่งใหญ่และซับซ้อนไว้ภายในเท่ากับ ปองเตออง (Le Panthéon de la Nation) ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาแถบศูนย์กลางเก่าแก่ของเมืองปารีสที่เรียกว่าย่านละติน ความสำคัญของปองเตอองในปัจจุบันก็คือ เป็นอนุสรณ์สถานแห่งชาติฝรั่งเศสที่สำคัญที่สุด เนื่องจากใช้เป็นสุสานฝังร่างบุคคลสำคัญของชาติมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๘ ไม่ว่าจะเป็น วอลแตร์, ฌอง ฌาค รุสโซ, วิคเตอร์ ฮูโก, เอมิล โซลา, มารี และ ปีแอร์ คูรี, ออองเดร มาร์ลโรส์ และ อเล็กซองด์ ดูมาส์ (ค.ศ.๑๘๐๒ – ๑๘๗๐) – สมาชิกล่าสุดของวิหารแห่งนี้ ซึ่งประธานาธิบดีฝรั่งเศสได้จัดพิธีในโอกาสนี้ให้อย่างยิ่งใหญ่เมื่อเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา ซึ่งก็ตรงกับวาระครบรอบสองศตวรรษแห่งชาตกาลของท่านผู้นี้ด้วย

หากไปยืนอยู่ด้านหน้าแล้วจ้องมองไปที่หน้าบันของวิหารปองเตออง ก็จะพบถ้อยคำที่จารึกไว้อย่างทรงเกียรติและภาคภูมิใจว่า “Aux grands hommes la patrie reconnaisante” (To great man the grateful fatherland)

ปองเตออง (ความหมายของชื่อก็คือวิหารแห่งเทพเจ้า) เริ่มสร้างในปี ค.ศ.๑๗๖๔ สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ ตามอย่างวิหารชื่อเดียวกันในโรม ภายหลังจากที่พระองค์ทรงหายจากประชวรหนัก เพื่อถวายแด่เซนต์ เจเนเวียฟ (Saint Geneviève) ซึ่งถือกันว่าเป็นเทพีผู้รักษาเมืองปารีส

โดยมีพระประสงค์ให้เป็นโบสถ์ (Basilica) ในคริสต์ศาสนาที่สำคัญที่สุดอีกแห่งหนึ่ง ต่อมาหลังการปฏิวัติในฝรั่งเศส ปี ค.ศ.๑๗๙๑ สภารัฐ-ธรรมนูญ (Constituent Assemble) ก็มีดำริให้หาสถานที่อันทรงเกียรติเพื่อใช้เป็นที่บรรจุร่างของ มิราโบ (Mirabeau) "รัฐบุรุษ" คนสำคัญของการปฏิวัติ และในที่สุดก็ได้เลือกเอาโบสถ์แห่งนี้โดยเปลี่ยนให้เป็น "วิหารแห่งชาติ" (Temple de la nation) เพื่อใช้เป็นสถานที่เกียรติยศสำหรับฝังร่างบุคคลสำคัญของชาติ และในปีเดียวกันนั้นก็ได้นำร่างของวอลแตร์มา "สถิตย์" ไว้ที่ปองเตอองนี้เช่นกัน จากนั้นเป็นต้นมา ขบวนของบรรดา "ผู้ยิ่งใหญ่" ก็ค่อยๆ ทยอยกันเข้าสู่วิหารแห่งชาตินี้ นับตั้งแต่ รุสโซ และมาราต์ (Marat) แต่แล้วด้วยความผันผวนของการเมืองฝรั่งเศส ระยะต่อมา ปองเตอองได้ถูกเปลี่ยนกลับไปเป็นโบสถ์ และกลับมาเป็นอนุสรณ์สถานสำคัญของชาติแต่เพียงประการเดียวอีกหลายครั้ง

จนกระทั่งปี ค.ศ.๑๘๘๕ ปองเตอองจึงได้กลับมาเป็นวิหารแห่งชาติอย่างแท้จริงอีกครั้งตราบจนปัจจุบัน เมื่อสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้จัดพิธีต้อนรับศพของกวี นักเขียน และนักปฏิวัติผู้ยิ่งใหญ่ - วิคเตอร์ ฮูโก เข้าสู่ปองเตออง

เหตุการณ์สำคัญ ณ วิหารแห่งนี้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ขัดขืนระหว่างความทรงจำสองแบบ ก่อนที่จะมาลงตัวเป็นวิหารแห่งชาติเช่นปัจจุบัน ก็คือ "การทดลองของฟูโกต์" ในปี ค.ศ. ๑๘๕๑

หากจะถือว่าความคิดของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ทำให้โลกแห่งวิชาการในศตวรรษที่ ๒๐ ปั่นป่วน การทดลองของลีออง ฟูโกต์ (Léon Foucault) นักฟิสิกส์ชาวฝรั่งเศสก็นับเป็นการท้าทายโลกแห่งคริสต์ศาสนาในศตวรรษที่ ๑๙ ได้เช่นเดียวกัน ลีออง ฟูโกต์เลือกจะแสดงการทดลองของเขาที่กลางวิหารปองเตออง เพื่อที่จะแสดงให้ชาวปารีสเห็นกันอย่างเต็มตาว่าความคิดของกาลิเลโอและโคเปอร์นิคัสที่กล่าวว่าโลก "เคลื่อนที่" มาตั้งแต่คริสตศตวรรษที่ ๑๗ นั้นเป็นสิ่งถูกต้อง (อย่าลืมว่าสำนักวาติกันเพิ่งจะประกาศยอมรับอย่างเป็นทางการเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๙๒ มานี้เองว่า ความคิดของกาลิเลโอนั้นถูกต้อง)

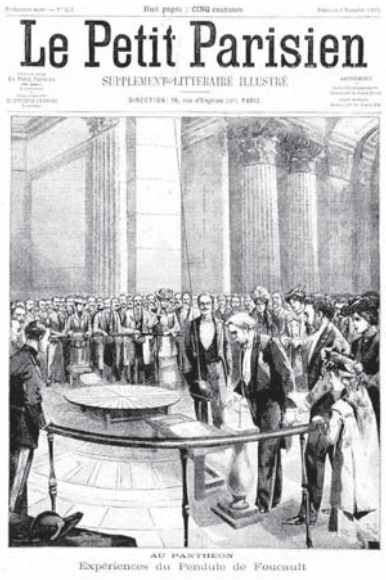

(ซ้าย) พิธีเฉลิมฉลองการเคลื่อนศพของวิคเตอร์ ฮูโก สู่วิหารปองเตออง
(ขวา) ภาพข่าวการทดลอง "ลูกตุ้มของฟูโกต์" ในปี ค.ศ.๑๙๐๒

โดยความเห็นชอบของ หลุยส์ นโปเลียน โบนาปาร์ต "ผู้สนใจในวิทยาศาสตร์" และเป็นผู้นำของสาธารณรัฐฝรั่งเศสอยู่ขณะนั้น ได้ยินยอมให้ ลีออง ฟูโกต์ ทำการทดลองของเขาที่ "วิหารของเทพเจ้า" ด้วยการแขวนลูกตุ้มทองเหลืองน้ำหนัก ๒๘ กิโลกรัมลงมาจากยอดโดมกลางวิหารปอง-เตออง (๖๗ เมตร) และด้วยหลักการที่ว่าเมื่อปล่อยให้ลูกตุ้มนี้เคลื่อนที่ไป-มาสักระยะเวลาหนึ่ง

ผู้ชมจะพบว่า ตำแหน่งของเครื่องหมายที่กำหนดไว้ที่พื้นของวิหารนั้นจะเคลื่อนไปจากตำแหน่งเดิมเรื่อยๆ (เมื่อเทียบกับทิศทางการเคลื่อนที่ของลูกตุ้ม ซึ่งจะอยู่ในทิศทางเดิมเสมอ) การทดลองครั้งนี้จึงเท่ากับเป็นการยืนยัน (กลางโบสถ์) ว่า “โลกมิได้ถูกตรึงไว้ด้วยหัตถ์ของพระเจ้า” ทว่าโลกนั้นเคลื่อนที่ และไม่เพียงแต่หมุนรอบตัวเองเท่านั้นหากยังโคจรรอบดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาลด้วย การติดตั้งการทดลองดังกล่าวนี้ยังมีตามมาอีกหลายครั้งจนกระทั่งทุกวันนี้ “ลูกตุ้มของฟูโกต์” (Le Pendule de Foucault) ก็ยังคงถูกติดตั้งไว้ที่วิหารแห่งนี้และเคลื่อนที่ไปมาให้คนที่ไปเยือนได้สังเกตและจดจำ ครั้งหนึ่งนักหนังสือพิมพ์ชาวปารีสเคยกล่าวเปรียบเปรยไว้ในทำนองที่ว่า ลูกตุ้มของฟูโกต์ถูกแขวนไว้ที่กลางดวงตาของพระเจ้า

โบสถ์ที่ครั้งหนึ่งผู้สร้างตั้งใจให้เป็นนิวาสถานของเทวะ เป็นเสมือนบ้านของพระเจ้า ที่หวังจะให้ยิ่งใหญ่ไม่แพ้ที่โรม ท้ายที่สุดกลับกลายมาเป็นสถานที่ทดลองทางวิทยาศาสตร์ที่แย้งกับความคิดเดิมของคริสตจักร วิหารที่อุทิศให้กับเทพีผู้ปกป้องเมืองปารีสให้รอดพ้นจากการรุกรานของอนารยชนก็กลับกลายเป็นที่ “สถิตย์” ของ “นักปฏิวัติ นักเขียน นักวิทยาศาสตร์ และนักต่อสู้ที่ยิ่งใหญ่ของชาติ” พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นสนามของการต่อสู้กันของความทรงจำหลายๆ แบบ ตามเหตุผลของแต่ละยุคสมัย และอาจเหมือนกับการเคลื่อนที่ไปมาของ “The Foucault pendulum” เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป (ค.ศ.๑๗๙๔) ศพของ “นักปฏิวัติ” บางคนคือ มิราโบ และมาราต์ ก็ถูกให้นำออกจากปองเตออง หรือด้วยดำริครั้งใหม่ของนโปเลียน โบนาปาร์ต “ผู้สนใจวิทยาศาสตร์” นี้เอง ก็ได้มีบัญชาให้เปลี่ยนวิหารแห่งชาติกลับคืนมาเป็นโบสถ์ตามเดิม ภายหลังการทำการทดลองของลีออง ฟูโกต์ได้เพียงไม่กี่เดือน

ลานแห่งความสมานฉันท์ ?

ระหว่างหน้าพิพิธภัณฑ์ลูฟร์ (ซึ่งเดิมคือพระราชวังและเปลี่ยนมาเป็นพิพิธภัณฑ์ภายหลังการปฏิวัติ เมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘) กับต้นถนนชองป์ เซลิเซส์นั้นมีลานกว้างแห่งหนึ่ง เดิมทีนั้นขนานนามว่า ลานพระเจ้า หลุยส์ที่ ๑๕ (Place Louis-XV) ต่อมาเมื่อเกิดการปฏิวัติฝรั่งเศส ลานแห่งนี้ได้ใช้เป็นที่ตั้งกิโยตินประหารผู้คนเป็นจำนวนนับพันคน นับตั้งแต่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ (ค.ศ.๑๗๙๓) พระนางมารี-อังตัวเนตต์ ดังตอง และโรเบส ปิแยร์ ลานพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ จึงได้รับการขนานนามเสียใหม่ (เท่ากับเป็นการสร้างความทรงจำใหม่ลงไปแทน) ให้สมกับยุคสมัยว่า “ลานแห่งการปฏิวัติ” (Place de la Révolution) ในช่วงปี ค.ศ.๑๗๙๒ - ๑๗๙๕ ก่อนที่จะเปลี่ยนชื่อใหม่อีกครั้งว่า “ลานแห่งความสมานฉันท์” (Place de la Concorde) ด้วยหวังจะช่วยให้ประสานความสมานสามัคคีของคนในชาติ

กลางลานแห่งนี้มีเสาหินโอเบลิสก์อายุ ๓,๓๐๐ ปี สูง ๒๓ เมตร ตั้งเด่นเป็นสง่าอยู่ กล่าวว่าท่านโมฮัมหมัด อาลี ผู้นำแห่งอียิปต์ได้มอบเสาหินน้ำหนัก ๒๒๐ ตันให้ “เป็นของขวัญ” แก่ฝรั่งเศสในปี ค.ศ.๑๘๓๑

ปี ค.ศ.๑๗๙๘ นโปเลียน โบนาปาร์ต มีบัญชาให้นำขบวนเรือที่พรั่งพร้อมด้วยกองทหารและนักวิชาการ นักโบราณคดี นักพฤกษศาสตร์และวิศวกร มุ่งหน้าไปยังชายฝั่งของอียิปต์ ถือกันว่าการเดินทางครั้งนั้นเป็นการเริ่มต้นของ “ความหลงใหลคลั่งไคล้ตะวันออกของฝรั่งเศส” ที่เริ่มต้นขึ้นที่อียิปต์ก่อนจะขยายความสนใจกว้างออกไปในตะวันออกกลาง อัฟริกาและเอเชีย จนกลายเป็นกระบวนการของการแข่งขันไล่ล่าอาณานิคมกับชาติยุโรปอื่นๆ เช่นอังกฤษ และปี

เดียวกันนั้นเองฝรั่งเศสก็ได้จัดตั้ง “สถาบันอียิปต์ศึกษา” (L’institut français d’Egypte) ขึ้นที่กรุงไคโรเพื่อสำรวจศึกษาประวัติศาสตร์และอารยธรรม เก็บข้อมูลยาวนานและต่อเนื่องถึงสองทศวรรษ (และขณะเดียวกันก็เก็บรวบรวมโบราณวัตถุจำนวนมหาศาลมาไว้ที่ฝรั่งเศสไปพร้อมกันด้วย ดังปรากฏหลักฐานอยู่ในพิพิธภัณฑ์ลูฟร์ หรือในกรณีอังกฤษก็ที่ บริทิชมิวเซียม) คณะทำงานซึ่งมี ฌอง ฟรองซัวส์ แชมโปลิยง (Jean François Champollion) นักอียิปต์วิทยาคนสำคัญ ได้เดินทางเข้าไปสำรวจพื้นที่อย่างเข้มข้นนับตั้งแต่กรุงไคโรขึ้นไปตามลำน้ำไนล์ไปจนถึงเมืองธีปส์ (ปัจจุบันคือเมืองลุกซอร์) และที่แห่งนี้เองที่เขาได้พบเสาหินโอเบลิสก์สองต้นที่วิหารของฟาโรห์รามเซส แชมโปลิยงเป็นผู้เลือกสรรเสาหินโอเบลิสก์ที่สมบูรณ์ที่สุดไว้ และต่อมาได้ทำการขนย้ายล่องมาตามแม่น้ำไนล์สู่เมืองหลวงกรุงไคโร ผ่านทะเลเมดิเตอเรเนียนสู่กรุงปารีส

ทุกวันนี้หากใครมายืนดูเสาหินโอเบลิสก์ที่ตั้งตระหง่านอยู่กลางลานแห่งความสมานฉันท์ ก็จะพบว่าที่ฐานของเสาหินนั้น ไม่ได้บอกเล่าความหมายหรือความเป็นมาของเสาหินต้นนั้น แต่กลับจารึกเรื่องราวเกี่ยวกับวิธีการเคลื่อนย้ายเสาหินจากอียิปต์ และวิธีการติดตั้งเสาหินน้ำหนัก ๒๒๐ ตันว่ากระทำด้วยวิธีใด มีข้อความจารึกไว้อย่างภาคภูมิว่าใครคือผู้ที่ “สามารถ” ชะลอเอาเสาหินต้นนี้ออกมาจากที่เดิม ใครคือผู้นำในการขนส่งทางเรือ และใครคือวิศวกร ผู้สามารถติดตั้งเสาหินต้นนี้ได้กลางเมืองปารีส “ท่ามกลางความนิยมยินดีของบุคคลจำนวนมากมาย”

รูปสลัก ฟรองซัวส์ แชมโปลิยง ที่หน้าสถาบันความรู้ที่มีชื่อเสียงที่สุดของฝรั่งเศส

ในกรณีนี้ความทรงจำเกี่ยวกับกลไกและกระบวนการล่าอาณานิคม ถูกแทนที่ด้วยความสามารถในทางเทคนิควิทยาและวิศวกรรม ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ของชาติฝรั่งเศส “การครอบงำ” ถูกแทนที่ด้วย “ความรู้” ไม่น่าแปลกใจที่ลานหน้าตึกของวิทยาลัยแห่งฝรั่งเศส (Collége de France) - สถาบันฝรั่งเศสซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ และยังคงมีชื่อเสียงและทรงภูมิที่สุดของฝรั่งเศส จะปรากฏรูปสลักหินของฌอง ฟรองซัวส์ แชมโปลิยงในท่วงท่าครุ่นคิด เท้าข้างหนึ่งเหยียบอยู่บนเศียรของฟาโรห์ที่กลิ้งอยู่กับพื้น และมีเอกสารเขียนด้วยอักขระอียิปต์พาดอยู่บนหน้าขา แชมโปลิยงเป็นนักเรียนเก่าของสถาบันแห่งนี้ และยังเป็นผู้รั้งตำแหน่งด้านโบราณคดีอียิปต์ของสถาบันแห่งนี้เป็นคนแรก (เขาเป็นผู้ที่สามารถแก้ปริศนา “แผ่นหิน (ที่พบที่เมือง) โรเซ็ตต้า” ซึ่งถูกค้นพบในปี ค.ศ.๑๗๙๙ ได้เป็นผลสำเร็จในอีกสามปีต่อมาโดยศึกษาจากสำเนาจารึก เนื่องจากตัวจารึกนั้นถูกส่งไปเก็บไว้เป็นสมบัติของสหราชอาณาจักรที่บริทิชมิวเซียม) เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป ในนามของการศึกษาหาความรู้ได้เข้ามาแทนที่

กรณีของเสาหินโอเบลิสก์นั้น ชวนให้นึกถึงศิลาจารึกหลักที่หนึ่งในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร จากเดิมที่เป็นเพียงหลักจารึกที่ถูกทอดทิ้งไว้ที่เมืองเก่าสุโขทัย แต่เมื่อได้รับ “การค้นพบ” จารึกหลักนั้นก็ได้ (ถูกเลือก) และกลายมาเป็นต้นกำเนิดของอักษรและประวัติศาสตร์ชาติไทย โดยมีสถาบันความรู้เช่นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นตัวตอกย้ำความสำคัญ และทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงและตั้งชื่อสถานที่ให้ใหม่เหนือพื้นที่ของกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นสวนหรือถนน หลายกรณีก็มีความประสงค์ที่จะสร้างและทดแทนความทรงจำเดิมๆ เพื่อให้เกิด “ความสมานฉันท์” สำหรับคนในชาติ

ความทรงจำเรื่องของการกดขี่และการครอบงำในอดีต รูปปั้นของแชมโปลิยงหน้าสถาบันความรู้ของฝรั่งเศส พยายามสื่อความกับผู้มองดูว่า ในท้ายที่สุดอาณาจักรและจักรพรรดิ์ก็ล่มสลายลง คงมีแต่ผู้รู้และความ (ประสงค์จะ) รู้เท่านั้นที่ยั่งยืนนาน (และมีคุณค่า) กว่า เช่นคำขวัญที่จารึกไว้ในห้องโถงของสถาบัน

> "ไม่ว่าจะได้ความรู้มาหรือไม่ก็ตาม ความคิดในการค้นคว้าวิจัยนั้นเป็นอิสระ"
> (ce ne sont pas des vérités acquises, c'est l'idée d'une recherche libre....)
> -Maurice Merleau-Ponty

อาณานิคม: ความรู้ หรือ ความงาม ?

ปี ค.ศ.๒๐๐๕ ปารีสจะมีพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาแห่งใหม่ที่ยิ่งใหญ่และทันสมัยที่สุดอีกแห่งหนึ่งคือ Le museé du quai Branly "การเกิด" ของพิพิธภัณฑ์แห่งใหม่นี้มาจาก "การสิ้นสุด" ของพิพิธภัณฑ์สองแห่งคือ Museé national des arts d'Afrique et d'Océanie (พิพิธภัณฑ์แห่งชาติศิลปะอัฟริกาและโอเชียเนีย) และ Museé de l'Homme (พิพิธภัณฑ์มานุษยวิทยา) ในกรณีของพิพิธภัณฑ์ศิลปะอัฟริกาฯ นั้นเรียกได้ว่าเป็นการย้ายเอาค็อลเล็คชั่นทั้งหมดและปิดฉากอายุ ๗๒ ปีไปเลยทีเดียว

ความเป็นมาของพิพิธภัณฑ์แห่งชาติศิลปะอัฟริกันและโอเชียเนียนั้นน่าสนใจ เพราะมีกำเนิดมาจาก "งานนิทรรศการอาณานิคมแห่งชาติ" (Exposition coloniale internationale) ที่จัดขึ้นที่กรุงปารีสเมื่อ ค.ศ.๑๙๓๑ นิทรรศการครั้งนี้ถือเป็นการแสดงแสนยานุภาพของฝรั่งเศส เพราะได้รวบรวมและจัดแสดงผู้คน วัฒนธรรม สินค้า ศิลปะของบรรดาอาณานิคมของฝรั่งเศสทั้งในอัฟริกา ตะวันออกกลาง โอเชียเนียและเอเชีย ดังคำโฆษณาเชิญชวนให้มาชมงานที่ว่า "เที่ยวรอบโลกได้ภายในวันเดียว" ซึ่งได้รับความสนใจจากชาวยุโรปมากมาย (งานครั้งนี้มีชาติเจ้าอาณานิคมหลายแห่งเข้าร่วมจัดแสดงด้วย ยกเว้นอังกฤษ) ภายในงานได้จัดแบ่งเป็นเขตตามทวีปต่างๆ สร้างสถาปัตยกรรมตามแบบอย่างประเทศนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ เช่น นครวัด พระราชวังของเวียดนาม ป้อมปราการแบบอัฟ-ริกันหรือตลาดขายของเช่นในโมร็อคโค ในงานมีการออกร้าน มีการแสดง มีการสาธิตประเพณีวัฒนธรรมโดยชนพื้นเมืองของชาติอาณานิคม แม้งานนิทรรศการครั้งนี้มีระยะเวลาเพียงห้าเดือน แต่มีอาคารแห่งหนึ่งที่ตั้งใจจัดสร้างขึ้นอย่างถาวรและสง่างามเพื่อรวบรวมและจัดแสดงสิ่งของจากชาติใต้อาณัติของฝรั่งเศส อาคารแห่งนี้น่าสนใจตั้งแต่การออกแบบและ ตกแต่งผนังด้านนอกรอบอาคารเป็นภาพสลักนูนต่ำแสดงวิถีชีวิตของผู้คนภายใต้อาณานิคมนับแต่อัฟริกาถึงเอเชีย (ซึ่งน่าจะเอาแบบอย่างมาจากภาพสลักของกำแพงเมืองนครธม) ส่วนลวดลายและการตกแต่งภายในอาคารหยิบยืมรูปลักษณ์ศิลปะของชาติอาณานิคมมาดัดแปลงใหม่ ตรงบันไดทางขึ้นมีรูปปฏิมากรรมสตรีขนาดใหญ่ยืนเด่นมุ่งสื่อความหมายว่า "ฝรั่งเศสผู้นำสันติสุขและความมั่งคั่งมาสู่ชาติอาณานิคม" ภายหลังเสร็จสิ้นงานอาคารที่ว่านี้ได้กลายมาเป็นพิพิธภัณฑ์อาณานิคม (Museé des colonies) เพื่อแสดงความมั่งคั่งของชาติฝรั่งเศส ต่อมาเมื่อสถานการณ์ทางการเมืองโลกเปลี่ยนแปลง จึงได้ขนานนามให้ใหม่ (ภายใต้การสื่อความหมายเช่นเดิม) คือ Museé national des arts d'Afrique et d'Océanie

(พิพิธภัณฑ์แห่งชาติศิลปะอัฟริกาและโอเชียเนีย) ก่อนที่จะสลายกลายเป็นส่วนหนึ่งของพิพิธภัณฑ์แห่งใหม่ทางด้านมานุษยวิทยาของเมืองปารีส (Le museé du quai Branly)

ในทำนองเดียวกัน อดีตของการล่าอาณานิคมค่อยๆ แปลงร่างมาเป็นความทรงจำแบบใหม่ในนามของ “ศิลปะ” ผ่านสิ่งที่เรียกว่า “พิพิธภัณฑ์” ในกรณีนี้ การดัดแปลงความทรงจำดูจะซับซ้อนขึ้น เมื่อมีการเปิดนิทรรศการ Les Arts Premiers (ศิลปะดั้งเดิม) ขึ้นที่พิพิธภัณฑ์ลูฟร์ ซึ่งถือเป็นการเปิดตัวครั้งแรกของพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาแห่งใหม่ (Le museé du quai Branly) การคัดสรรเอางาน “ศิลปะดั้งเดิม” จากอัฟริกา เอเชีย โอเชียเนีย และอเมริกามาจัดแสดงอย่างงดงามเทียบเท่า “งานศิลปะ” แบบตะวันตกนั้น นอกจากจะพยายามสื่อความถึงความเสมอภาคกันของมนุษยชาติแล้ว สุนทรียะของแสงและเงาในการจัดแสดงก็ดูจะช่วยกลบเกลื่อนความทรงจำถึงประวัติศาสตร์ของการครอบครองสิ่งของจำนวนสองแสนกว่าชิ้นได้เป็นอย่างดี

ตุ๊กตาดินเผาจากเมือง Chupicuaro ประเทศเม็กซิโก ถูกเลือกมาเป็นสัญลักษณ์ของพิพิธภัณฑ์ที่กำลังจะเปิดใหม่กลางกรุงปารีส
เนื่องจากว่าเมืองที่ขุดพบศิลปวัตถุชิ้นนี้ ได้ถูกทำลายไปแล้วจากอุทกภัย
ในขณะเดียวกันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการคัดสรรที่แยบยลยิ่ง เนื่องจากแสดงนัยถึงคุณูปการสำคัญยิ่งของ “พิพิธภัณฑ์” โดยอำพรางอดีตบางอย่างไว้

มาร์ค โอเช (Marc Augé) นักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส เริ่มต้นคำนำของหนังสือ “รูปลักษณ์ของการลืม” (Les formes de l’oubli) ไว้น่าฟังว่า การลืมเป็นความจำเป็นสำหรับสังคมเช่นเดียวกับปัจเจกบุคคลเช่นกัน มันจำต้องเรียนรู้ที่จะลืมเพื่อที่จะรับรู้รสของปัจจุบัน....แม้ตัวความทรงจำนั้นเองก็ต้องการที่จะถูกลืม มันจำเป็นต้องลืมอดีตที่ผ่านมาหมาดๆ เพื่อที่จะค้นพบอดีตอันเก่าแก่ เขากล่าวเปรียบเทียบไว้อีกว่า “การลืม” เปรียบเสมือนความตาย” ส่วน “ความทรงจำ” นั้นเสมือนชีวิต โดยความเปรียบนี้ ความทรงจำเหนือพื้นที่หนึ่งๆ ทำให้อดีตเป็นสิ่งมีชีวิตขึ้นมา ขณะเดียวกันการโยกย้ายหรือแทนที่ความทรงจำด้วยความทรงจำอีกแบบหนึ่งก็เท่ากับการทรมานหรือเก็บกักอดีตแบบหนึ่งแล้วให้กำเนิดอดีตอีกแบบขึ้นมา

วัง: โรงเรียนและมหาวิทยาลัยริมแม่น้ำ ?

โรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคมเป็นโรงเรียนมัธยมประจำจังหวัดตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่าน จังหวัดพิษณุโลกมีอายุครบ ๑๐๐ ปีเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ ขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการย้ายการเรียนการสอนไปอยู่สถานที่แห่งใหม่ ณ พื้นที่ลุ่มน้ำท่วมขังบริเวณบึงแก่งใหญ่ ต.ท่าทอง อ.เมือง จังหวัดพิษณุโลก เนื่องจากมีการขุดพบ “ฐานรากแนวอิฐและกำแพงสองชั้น” ซึ่งเชื่อว่าเป็น “กำแพงพระราชวังจันทน์ สถานที่ประสูติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ และพระพี่นางสุพรรณกัลยา” ทางกรมศิลปากรจึงประกาศพื้นที่โรงเรียนให้เป็นเขตโบราณสถานเพื่อที่จะได้ดำเนินการขุดค้นตามหลักการด้านโบราณคดีต่อไป กรณีนี้อดีตที่เพิ่งผ่านมาหมาดๆ จำต้องหลีกทางให้กับอดีตกาลเก่าแก่ที่ “เพิ่งค้นพบใหม่”

กรณีของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งเดิมทีเป็นส่วนหนึ่งของวังหน้าสมัยแรกเริ่มของกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นบวรราชวังของพระมหากษัตริย์องค์ที่สอง เป็นที่รกร้าง

ก่อนจะเปลี่ยนเป็น “มิวเซียม” อันเป็นสถานที่จัดแสดงอดีตเพื่อประกาศความก้าวหน้าของชาติ เป็นโรงทหาร เป็นมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และท้ายที่สุดเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พื้นที่มหาวิทยาลัยริมแม่น้ำนี้กำลังอยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงโยกย้าย ไม่ใช่เพื่อหลีกทางให้กับอดีต แต่กระทำในนามของอนาคต

การเปลี่ยนแปลงโยกย้ายและแทนที่ความทรงจำลงเหนือพื้นที่นั้น นอกจากจะทำให้ความหมายเดิมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว สิ่งที่ตามมาด้วยกันก็คือจะทำให้วิถีปฏิบัติที่มีต่อพื้นที่นั้นๆ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมด้วย จากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นโบสถ์ของเทพประจำเมืองกลายเป็นสถานที่ทดลองทางวิทยาศาสตร์และสถานที่สำคัญของชาติยุคใหม่ จากลานประหารกลายเป็นที่ประกาศความยิ่งใหญ่ของชาติด้วยการกลบเกลื่อนอดีตบางอย่างเอาไว้ จากงานนิทรรศการชั่วคราวที่ประกาศความยิ่งใหญ่ของชาติกลายมาเป็นสถาบันความรู้และพื้นที่แสดง “ความสามารถทางสุนทรียะของมนุษยชาติ” ซึ่งกำลังจะกลายเป็นพิพิธภัณฑ์ที่สร้างรายได้มากที่สุดอีกแห่งหนึ่งในอนาคตอันใกล้

ว่าแต่ว่าโรงเรียนและมหาวิทยาลัยริมแม่น้ำภายหลังจากที่หลีกทางให้กับความทรงจำอย่างใหม่แล้ว จะเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้อดีตอันเก่าแก่มีชีวิตโลดแล่นขึ้นมาใหม่ หรือว่าจะเป็นพื้นที่ของอนาคตที่ปล่อยให้อดีตบางอย่างต้องทนทุกข์ทรมาน

เรามีทางเลือกน้อยขนาดนั้นเชียวหรือ?

น่าสนใจว่าปรากฏการณ์และข้อถกเถียงรวมถึงความพยายามในการแก้ปัญหาเรื่องการโยกย้ายสถานศึกษาระหว่างโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม จ.พิษณุโลก และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์มีประเด็นชวนให้ศึกษาเปรียบเทียบทางวิชาการเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดการ การอ้างอิงอดีตและกระบวนการอ้างเหตุผล ผู้สนใจในกรณีของโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม (ซึ่งมีเลือดสีม่วง-ขาว) ขอให้ดูจากเว็บไซต์ของโรงเรียนพิษณุโลกพิทยาคม

“ไทยศึกษา” และ “บูรพาศึกษา” ในญี่ปุ่น กับยาขนานใหม่ของประวัติศาสตร์ “บาดแผล”

นิภาพร รัชตพัฒนากุล

เพื่อที่จะปกป้องญี่ปุ่นให้พ้นจากการตกอยู่ใต้อิทธิพลของนักวิชาการยุโรปและอเมริกา ข้าพเจ้าเห็นว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดตั้งหน่วยงานในการศึกษาประวัติศาสตร์และเรื่องราวของตะวันออก

Shiratori Kurakichi,
Mansenshi kenkyu no sanjunen,
1934

ญี่ปุ่นนับเป็นประเทศตะวันออกประเทศแรกที่ให้ความสำคัญอย่างเอาจริงเอาจังในการสร้างองค์ความรู้ทางด้าน “บูรพาศึกษา” ตามศาสตร์แบบตะวันตก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าการสร้างความรู้ชนิดนี้มีส่วนเกี่ยวข้องกับบริบททางการเมืองในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ต่อต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ อยู่ไม่น้อย ดังเห็นได้จากประวัติความเป็นมาของการจัดตั้ง Royal Asiatic Society ของอังกฤษซึ่งมีสาขาอยู่ทั้งในอินเดีย จีนและเกาหลี หรือ Ecole Française d' Extreme Orient ของฝรั่งเศสในฮานอย

ชนชั้นนำของญี่ปุ่นเองก็เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจในรูปแบบนี้ดี ดังที่ชิระโทริ คุระคิชิ (Shiratori Kurakichi)[๑] ศาสตราจารย์ประจำ Tokyo Imperial University (หรือ University of Tokyo ในปัจจุบัน) แกนนำสำคัญที่ก่อรูปวงการประวัติศาสตร์ตะวันออก (Toyoshi) ของญี่ปุ่นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้แบ่งความรู้ออกเป็น ๒ ชนิด คือ ความรู้แบบวิชาการที่ตอบสนองความต้องการทางปัญญา และ ความรู้ประเภทที่ใช้ในการกำหนดนโยบายเพื่อตอบสนองความต้องการทางการเมืองและเศรษฐกิจ[๒] ซึ่งการผสมผสานความรู้ทั้งสองประเภทนี้ทำให้เกิดการตื่นตัวและมีการจัดตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับบูรพาศึกษาขึ้นมากมายหลายแห่งในช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๐ โดยเกิดจากความร่วมมือทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น Asia Society, Research Bureau of the South Manchurian Railway รวมทั้งญี่ปุ่น-สยามสมาคม ซึ่งความรู้ที่ถูกผลิตขึ้นจากหน่วยงาน เหล่านี้ถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางสู่สงครามมหาเอเชียบูรพา (ค.ศ.๑๙๔๑-๑๙๔๕)

จากการพลาดท่าเสียที่ในสงครามครั้งนั้นทำให้ญี่ปุ่นถูกมองว่าเป็นผู้เกาะตู้รถไฟขบวนสุดท้ายของจักรวรรดินิยมในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ที่กำลังวิ่งพ้นยุคสมัย ซึ่ง “บาดแผล” จากการตกขบวนรถไฟยังคงส่งผลให้นักวิชาการญี่ปุ่นต้องหาทางเยียวยาเพื่อสมานแผลใจกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่จนทุกวันนี้

.....

เมื่อผู้เขียนได้ไปเยือนประเทศญี่ปุ่นในฐานะนักศึกษาวิจัยที่มหาวิทยาลัยโตเกียว ทำให้ได้มีโอกาสเข้าไปใช้บริการห้องสมุดและหอจดหมายเหตุหลายแห่ง จึงอยากจะแนะนำสถานที่เหล่านี้ให้ทุกคนได้รู้จักเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ความน่าสนใจของสถานที่เหล่านี้ไม่ใช่เฉพาะตัวเอกสารที่ถูกเก็บรักษาไว้เท่านั้น แต่หมายรวมถึงประวัติความเป็นมาของสถานที่แต่ละแห่ง ซึ่งผู้เขียนได้เลือกมาเป็นตัวแทนของบางแง่มุมในวงวิชาการ “บูรพาศึกษา” ของญี่ปุ่น และเนื่องจากช่วงที่เข้าใช้บริการของหอสมุดและหอจดหมายเหตุเหล่านี้ อยู่ในช่วงที่ผู้เขียนกำลังทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น ดังนั้นตัวอย่างเอกสารที่ยกมาประกอบในที่นี้ จึงจะเป็นเอกสารที่เกี่ยวเนื่องกับหัวข้อดังกล่าวเป็นหลัก

[๑] ในขณะที่ปัญญาชนไทยรุ่นแรกได้รับอิทธิพลทางความคิดจากอังกฤษและฝรั่งเศสเป็นหลัก สำหรับแวดวงวิชาการของญี่ปุ่น เยอรมันดูจะมีบทบาทเหนือมหาอำนาจอื่น ซึ่ง ศาสตราจารย์ Shiratori ผู้นี้ก็เป็นนักประวัติศาสตร์ในสายของ Leopold von Ranke ด้วย.

[๒] Stefan Tanaka, *Japan's Orient: Rendering Pasts into History*, (Berkeley : University of California Press 1993), p.231.

Toyo Bunko: ปฐมบทของ “บูรพาศึกษา”

คำว่า Toyo ในภาษาญี่ปุ่นนั้นแปลตรงตัว หมายถึง “ทะเลตะวันออก”[๓] ส่วน Bunko นั้นหมายถึง ห้องสมุด หรือห้องเอกสาร ห้องสมุดแห่งนี้มีชื่อในภาษาอังกฤษว่า The Oriental Library ซึ่งนับเป็นสถาบันวิจัยทางด้านบูรพาศึกษาในแบบตะวันตกแห่งแรกของญี่ปุ่น นอกเหนือจากภาควิชาประวัติศาสตร์ตะวันออกของมหาวิทยาลัยโตเกียว ซึ่งในช่วงแรกยังไม่มีบทบาททางการวิจัยมากนัก

ความเป็นมาของห้องสมุดแห่งนี้เริ่มขึ้นในปี ค.ศ.๑๙๑๗ เมื่อนายอิวะซะกิ ฮิซะยะ (Iwasaki Hisaya) บุตรชายคนโตของผู้ก่อตั้งกลุ่มไซบัตซึมิตซูบิชิได้ซื้อหนังสือของห้องสมุด E.G. Morrison ซึ่งถือได้ว่าเป็นชุดหนังสือเกี่ยวกับจีนที่สมบูรณ์มากที่สุดชุดหนึ่งที่บรรดาห้องสมุดของมหาวิทยาลัยใหญ่ๆ อย่างเยล ฮาร์วาร์ด หรือ แคลิฟอร์เนีย ต่างก็อยากได้มาครอบครอง ซึ่งความดีความชอบในการชิงหนังสือชุดนี้มาได้ต้องยกให้แก่พนักงานของธนาคารโยโกฮามะโชกิน สาขาปักกิ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่ยื่นใบสมัครขอซื้อชุดหนังสือของ Morrison ได้เร็วที่สุด และได้แจ้งข่าวไปยัง นายอิวะซะกิ ซึ่งก็ได้ตัดสินใจซื้อในทันที ต่อมาเขาได้สร้างอาคารห้องสมุดขึ้นในปี พ.ศ.๑๙๒๔ ซึ่งยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน[๔]

E.G.Morrison (ค.ศ. ๑๘๒๖-๑๙๒๐) นายแพทย์ชาวออสเตรเลียคนนี้เป็นหมอที่สนใจทางด้านสังคมศาสตร์เป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องราวของตะวันออกไกล Morrison เดินทางไปยังจีนครั้งแรกในฐานะผู้สื่อข่าวของ *London Times* จนกระทั่งปี ค.ศ.๑๙๑๒ เมื่อเกิดการปฏิวัติราชวงศ์ชิง จึงได้ไปเป็นที่ปรึกษาให้กับหยวนซีไค นายพลผู้พยายามจะฟื้นฟูราชวงศ์ชิง และจากความสนใจในเรื่องจีนศึกษาทำให้ Morrison เริ่มสะสมหนังสือภาษาตะวันตกที่เกี่ยวข้องกับประเทศจีน และตั้งเป็นห้องสมุดส่วนตัวขึ้นภายในบ้านที่ปักกิ่ง โดยอนุญาตให้คนทั่วไปเข้าไปเที่ยวชมได้ ซึ่งห้องสมุดของ Morrison ในขณะนั้นมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีในแวดวงจีนศึกษา[๕]

ภาพถ่ายที่ระลึกในวันตกลงซื้อขายหนังสือของห้องสมุดE.G.Morrison (๒๙ สิงหาคม ค.ศ.๑๙๑๗)

[๓] สำหรับผู้สนใจความสลับซับซ้อนของคำว่า Toyo ขอให้ดูการอภิปรายอย่างละเอียดในบทนำของ Stefan Tanaka, *Japan's Orient : Rendering Pasts into History.*

[๔] “Kisyo hachi jyuu mann mai o ikashitai,” in *Tokyo Jin (คนโตเกียว),* 11: 86 (November 1994), p.50-51.

[๕] Eiko Woodhouse, “G.E. Morrison den,” in *Tokyo Jin (คนโตเกียว),* 11: 86 (November 1994), p.39-45. สำหรับข้อมูลบางส่วนได้รับความกรุณาจาก คุณ Masuda Erika และ อาจารย์ Koizumi Junko.

บูรพาศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงแรกนั้นให้ความสนใจกับจีนเป็นพิเศษ ดังนั้นหนังสือของห้องสมุด Toyo Bunko จึงเน้นหนักและมีชื่อเสียงในเรื่องจีนศึกษา แต่ในระยะต่อมาทางห้องสมุดก็ได้ขยายขอบเขตของหนังสือออกไป โดยไม่จำกัดเฉพาะหนังสือภาษาตะวันตกที่เกี่ยวกับจีนเท่านั้น แต่รวมถึงหนังสือที่เกี่ยวกับประเทศอื่นในเอเชียด้วย เช่น ชุดหนังสือเกี่ยวกับเวียดนาม ฟิลิปปินส์ ทิเบต ฯลฯ ซึ่งมีทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาท้องถิ่นต่างๆ สำหรับหนังสือภาษาไทยนั้นจัดเข้ามาในห้องสมุดครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.๑๙๖๓ ในนามของชุดหนังสือ “มัตสึดะ”

ศาสตราจารย์อิชิอิ โยเนโอะ[๖] ปรมาจารย์ด้านไทยศึกษาได้เล่าถึงความเป็นมาของชุดหนังสือภาษาไทยไว้ว่าคุณมัตสึดะ เจ้าของไนท์คลับแห่งหนึ่งในกรุงเทพ อดีตทหารญี่ปุ่นประจำประเทศไทยในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นผู้บริจาคเงินจำนวนหนึ่งแสนบาทให้กับทางห้องสมุด เมื่อทราบว่าทาง Toyo Bunko มีความคิดที่จะสะสมชุดหนังสือภาษาไทย เนื่องจากเห็นว่าที่ห้องสมุดแห่งนี้ยังไม่มีหนังสือภาษาไทย ทำให้ไทยศึกษาในญี่ปุ่นไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร คุณโอกะมูระผู้ประสานงานในช่วงนั้น จึงได้ปรึกษากับศาสตราจารย์อิชิอิ และในที่สุดก็ได้ซื้อหนังสือภาษาไทยจากนักสะสมที่อาจารย์รู้จักท่านหนึ่ง[๗] ซึ่งประกอบด้วยหนังสือสำคัญๆ ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยหลายเล่ม เช่น ประชุมพงศาวดาร พระราชหัตถเลขา ฯลฯ[๘] ต่อมาหนังสือเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญให้แก่นักวิชาการด้านไทยศึกษาชาวญี่ปุ่น

นอกเหนือจากส่วนที่เป็นห้องสมุด Toyo Bunko ยังมีส่วนที่เป็นแผนกวิจัยอีกด้วย โดยแบ่งออกเป็นทั้งหมด ๔ โครงการใหญ่ๆ คือ จีนศึกษา เอเชียตะวันออกเฉียงเหนือศึกษา เอเชียกลาง-อิสลาม-ทิเบตศึกษา อินเดีย-เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา และญี่ปุ่นศึกษา งานวิจัยของที่นี่ตีพิมพ์เผยแพร่ทั้งภาษาญี่ปุ่นและอังกฤษ ซึ่งผู้สนใจอาจจะพอหาอ่านได้บ้าง

ห้องสมุด Toyo Bunko แห่งนี้มีความสัมพันธ์กับมหาวิทยาลัยโตเกียวอย่างใกล้ชิด เช่นเมื่อศาสตราจารย์ชิระโทริ เกษียณอายุแล้วก็ได้มาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการฝ่ายวิจัยของที่นี่ ทำให้นักวิจัยหรืออาจกล่าวได้ว่าศาสตราจารย์รุ่นบุกเบิกประจำมหาวิทยาลัยต่างๆ ของญี่ปุ่นที่มีแผนกประวัติศาสตร์ตะวันออกนั้น ล้วนถูกผลิตมาจาก “Toyoshi” ของมหาวิทยาลัยโตเกียวแทบทั้งสิ้น

[๖] ผลงานของศาสตราจารย์อิชิอิ ที่ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยแล้ว เช่น *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น ๖๐๐ ปี* ปัจจุบันดำรงแหน่งอธิการบดี Kanda University of International Studies และ ผู้อำนวยการศูนย์ JACAR ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนต่อไป

[๗] Ibid., p.51.

[๘] ในปัจจุบัน นอกเหนือจากหนังสือภาษาไทยของ Toyo Bunko แล้ว ยังมีห้องสมุดไทยที่สำคัญอีก ๒ แห่ง คือ ห้องเอกสารไทยของศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยเกียวโต ซึ่งมีชื่อเสียงในฐานะแหล่งรวบรวมหนังสืองานศพแหล่งใหญ่ และห้องไทยของมหาวิทยาลัยโตเกียวศึกษาต่างประเทศ ซึ่งเก็บรวบรวมเอกสารจากหอจดหมายเหตุประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่นในสมัยรัชกาลที่ ๕-๗

Tokyo Imperial University: แหล่งผลิตปัญญาชนรุ่นบุกเบิก

มุมหนึ่งภายในรั้วของมหาวิทยาลัยโตเกียว (University of Tokyo ในปัจจุบัน) แคมปัสฮองโงะ (ดูสถานที่ตั้งได้ใน www.ioc.u-tokyo.ac.jp) เป็นที่ตั้งของ Toyo Bunka Kenkyusyo (ชื่อย่อ "Tobunken") หรือ The Institute of Oriental Culture ซึ่งตั้งขึ้นในปี ค.ศ.๑๙๔๑ แหล่งผลิตความรู้ทางด้านบูรพาศึกษาอีกแห่งหนึ่งของญี่ปุ่น โดยเฉพาะบทบาทในการผลิตปัญญาชนบูรพาศึกษารุ่นบุกเบิก

ในช่วงสองทศวรรษแรก งานของสถาบันวิจัยแห่งนี้มุ่งไปที่การศึกษาการเมือง เศรษฐกิจ ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของประเทศในเอเชียตะวันออกโดยเฉพาะจีนเช่นเดียวกับ Toyo Bunko และนับตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๗๐ เป็นต้นมาก็ได้เริ่มขยายมาที่เอเชียใต้ เอเชียกลางและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยในปี ค.ศ.๑๙๙๙ ได้มีการปรับปรุงห้องสมุดจากเดิมที่เป็นศูนย์เอกสารของทางสถาบันวิจัยมาสู่ห้องสมุดที่เปิดให้บริการโดยทั่วไปอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อเทียบกับ Toyo Bunko แล้วสถาบันวิจัยแห่งนี้อาจไม่มีบทบาทมากนักในช่วงแรกของการก่อตั้ง แต่ความน่าสนใจอยู่ที่ตัวแผนก "Toyoshi" หรือประวัติศาสตร์ตะวันออกของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ที่ถือว่าเป็นแหล่งผลิตบุคลากรด้านบูรพาศึกษาในช่วงแรกของญี่ปุ่น ทำให้เอกสารที่ถูกเก็บรักษาไว้ที่นี่มีจุดเด่นอยู่ที่สิ่งตีพิมพ์ทั้งรูปแบบหนังสือและวารสารที่เป็นผลงานการศึกษาของนักวิชาการด้านบูรพาศึกษาของญี่ปุ่นในช่วงก่อนสงครามโลก

เอกสารเกี่ยวกับประเทศไทยที่เก็บรวบรวมอยู่ที่ห้องสมุดแห่งนี้มีที่น่าสนใจหลายเล่มที่กล่าวถึงประเทศไทยโดยเฉพาะในช่วงก่อนปี ๑๙๔๕ เช่น *ชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย* (ค.ศ.๑๙๓๙ พิมพ์ใหม่ ค.ศ.๑๙๙๒) *เศรษฐกิจภาคเกษตรของประเทศไทย* (ค.ศ.๑๙๔๒) *พุทธศาสนาในสยาม* (ค.ศ.๑๘๙๑) ซึ่งเอกสารเหล่านี้เป็นผลงานการศึกษาของนักไทยศึกษาชาวญี่ปุ่นรุ่นแรกๆ ที่สังกัดอยู่ทั้งในกรมกองต่างๆ ของรัฐบาลญี่ปุ่น เช่น Research Bureau of the South Manchurian Railway หรือ หน่วยงานเอกชนอย่างสมาคมญี่ปุ่น-สยาม, ห้องไทยศึกษาของบริษัทมิตซุย ฯลฯ ผนวกกับเมื่อเริ่มสงครามใหม่ๆ ทางสมาคมญี่ปุ่น-สยาม ได้จัดกิจกรรมทางวิชาการด้านไทยศึกษาเป็นระยะๆ โดยมีกลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ เข้าร่วม ทำให้ตามห้องสมุดของมหาวิทยาลัยนั้นๆ เช่น Waseda, Hitotsubashi, Takushoku มีหนังสือหรือวารสารเก่าเกี่ยวกับประเทศไทยด้วยเช่นกัน โดยมีเอกสารที่น่าสนใจ เช่น รายงานของกงสุลญี่ปุ่นประจำประเทศต่างๆ ตั้งแต่ ค.ศ.๑๘๙๗-๑๙๔๓, วารสารของสมาคมญี่ปุ่น-สยาม (ออกตั้งแต่ปี ค.ศ.๑๙๓๕ ๑๙๔๔)[๙]

[9] รายงานของกงสุลญี่ปุ่นประจำประเทศต่างๆ นี้ Dr.Nambara Makoto ได้คัดเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับประเทศไทยไว้ในงานวิจัยเรื่อง *List of Japanese Consular Reports on Siam, 1897-1993* สำหรับหนังสือเกี่ยวกับเมืองไทยบางส่วนถูกรวบรวมไว้ในงานวิจัยของ Ichikawa Kenjiro. "Southeast Asia Viewed From Japan : A Bibliography of Japanese Works on Southeast Asian Societies,1940-1965." Cornell University. 1965.

นอกจากวารสารของสมาคมญี่ปุ่น-สยามแห่งนี้แล้ว ยังมีบทความเกี่ยวกับประเทศไทยตีพิมพ์ลงในวารสารต่างๆ ที่พิมพ์จำหน่ายอยู่ในช่วงก่อนสงคราม เช่น "ญี่ปุ่นและสยามภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง" ใน *Nanyou* 9: (1932), Yatabe Yasukishi, "สถานการณ์โดยทั่วไปของสยามในปัจจุบัน" ใน *Nanyou* 11: (1933) รายชื่อบทความเหล่านี้บางส่วนได้รวบรวมไว้ในวารสารสมาคมญี่ปุ่น-สยาม

สำหรับรายชื่อเอกสารของห้องสมุดแห่งนี้สามารถเข้าไปดูได้ใน www.lib.u-tokyo.ac.jp (เว็บไซต์ห้องสมุดของมหาวิทยาลัยโตเกียว) แต่ในกรณีที่ต้องการค้นหาเอกสารเก่าอย่างเช่นหนังสือภาษาญี่ปุ่นที่เกี่ยวกับประเทศไทยในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งห้องสมุดแห่งนี้รวบรวมไว้ได้มากที่สุดแห่งหนึ่ง ควรจะไปค้นดูในตู้บัตรซึ่งจะให้ข้อมูลที่ละเอียดกว่าเว็บไซต์ ห้องสมุดนี้แม้ผู้ที่ไม่มีความรู้ภาษาญี่ปุ่นก็สามารถหาเอกสารจากเว็บไซต์นี้ได้ ยกตัวอย่างเช่น หากต้องการหาหนังสือที่เกี่ยวกับประเทศไทยให้พิมพ์คำว่า “Tai” หรือ “Syamu” (สยาม) ลงไป รายชื่อหนังสือทั้งภาษาอังกฤษและภาษาญี่ปุ่นจะขึ้นมา แต่ผลการค้นหาที่จะแสดงบนหน้าจอนั้นมีจำนวนน้อยกว่าการค้นหาด้วยภาษาญี่ปุ่นมาก

นอกจากห้องสมุดของ Tobunken แล้ว ภายในมหาวิทยาลัยโตเกียวยังประกอบไปด้วยห้องสมุดย่อยๆ อีกหลายแห่ง เท่าที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าไปหยิบยืมเอกสารเก่าเกี่ยวกับประเทศไทยนับแล้วมีอีกประมาณ ๔-๕ แห่ง เช่น ห้องสมุดของภาควิชาประวัติศาสตร์ตะวันออก ห้องหนังสือหายากของหอสมุดกลาง ชุดหนังสือมิตซูบิชิของห้องสมุดเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น

อย่างที่ได้เกริ่นไว้บ้างแล้วว่าผลจากการเป็นประเทศแพ้สงคราม ทำให้นักวิชาการญี่ปุ่นในปัจจุบันมีภาระหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ถูกคาดหวังทั้งจากในและนอกประเทศ คือ การสมานแผลใจในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพากับบรรดาประเทศเพื่อนบ้านที่ญี่ปุ่นเคยยึดเป็นอาณานิคม เช่น เกาหลี ไต้หวัน และจีน ซึ่งญี่ปุ่นให้ความสำคัญเป็นอันดับต้นๆ ตลอดจนประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตามที่ปรากฏเป็นข่าวให้เห็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งในส่วนต่อไปจะได้แนะนำให้รู้จักกับยาสมานแผลใจตัวใหม่ของญี่ปุ่น

JACAR: ยาสมานแผลใจขนานใหม่

ความเป็นมาของ JACAR หรือ Japan Center for Asian Historical Records ริเริ่มขึ้นในปี ค.ศ.๑๙๙๕ เมื่อมีการจัดตั้งคณะกรรมการ “Project for Maintenance of Asian Historical Records” ขึ้นเพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งศูนย์เอกสารเอเชีย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเอกสารของญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์สมัยใหม่กับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศในเอเชีย บันทึกลงบนอินเตอร์เน็ตเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้สนใจจากทั่วโลกในการใช้เอกสารจากหอจดหมายเหตุญี่ปุ่นในการศึกษา ซึ่งโครงการนี้ได้รับอนุมัติจากรัฐสภาญี่ปุ่นในปลายปี ค.ศ.๑๙๙๙ และจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน ค.ศ.๒๐๐๑ โดยมีศาสตราจารย์โยเนะโอะ อิชิอิ เป็นผู้อำนวยการ มีกำหนดระยะเวลาทั้งสิ้น ๑๐ ปี[๑๐] เพื่อนำเอกสารทั้งหมดบันทึกลงบนอินเตอร์เน็ต ซึ่งหมายความว่าเมื่อโครงการนี้เสร็จสิ้นลงแล้ว ไม่ว่าจะเป็นใครหรือนั่งอยู่ที่ไหนในโลกก็สามารถใช้เอกสารเหล่านี้ได้โดย

สำหรับบทความในหนังสือพิมพ์มีงานวิจัยของ Institute of Developing Economies, *“Asahishinbun” (tokyohan) nimiru “daitoa kyoeiken (“วงไพบูลย์ร่วมกันแห่งมหาเอเชียบูรพา” ภาพสะท้อนจาก “หนังสือพิมพ์อะซะฮี” ฉบับโตเกียว)”* 1941-1945. Tokyo: Ajia keizai kenkyusyo. 1983. ดัชนีบทความเกี่ยวกับประเทศต่างๆ ที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์อะซะฮีฉบับโตเกียวไว้ โดยแบ่งตามประเทศต่างๆ รวมทั้งส่วนที่เกี่ยวกับประเทศไทยด้วย

[10] http//www.jacar.go.jp

ที่ไม่ต้องเดินทางไปญี่ปุ่น ซึ่งทางเจ้าของโครงการหวังว่าโครงการนี้จะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างญี่ปุ่นและประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในแถบเอเชีย

สำหรับสองปีแรกของโครงการที่ผ่านมานี้ ทางศูนย์ได้เปิดเว็บไซต์ www.jacar.go.jp โดยรายชื่อเอกสารทั้งหมดนั้นได้ถูกบันทึกไว้แล้ว แต่ในส่วนของตัวเอกสารกำลังอยู่ในช่วงระหว่างการบันทึกซึ่งคงต้องใช้เวลาอีกอย่างน้อยสิบปีตามระยะเวลาของโครงการ นอกเหนือจากภาษาญี่ปุ่นแล้วเว็บไซต์ยังสามารถใช้ได้ทั้งภาษาจีน เกาหลี และอังกฤษ ดังนั้นสำหรับผู้ที่สนใจแต่ไม่มีความรู้ภาษาญี่ปุ่นก็สามารถเข้าไปดูรายชื่อเอกสารเหล่านี้ได้ ซึ่งในขั้นต้นทางศูนย์ได้ให้ข้อมูลของเอกสารแต่ละชิ้น อาทิ ชื่อเอกสาร เลขเรียก เนื้อหาโดยทั่วไป และจำนวนหน้า ไว้ในหน้าภาษาอังกฤษด้วย (ในส่วนภาษาญี่ปุ่นจะให้ข้อมูลที่ละเอียดกว่า) แต่แน่นอนว่าเอกสารประวัติศาสตร์เหล่านั้นบันทึกด้วยภาษาญี่ปุ่น

ในการอ่านและพิมพ์ตัวเอกสารนั้น ผู้ใช้ต้องดาวน์โหลดโปรแกรม “DjVu Browser Plug-in” ก่อน (ซึ่งโปรแกรมนี้สามารถดาวน์โหลดได้จาก www.imagereality.co.jp/download/djvu) โดยในการใช้เอกสารเหล่านี้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายให้กับศูนย์แต่อย่างใด แต่ทั้งนี้ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเท่านั้น

สำหรับเอกสารต่างๆ ที่จะถูกบันทึกในเว็บไซต์นี้ รวบรวมมาจากกระทรวงและหน่วยงานหลักของรัฐบาลญี่ปุ่น ๓ แห่งด้วยกันคือ Gaikou shiryo kan หรือ ศูนย์เอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ Kokkuritsu Koumonsyokan หรือหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และ Boueicyo toshokan หรือห้องสมุดของกองกำลังป้องกันตนเอง ซึ่งเอกสารจากแต่ละแหล่งก็จะมีลักษณะเฉพาะของตัวเองแตกต่างกันไป

Gaikou shiryo kan
(ศูนย์เอกสารของกระทรวงการต่างประเทศ)

ศูนย์เอกสารแห่งนี้รวบรวมเอกสารตั้งแต่สมัยเมจิ (ค.ศ.๑๘๖๘-๑๙๑๒) จนกระทั่งสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง (ค.ศ.๑๙๔๕) ซึ่งมีทั้งเอกสารที่เป็นโทรเลข บันทึกทางราชการที่แลกเปลี่ยนกับสถานกงสุลหรือสถานทูตในแต่ละประเทศ

รายงานของคณะสำรวจ การกำหนดนโยบาย ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นเอกสารที่มีคุณค่าต่อการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายว่าเอกสารของกระทรวงการต่างประเทศบางส่วนถูกทำลายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ในปี ค.ศ.๑๙๔๒ ตลอดจนการทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรระหว่างเดือนมิถุนายนถึงสิงหาคมปี ค.ศ.๑๙๔๕ และเอกสารบางส่วนสูญหายไปเมื่อครั้งที่กองทัพสหรัฐฯ นำไปใช้เป็นหลักฐานในศาลทหาร หลัง

เสร็จสิ้นสงคราม

เอกสารของกระทรวงการต่างประเทศแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนตามช่วงเวลาคือ สมัยเมจิถึงสมัยไทโช (ค.ศ.๑๙๑๒-๑๙๒๖) มีจำนวนประมาณ ๒๒,๐๐๐ แฟ้ม และอีกช่วงคือ ต้นสมัยโชวะ (สมัยโชวะ ค.ศ.๑๙๒๖-๑๙๘๙) ถึงช่วงสงคราม (ค.ศ. ๑๙๔๑-๑๙๔๕) มีประมาณ ๒๖,๐๐๐ แฟ้ม โดยเอกสารแต่ละส่วนจะแบ่งเป็นหมวดหมู่ต่างๆ เช่น หมวดการเมือง หมวดสนธิสัญญา หมวดการค้า เป็นต้น สำหรับที่บันทึกลงบนอินเตอร์เน็ตแล้วคือ หมวด A การเมืองและการทูตต้นสมัยโชวะ มีทั้งสิ้น ๒,๐๐๐ แฟ้ม รวม ๖๐๐,๐๐๐ หน้า ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับสงครามจีน-ญี่ปุ่นและช่วงแรกของสงครามแปซิฟิค

สำหรับเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยนั้นมีอยู่มากแฟ้มด้วยกัน นอกเหนือจากหมวดการเมืองและการทูตที่มีงานศึกษาภาษาไทยใช้เป็นเอกสารอ้างอิงบ้างแล้ว ยังมีเอกสารในหมวดสังคม เช่น I.4.5.2 1-17 ว่าด้วยพรรคคอมมิวนิสต์แต่ละประเทศ (ส่วนของประเทศสยาม) และ I.3.3.13-3 ส่วนของประเทศไทย (ว่าด้วยการแพทย์ในแต่ละประเทศ) รวมทั้งหมวดเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ

ผู้ที่ต้องการใช้เอกสารเหล่านี้สามารถดูรายชื่อได้ทางอินเตอร์เน็ต แต่สำหรับตัวเอกสารยังไม่ได้บันทึกลงไป ดังนั้นหากต้องการอ่านก็ต้องไปใช้ที่ศูนย์เอกสารที่ตั้งอยู่ในกรุงโตเกียว สำหรับแผนที่ในการเดินทางไปศูนย์เอกสารแห่งนี้ดูได้ในเว็บไซต์ของกระทรวงการต่างประเทศ www.mofa.go.jp

Kokkuritsu Koumonsyokan
(หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

เอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่จะถูกบันทึกลงบนเว็บไซต์ของ JACAR นั้นเป็นเอกสารของคณะเสนาบดีซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองก่อนที่รัฐบาลเมจิจะนำเอาระบบรัฐสภาเข้ามาใช้ โดยรวบรวมมาจากเอกสาร ๓ ชุด คือ Dajo Ruiten เป็นบันทึกของ Dajokan (คณะเสนาบดีก่อนที่จะใช้ระบบรัฐสภา) เก็บรวบรวมเอกสารที่ออกในปี ค.ศ.๑๘๖๗-๑๘๘๑ โดยเฉพาะวารสารที่ออกโดยคณะเสนาบดีซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพิธีการทางการทูต และสนธิสัญญาสัมพันธไมตรีกับประเทศต่างๆ เช่น หนังสือสัญญาพระราชไมตรีทางค้าขายและการเดินเรือระหว่างสยามกับญี่ปุ่น (ค.ศ.๑๘๙๘) เอกสารชุด Kobun Roku เป็นเอกสารที่ทางคณะเสนาบดีได้รับจากหน่วยงานราชการต่างๆ ระหว่างปี ค.ศ. ๑๘๖๘-๑๘๘๕ โดยแบ่งเป็นกลุ่มตามหน่วยงานและปีที่ออกเอกสาร อีกชุดหนึ่งคือ Kobun Ruishu แยกออกมาจากชุด Dajo Ruiten แต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับกฎหมายและระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ

สำหรับสถานที่ตั้งของหอจดหมายแห่งชาติญี่ปุ่นดูรายละเอียดได้ใน www.archives.go.jp

Boueicyo Toshokan
(ห้องสมุดของกองกำลังป้องกันตนเอง)

เอกสารของห้องสมุดกองกำลังป้องกันตนเองเป็นเอกสารเกี่ยวกับกองทัพบกและกองทัพเรือรวมกันกว่า ๑๓๐,๐๐๐ แฟ้ม ซึ่งเป็นส่วนที่รอดพ้นจากการถูกทำลายภายหลังการแพ้สงคราม รวมทั้งจากการสูญหายและกระจัดกระจายกันไปในที่ต่างๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นเอกสารของราชการที่เกี่ยวข้องกับกองทัพญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยเมจิจนกระทั่งสิ้นสุดสงคราม ซึ่งภายหลังสงคราม เอกสารของกระทรวงสงครามและกระทรวงทหารเรือเหล่านี้ได้ถูกขนย้ายไปไว้ที่วอชิงตัน สหรัฐอเมริกา และได้รับคืนจากรัฐบาลสหรัฐฯ เมื่อปี ค.ศ.๑๙๕๘

สำหรับเอกสารที่เกี่ยวกับประเทศไทยก็

มีอยู่ด้วยกันหลายแฟ้มทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสงคราม รวมทั้งสภาพการเมืองภายในของรัฐบาลไทยในช่วงก่อนหน้าและระหว่างสงคราม เช่น "สภาพเศรษฐกิจการเมืองภายในของไทยในปี ค.ศ. ๑๙๓๙" ของห้องไทยศึกษา บริษัทมิตซุย "การดำเนินการตลอดจนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกรณีพิพาทพรมแดนไทย-ฝรั่งเศส" ตลอดจนงานบางส่วนที่รวบรวมไว้ภายหลังสงครามแล้วอย่างเช่น รูปถ่ายการสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า เป็นต้น

ผู้ที่ต้องการใช้เอกสารเหล่านี้ สามารถดูรายชื่อได้ในเว็บไซต์ของ JACAR ส่วนตัวเอกสารนั้นยังไม่ได้บันทึกลงบนอินเตอร์เน็ต ต้องไปใช้ที่ห้องสมุดของกองกำลังป้องกันตนเอง ซึ่งสามารถดูรายละเอียดได้ใน www.jda.go.jp

หอจดหมายเหตุและห้องสมุดที่แนะนำทั้งหมดนี้ (ยกเว้นห้องสมุดของมหาวิทยาลัยบางแห่ง) ชาวต่างชาติมีสิทธิเข้าใช้ได้เช่นเดียวกับชาวญี่ปุ่น จะมีเฉพาะบางแห่งที่จำกัดอายุผู้เข้าใช้ เช่น หอสมุดรัฐสภา (ไม่ได้แนะนำไว้ ณ ที่นี้) ซึ่งผู้เข้าใช้บริการต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี ซึ่งการเข้าไปใช้ห้องสมุดแต่ละที่นั้นก็มีวิธีการแตกต่างกันไป แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นธรรมเนียมเหมือนกันหมดทุกแห่งก็คือ ความเงียบในการใช้ห้องสมุด ซึ่งถือเป็นมารยาทสำคัญ และความทะนุถนอมเอกสารของเจ้าหน้าที่ซึ่งปรากฏให้เห็นได้ในทุกแห่ง

ปัจจุบันหอสมุด "บูรพาศึกษา" และ หอจดหมายเหตุในแต่ละที่ยังคงทำหน้าที่ซึ่งสืบเนื่องมาจากอดีตของตัวเองต่อไป พร้อมๆ กับที่หอจดหมายเหตุในรูปแบบใหม่ๆ ก็ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับบทบาทอันเป็นมรดกจาก "บาดแผลเก่า" ทางประวัติศาสตร์ เพื่อผลิตความรู้ทั้งในแบบวิชาการที่ตอบสนองความต้องการทางปัญญาของมนุษย์และความรู้ที่มีจุดประสงค์เชิงปฏิบัติในทางการเมือง

เอกสารอ้างอิง

Eiko Woodhouse, "G.E. Morrison den," in *Tokyo Jin (คนโตเกียว)*, 11:86 (November 1994), p.39-45.

Ishii Yoneo. "Ajia rekishi shiryou senta (Japan Center for Asian Historical Records)." In *Kousa tounan ajia shi* . betsukan: (2003), p.175-178

"Kisyo hachi jyuu mann mai o ikashitai," in *Tokyo Jin (คนโตเกียว)*, 11: 86 (November 1994), p.48-53.

Makoto Nambara. "Nihon ryouji houkoku keisai no tai kankei kiji no gaiyou to tokucyou (เค้าโครงและลักษณะพิเศษของบทความเกี่ยวกับประเทศไทยที่ตีพิมพ์ใน 'รายงานกงสุลญี่ปุ่น')," in *Tokyokeidaigaku kaishi* 225: (2001), p.237-253.

Stefan Tanaka. *Japan's Orient: Rendering Pasts into History*. Berkeley: University of Californai Press. 1993.

http://www.archives.go.jp

http://www.jacar.go.jp

http://www.jda.go.jp

http://www.mofa.go.jp

http://www.lib.u-tokyo.ac.jp

http://www.ioc.u-tokyo.ac.jp

พร้อมๆ กับจินตนาการของใคร
หลายคน ถึงผลกำไรงดงามจากการ
พัฒนาความร่วมมือระดับภูมิภาค
ระหว่างไทยกับดินแดนรอบข้าง ใคร
อีกหลายคนที่อาจไม่ได้มีอำนาจในการกำหนด
นโยบายใดๆ ก็กำลังเพลิดเพลินกับการเดินทางข้ามพรมแดน
ไปยังประเทศใกล้เคียง พร้อมๆ กับที่หนังสือเกี่ยวกับการ
ท่องไปในประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาครอบครองพื้นที่มาก
ขึ้นเรื่อยๆบนแผง มีคนไม่น้อยเข้าใจว่างานศึกษาวิจัย
เกี่ยวกับประเทศเหล่านี้ที่ได้รับการเผยแพร่มากขึ้นเรื่อยๆ
ก็น่าจะช่วยให้เรารู้จักสังคมวัฒนธรรมเหล่านั้นดี
และเพียงพอแล้ว

รูปเงา
จาก
อีกฟากแม่น้ำโขง

พรรณราย โอสถาภิรัตน์

อาคารที่ทำการศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว มองจากถนนคูเวียง กำแพงนครเวียงจันทน์

ในกรณีของประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว น่าสนใจว่า ทั้งงานเขียนเชิงวิชาการและหนังสือสารคดีส่วนใหญ่เกี่ยวกับลาว มักมีจุดยืนคล้ายคลึงกันในการเสนอว่า คนไทย “ทั่วๆ ไป” ยังมีภาพของแบบฉบับที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับผู้คนในแผ่นดินผืนนี้ ผู้เขียนส่วนใหญ่ จึงปรารถนาจะบอกเล่าถึงประสบการณ์ที่แตกต่างออกไป และพยายามเผยแพร่ความเข้าใจที่ “ถูกต้อง” ทั้งในรูปของการพรรณนาถึงความสวยงามของบ้านเมืองและจิตใจคน ตลอดจนการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศที่ได้จากการศึกษาวิจัยอย่างจริงจัง นอกจากนี้ ก็ยังมีผลงานวิชาการอีกจำนวนไม่น้อยที่ให้ความสนใจกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอยู่หลากหลายในลาว ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ทั้งหมดนี้ ล้วนมีส่วนไม่มากก็น้อยในการสร้างอีกมุมมองเกี่ยวกับประเทศลาว ในฐานะที่เป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนและวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าที่หาไม่ได้อีกแล้วในแผ่นดินไทย หรือในฐานะของมิตรประเทศ ที่รูปแบบความสัมพันธ์อยู่ภายใต้เงื่อนไขของความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมือง[๑]

บทความนี้จะพยายามบอกเล่าอีกแง่มุมเกี่ยวกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวที่ไม่ได้พบเห็นจากการเดินทางหรือสัมผัสกับผู้คนในดินแดนลาวโดยตรง แต่เป็นเรื่องราวในโลกของ “รูปเงา”[๒] ที่เคยโลดแล่น ร่วงโรย และอาจหวนกลับมาเป็นส่วนหนึ่งในวัฒนธรรมความบันเทิงของคนลาวในอนาคต

ไม่มีโรงภาพยนตร์ในเมืองลาว[๓]

คนไทยบางคนที่มีอคติทางด้านภาษา[๔] มักจะบันเทิงใจกับการได้ยินหรือพยายามแปลงคำภาษาไทยเป็นคำลาว รวมทั้งการสนทนาถึงชื่อ

[๑] ด้วยการเสนอว่า นับจากลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบสังคมนิยมใน พ.ศ.๒๕๑๘ ส่งผลให้การพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศดำเนินไปอย่างเชื่องช้า ตั้งแต่งานเขียนในระยะแรก (หลังจากลาวเริ่มดำเนินนโยบาย “จินตนาการใหม่” ใน ค.ศ.๑๙๘๖) อย่าง ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, นรนิติ เศรษฐบุตร และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ลาว: ๑๐ ปี หลังปฏิวัติ*, กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, ๒๕๓๐. และงานใหม่ๆ อย่าง เขียน ธีระวิทย์ และคณะ, *ความสัมพันธ์ไทย-ลาว ในสายตาของคนลาว*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔. แต่ก็มีอีกไม่น้อย ที่ไม่ละเลยข้อมูลประวัติศาสตร์ซึ่งแสดงให้เห็นรายละเอียดของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน เช่น Mayoury and Pheuiphanh Ngaosyvathn, *Kith and kin Poloitics: the relationship between Laos and Thailand*, Manila, Philippines and Wollongong, Australia: Journal of Contemporary Asia Publishers, 1994. และงานที่มุ่งให้ความรู้กับสาธารณชนอย่าง ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ, *โครงการสารคดีลาวตอนล่าง สะหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ: ห้าแขวงลาวตอนล่าง*, กรุงเทพฯ: โครงการอาณาบริเวณศึกษา ๕ ภูมิภาค, ๒๕๔๕ เป็นต้น.

[๒] คำในภาษาลาวที่หมายถึงภาพยนตร์.

[๓] ข้อมูลในส่วนนี้ที่เกี่ยวข้องกับกิจการภาพยนตร์ใน สปป.ลาว หากมิได้ระบุแหล่งที่มาอื่นๆ ผู้เขียนได้อาศัยการสรุปจาก Bounchao Pichit, “Lao Cinema” in David Hanan (ed.), *Film in Southeast Asia: views from the region*, Hanoi: Southeast Asia – Pacific Audio Visual Aschive Association (SEAPAVAA), Vietnam Film Institute, National Screen and Sound Archive of Australia, 2001, pp.83-92.

[๔] น่าสนใจว่า ปัจจุบันนอกจากจะหลีกเลี่ยงการแสดงทัศนคติที่ไม่ดีต่อภาษาลาวในระดับทางการแล้ว ยังมีกระแสที่หันมาเชิดชูความสวยงามของภาษาลาว ไม่ว่าจะในแง่ของความ “บริสุทธิ์” (เช่น วิภา อุตมฉันท์, *ผลกระทบของสัญญาณวิทยุและโทรทัศน์ข้ามพรมแดนระหว่าง ไทย-ลาว*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔, หน้า ๒๐๓.) หรือความ “มีเสน่ห์น่ารัก” (พิษณุ จันทร์วิทัน, *เสน่ห์ภาษาลาว*, กรุงเทพฯ: นิลุบล, ๒๕๔๕, หน้า ๕๐.) ซึ่งเป็นคนละประเด็นกับการมองว่า “เสน่ห์” ของแต่ละภาษา อยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับวิถีชีวิตของผู้คนผู้ใช้ภาษานั้น (พิษณุ จันทร์วิทัน, *เสน่ห์ภาษาลาว*, หน้า ๑๖).

ของภาพยนตร์ต่างประเทศ ที่จะต้องแปลเป็นภาษาลาวเมื่อเข้าฉายในเวียงจันทน์หรือเมืองอื่นๆ

ในความเป็นจริง นอกจากจะไม่มีการผลิตภาพยนตร์บันเทิงภายในประเทศมาเกือบยี่สิบปีแล้ว โรงภาพยนตร์ตามเมืองใหญ่ก็ค่อยๆ ปิดกิจการลงทีละแห่ง จนแห่งสุดท้ายในเวียงจันทน์ก็ต้องปิดตัวเองไปเมื่อไม่กี่ปีมานี้เอง

เราอาจต้องใช้เวลาอีกนานที่จะเข้าใจได้ว่าเหตุใดกิจการภาพยนตร์จึงไม่เฟื่องฟูในลาว แต่อย่างน้อย ก็ย่อมเห็นได้ในเบื้องต้นนี้ว่า สภาพทางสังคมของแต่ละท้องถิ่นนั้น เป็นเงื่อนไขที่มีพลังในกระบวนการกลายเป็นหนึ่งเดียวของโลกพัฒนาการของกิจการภาพยนตร์ในลาวสัมพันธ์กับสถานการณ์ภายในประเทศ ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น ๓ ช่วงใหญ่ๆ นับตั้งแต่ยุคที่ลาวตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส (ค.ศ.๑๘๙๓-๑๙๕๔) เข้าสู่ช่วง “สงคราม ๓๐ ปี” การต่อสู้อันยาวนานเพื่อประกาศอิสรภาพจากเจ้าอาณานิคม จนถึงชัยชนะของระบอบสังคมนิยม (ค.ศ.๑๙๔๕-๑๙๗๕) จนถึงยุคปัจจุบัน นับตั้งแต่มีการสถาปนาประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวใน ค.ศ. ๑๙๗๕

น่าเสียดายว่า การขาดแคลนหลักฐานทำให้ไม่มีใครสามารถระบุได้ว่ามีการฉายหรือการสร้างภาพยนตร์ครั้งแรกในลาวที่ไหน เมื่อไหร่ และโดยใคร ฟิล์มภาพยนตร์ลาวที่เก่าที่สุด ซึ่งเพิ่งพบเมื่อ ค.ศ.๑๙๙๙ ก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของภาพยนตร์สารคดีที่สร้างขึ้นในช่วงที่เริ่มมีการทำสงครามแล้ว ได้แก่ เรื่อง *ข้างเขตต้านโธมสองแคว* (*พื้นที่ชุมนุมในสองจังหวัด*, ๑๙๕๖) ซึ่งผลิตโดยได้รับความร่วมมือจากเวียดนาม

ภายหลังลาวได้รับอิสรภาพจากฝรั่งเศส ภาพยนตร์กลายมาเป็นสื่อประชาสัมพันธ์อุดมการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ ในสงครามแย่งชิงมวลชนระหว่างฝ่ายราชอาณาจักรลาวซึ่งได้รับความสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา กับฝ่ายแนวลาวรักชาติซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว ที่เป็นพรรคการเมืองหนึ่งเดียวของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน ภาพยนตร์ที่ผลิตโดยฝ่ายราชอาณาจักรลาว นอกจากจะมีเนื้อหาต่อต้านฝ่ายแนวลาวรักชาติแล้ว ส่วนใหญ่จะเสนอภาพพระราชกรณียกิจของเจ้ามหาชีวิตและผู้นำในรัฐบาลเวียงจันทน์ มีภาพยนตร์บันเทิงเพียง ๒ เรื่อง คือ *คู่รักเพื่อนแค้น* (*คู่รักเพื่อนแค้น*) และ *แผ่นดินของเรา* (*แผ่นดินของเรา*) ซึ่งนอกจากจะเข้าฉายตามโรงภาพยนตร์แล้ว ยังมีการออกเร่ฉายตามชนบทอีกด้วย

ส่วนภาพยนตร์ที่สร้างโดยโรงงานสร้างภาพยนตร์ของฝ่ายแนวลาวรักชาติ จะเป็นภาพยนตร์ข่าวและสารคดีเกี่ยวกับสงครามต่อต้านกองกำลัง “ต่างชาติ” เช่น *ไชยะชะนะละดูแล้ง* (*ชัยชนะฤดูแล้ง*, ๑๙๗๐) *แดนแห่งอิสระ* (*แดนแห่งอิสระ*, ๑๙๗๐) และ *ยี่สิบปีแห่งการปฏิวัติ* (*ยี่สิบปีแห่งการปฏิวัติ*, ๑๙๖๕)

นอกจากนี้ยังมีผู้สร้างและผู้จัดจำหน่ายภาพยนตร์อิสระ แต่ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของโรงถ่ายและอุปกรณ์ถ่ายทำของตัวเอง ซึ่งอาจเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้กิจการภาพยนตร์ในลาว ไม่เคยพัฒนาสู่ระบบการผลิตเพื่อการพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบ และไม่มีฟิล์มภาพยนตร์บันเทิงที่สร้างโดยคนกลุ่มนี้หลงเหลือมาถึงปัจจุบันเลย

ภายหลังการประกาศจัดตั้งประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวใน ค.ศ. ๑๙๗๕ ได้มีการจัดตั้งกรมรูปเงาขึ้นภายใต้กระทรวงวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมการผลิตภาพยนตร์ที่ถ่ายทอดแนวคิดเกี่ยวกับสังคมใหม่ภายใต้การนำของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว และสนับสนุนการพัฒนาของระบอบสังคมนิยม นอกจากพรรคจะเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณการผลิตภาพยนตร์ทั้งหมดแล้ว ยังมีคณะกรรมการตรวจพิจารณา

ภาพยนตร์ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการคัดเลือกภาพยนตร์เฉพาะที่มีเนื้อหาสอดคล้องกับแนวทางของพรรคมาฉายเผยแพร่[๕] แต่ก็ถือว่าภาพยนตร์เป็นสื่อที่ได้รับความนิยมจากประชาชนลาวในขณะนั้นมากกว่าสื่ออื่นๆ จนกระทั่งรัฐหันมาเริ่มดำเนินกิจการโทรทัศน์ใน ค.ศ.๑๙๘๓ และสื่อวิดีทัศน์เริ่มได้รับความนิยมแทนที่การไปชมภาพยนตร์เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในที่สุด บริษัทภาพยนตร์แห่งรัฐซึ่งจัดตั้งขึ้นใน ค.ศ.๑๙๘๙ เพื่อทำงานแทนกรมรูปเงา และเป็นผู้สร้างภาพยนตร์รายเดียวในลาว ก็ต้องประสบปัญหาทางการเงินจนต้องประกาศภาวะล้มละลายใน ค.ศ.๑๙๙๒

ปัจจุบัน มีเพียง**ศูนย์สำเนารูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** (Lao National Film Archive and Video Center – LNFA & VC) เท่านั้นที่ดำเนินงานเกี่ยวกับภาพยนตร์ ศูนย์ฯ ดังกล่าว ได้รับการจัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๙๑ มีฐานะเป็นกองวิชาการหนึ่ง ในกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรม ซึ่งมีบทบาทในการอนุรักษ์และเผยแพร่ฟิล์มภาพยนตร์ที่เป็นมรดกของชาติลาว ตลอดจนจัดสร้างภาพยนตร์ข่าวและสารคดี เพื่อเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ของชาติ และจัดฉายทางสถานีโทรทัศน์ในวาระสำคัญของประเทศ

รูปเงาของอดีตกับความฝันถึงอนาคต[๖]

ห้องเก็บรักษาฟิล์มของ **ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** เป็นที่รวบรวมฟิล์มภาพยนตร์ ซึ่งได้รับมาจากหน่วยงานและแขวงต่างๆ กว่า ๓,๐๐๐ เรื่อง ในจำนวนนี้ มีภาพยนตร์ลาวที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทั้งขนาด ๑๖ มิลลิเมตร และ ๓๕ มิลลิเมตร จำนวน ๑,๐๓๘ เรื่อง ในฐานะหน่วยงานของรัฐ ศูนย์ฯแห่งนี้เห็นว่าภาพยนตร์กลุ่มที่สำคัญและหาได้ยากที่สุด ได้แก่ภาพยนตร์ที่สร้างขึ้นในพื้นที่เคลื่อนไหวของฝ่ายแนวลาวรักชาติ ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ค.ศ.๑๙๗๕

อุดมการณ์และความบันเทิงในโลกของการปฏิวัติ

พิจารณาจากลักษณะเฉพาะของกิจการภาพยนตร์ในลาว ตลอดจนสิ่งที่หลงเหลืออยู่ภายหลังความเปลี่ยนแปลงทางสังคมนานาประการ ภาพยนตร์ที่เก็บรักษาไว้โดย**ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** หลายๆ เรื่อง อาจสะท้อนให้เห็นวิธีคิดและบางแง่มุมของการเผยแพร่อุดมการณ์ของกลุ่มที่จะพัฒนามามีอำนาจปกครองลาวในปัจจุบัน

ในเบื้องต้น กระบวนการผลิตและเนื้อหาบางส่วนของภาพยนตร์อย่าง *ແດນແຫ່ງອິສະຣະ* (*แดนแห่งอิสระ*, ๑๙๗๐) *ສະດູບານໃໝ່* (*ฤดูใบไม้ผลิ*, ๑๙๗๖) *ສຽງປືນຈາກທ່ງໄຫ* (*เสียงปืนจากทุ่งไห*, ๑๙๘๓) และ *ບ້ວແດງ* (*บัวแดง*, ๑๙๘๘)[๗] แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงสายสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างพรรค

[๕] ทองปาน สมพะวง, *การศึกษาพัฒนาการของสื่อมวลชนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ค.ศ.๑๙๕๐-๑๙๙๗*, วิทยานิพนธ์บัณฑิตศึกษา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๓.

[๖] ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว หากมิได้ระบุแหล่งที่มาอื่นๆ เป็นการประมวลจากเอกสารแนะนำองค์กร และการสัมภาษณ์ท่านบุนเจ้า พิจิด ผู้อำนวยการศูนย์ฯ เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๕๔๖.

[๗] นอกจากภาพยนตร์ทั้ง ๔ เรื่องนี้แล้ว ปัจจุบัน ห้องสมุดของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ยังได้ดำเนินการขอทำสำเนาภาพยนตร์และวิดีทัศน์เกี่ยวกับลาวอีก ๕ เรื่องจาก**ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** ได้แก่ ภาพยนตร์เรื่อง

ประชาชนปฏิวัติลาวกับกลุ่มประเทศสังคมนิยมอื่นๆ อย่างจีน เวียดนาม ตลอดจนฝ่ายเขมรแดงในกัมพูชา ซึ่งนอกจากจะให้ความสนับสนุนด้านบุคลากรแล้ว รัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีนยังถึงกับเคยอำนวยความสะดวกให้คณะนาฏศิลป์จากลาวไปจัดการแสดงเพื่อถ่ายทำเป็นภาพยนตร์เรื่อง *ละครบ้านใหม่* ถึงโรงถ่ายทำภาพยนตร์ในประเทศจีนเลยทีเดียว[๙]

ในช่วงที่ยังคงมีการต่อสู้ระหว่างฝ่ายแนวลาวรักชาติกับฝ่ายราชอาณาจักรลาว ได้มีการจัดตั้ง “โรงงานสร้างฟิล์มของศูนย์กลางแนวลาวรักชาติ” ขึ้นเพื่อผลิตภาพยนตร์ข่าว ซึ่งมุ่งถ่ายทอดภาพความโหดร้ายของกองกำลัง “ต่างชาติ” และการต่อสู้ที่เข้มแข็งของฝ่ายแนวลาวรักชาติที่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนลาวเผ่าต่างๆ ภาพยนตร์เรื่อง *แดนแห่งอิสระ* ระบุไว้ตั้งแต่ต้นเรื่องว่าสร้างขึ้นเพื่อ “ระลึกการปฏิวัติลาวครบรอบ ๒๕ ปี”[๑๐] ก่อนจะให้รายละเอียดของสภาพชีวิตภายใน “เขตปลดปล่อย” ที่สมาชิกทุกคนมีสถานภาพเท่าเทียมกัน แม้กระทั่งระดับผู้นำอย่างเจ้าสุพานุวงก็ยังมาร่วมลงแรงสร้างเขื่อนกั้นน้ำในพื้นที่ นอกจากนี้ยังพยายามแสดงให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าทางด้านต่างๆ ที่ล้วนเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับผู้ร่วมอุดมการณ์ มีทั้งสถานศึกษา ร้านค้า โรงพยาบาล โรงพิมพ์ โรงงานทอผ้า แม้ว่าจะต้องอาศัยอยู่ในบริเวณถ้ำก็ตาม นอกจากนี้ ตลอดความยาวเกือบหนึ่งชั่วโมงของภาพยนตร์ ก็ยังสอดแทรกภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย และรูปแบบทางศิลป-วัฒนธรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทอผ้า การฟ้อนรำ การวาดภาพ การแสดงดนตรี ที่บรรยายว่าเป็น “เสียงของประเทศชาติที่ยิ่งใหญ่” รวมทั้งการแสดงกายกรรม ซึ่งดูจะเป็นความบันเทิงที่ได้รับความนิยมอย่างมาก และที่สำคัญ คือมีภาพบันทึกการเดินทางมาเยี่ยมเยือนศูนย์กลางการต่อสู้ของผู้นำมิตรประเทศต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประกาศความเป็นพันธมิตรระหว่างลาว เวียดนาม และกัมพูชา[๑๑]

(ซ้าย) การแสดงของหน่วยวรรณคดีสมัครเล่นกองหนึ่งในเขตปลดปล่อย (ขวา) คณะกรรมการศูนย์กลางแนวลาวรักชาติ ในการประชุมใหญ่ครั้งที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.๑๙๖๔ ภาพจากหนังสือ *ประเทศลาวและการต่อสู้มีชัยของประชาชนลาวต้านลัทธิล่าเมืองขึ้นแบบใหม่ของอเมริกา*

บ้านสะหมิง (*บ้านสมิง*, ๑๙๗๖) *บุนมะโหลานถ้ำปะวัดสาด* (*บุญมโหฬารครั้งประวัติศาสตร์*, ๑๙๘๗) *ผูมล่ำเมาของชาวถ้องช้าง* (*ภูมิลำเนาของชาวคล้องช้าง*, ประมาณปี ค.ศ.๑๙๘๕) และวิดีทัศน์เรื่อง *สิมละปะลายลาว* (*ศิลปะลายลาว*, ๒๐๐๑) *สาละถะดิดจ้าฟ้างุ่ม และทาบสะตะลึมสะตลอง ๖๕๐ ปี อาณาจักล้านช้าง* (*สารคดีเจ้าฟ้างุ้มและการเฉลิมฉลอง ๖๕๐ ปี อาณาจักรล้านช้าง*, ๒๐๐๒) จัดเก็บไว้เป็นวิดีทัศน์ เพื่อให้บริการทางวิชาการแก่ผู้สนใจทั่วไป ตรวจสอบรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้บริการห้องสมุดของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ได้ที่ www.sac.or.th.

[๙] นอกจากนี้ ยังมีสหภาพโซเวียต ซึ่งได้ส่งบุคลากรมาถ่ายทำภาพยนตร์เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนเลี้ยงช้างที่บ้านสะหมิง ทางตอนใต้ของ สปป.ลาว ใน ค.ศ.๑๙๙๐ ด้วย.

[๑๐] นับจากการจัดตั้งรัฐบาลลาวอิสระและประกาศอิสรภาพจากฝรั่งเศส ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ค.ศ.๑๙๔๕.

[๑๑] อันเป็นประเด็นที่ได้รับการตอกย้ำสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้แต่ในหนังสือแบบเรียน *หัดอ่าน ชั้นประถมปีที่ ๓* ที่ผลิตโดยกระทรวงศึกษาธิการลาว ก็ยังบรรจุบทร้อยกรองเรื่อง “สามัคคีลาว เวียดนาม เขมร” ไว้ กล่าวถึงความสามัคคีปรองดองระหว่าง

ภายหลังการสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กรมรูปเงาได้รวมเอาทรัพยากรและบุคลากรจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับภาพยนตร์จากทั้งสองฝ่าย และมีบทบาทสนับสนุนการเผยแพร่อุดมการณ์ของระบอบใหม่ ร่วมกับหน่วยงานด้านวัฒนธรรมอื่นๆ ของรัฐ เช่น บันทึกภาพนาฏกรรมชุด *ละครบวนใหม่* ด้วยฟิล์มภาพยนตร์ เพื่อให้การถ่ายทอดผลงานและอุดมการณ์ของพรรคผ่านเสียงเพลง การแสดง และการฟ้อนรำ สามารถเดินทางไปถึงพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ ให้พลเมืองส่วนใหญ่ได้รับฟังบทเพลงแห่งการปฏิวัติจากเสียงร้องของท่านบัวเงิน ซาพูวง และคณะนาฏศิลป์จากเวียงจันทน์

แม้ขนบการถ่ายทอดจะต่างไปจากภาพยนตร์ข่าวในยุคก่อนอย่างสิ้นเชิง แต่ชุดการแสดงต่างๆ ก็ยังคงลำดับเหตุการณ์ตามโครงเรื่องของการต่อสู้เพื่อปลดปล่อยเช่นเดิม เริ่มจากการกดขี่ของจักรวรรดินิยมในตอนต้น ความสุขที่ได้รับจากการประกาศอิสรภาพ ก่อนเข้าสู่ยุคของการทำสงครามต่อต้านอเมริกา อย่างไรก็ดี เนื่องจากขณะนั้นพรรคประชาชนปฏิวัติลาวได้เข้าสู่อำนาจโดยสมบูรณ์แล้ว การแสดงช่วงหลังซึ่งกินเวลากว่าหนึ่งชั่วโมง จึงเน้นความแปลกตาและหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และประเพณีปฏิบัติในท้องถิ่นต่างๆ เชื่อมโยงเข้ากับคุณงามความดีของการปกครองแบบใหม่ น่าเสียดายว่า ยังไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับการฉายภาพยนตร์เหล่านี้มากพอจะประเมินได้ว่า แนวทางดังกล่าวมีบทบาทในการร่วมสถาปนาความทรงจำเกี่ยวกับการปฏิวัติของคนลาวมากน้อยเพียงใด[๑๑] ขณะที่ข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างภาพยนตร์อีก ๒ เรื่อง ในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๘๐ สามารถให้รายละเอียดเกี่ยวกับรสนิยมการชมภาพยนตร์ของคนลาวได้อย่างน่าสนใจ

จากภาพยนตร์ข่าว และบันทึกการแสดงบนเวที มาถึงช่วงทศวรรษนี้ รัฐบาลได้จัดสร้างภาพยนตร์บันเทิงขึ้น ๒ เรื่อง ซึ่งมีเนื้อหาอ้างอิงกับช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเหมือนกัน และมุ่งจะเป็นภาพยนตร์ที่ “มีความสำคัญต่อมวลชนทั้งหมด”[๑๒] แต่ปรากฏกว่า ภาพยนตร์เรื่องแรกคือ *ลสิยวปีม จวทห่วไช* ซึ่งจำลองเหตุการณ์การสู้รบในสมรภูมิทุ่งไหหินเมื่อ ค.ศ.๑๙๕๘ ไม่ได้รับความนิยมจากผู้ชมในประเทศ แม้รัฐบาลจะทุ่งเทงบประมาณให้งานสร้างจำนวนมากก็ตาม ขณะที่ภาพยนตร์อีกเรื่อง คือ *บัวแดง* ซึ่งออกฉายหลังจากนั้น ๕ ปี กลับประสบความสำเร็จอย่างมาก แม้จะเป็นภาพยนตร์ที่มีทุนสร้างต่ำ เนื่องจากเป็นภาพยนตร์ที่หันมาให้ความสำคัญกับตัวละครซึ่งเป็นเพียงครอบครัวเล็กๆ ในหมู่บ้านทางตอนเหนือของเวียงจันทน์ ที่ชะตาชีวิตชักนำให้ต้องเข้าไป

สามประเทศอินโดจีน อันนำมาซึ่งชัยชนะเหนือชาติตะวันตกอย่างฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกา (อ้างใน จารุวรรณ ธรรมวัตร และคณะ, “การกล่อมเกลาทางสังคมจากแบบเรียนระดับประถมศึกษาในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พ.ศ.๒๕๑๘- ๒๕๓๔” ใน กาญจนี ละอองศรี [บรรณาธิการ], *ลาวฮู้หยัง: ไทยรู้อะไร? วิเคราะห์แบบเรียนสังคมศึกษา*, กรุงเทพฯ: โครงการอาณาบริเวณศึกษา ๕ ภูมิภาค, ๒๕๔๔, หน้า ๒๐๐-๒๐๒).

[๑๑] และดังนั้น จึงอาจเป็นการรวบรัดเกินไปที่จะสรุปเช่นเดียวกับแกรนท์ เอแวนส์ (Grant Evans) ที่กล่าวว่า ความพยายามของรัฐบาลลาวภายหลัง ค.ศ.๑๙๗๕ ที่จะสร้างอดีตขึ้นใหม่ เพื่อสร้างปัจจุบันที่แตกต่างไปจากเดิม เป็นเป้าหมายที่ยากจะบรรลุ (Grant Evans, *The Politics of Ritual and Remembrance: Laos since 1975*, Honolulu: University of Hawaii Press, 1998, p.6).

[๑๒] หมายถึง เป็นภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ความคิด ความขยันหมั่นเพียรของมวลชน ดู ทองปาน สมพะวง, *การศึกษาพัฒนาการของสื่อมวลชนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ค.ศ.๑๙๕๐-๑๙๙๗*, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

เกี่ยวข้องกับสงครามในช่วง ค.ศ.๑๙๗๒ ผ่านมุมมองของหญิงสาวคนหนึ่ง โดยสอดแทรกภาพชีวิตความเป็นอยู่ และประเพณีดั้งเดิมของลาว อย่างเช่นงานแต่งงานและงานบุญปีใหม่ เข้าไว้ในโครงเรื่องเกี่ยวกับความรัก การต่อสู้ และความขัดแย้งระหว่างระบอบเดิมกับอุดมการณ์ใหม่ ก่อนจะจบลงด้วยการ “ปลดปล่อย” หมู่บ้านนี้โดยกองกำลังแนวลาวรักชาติ

บัวแดง ได้กลายเป็นตัวแทนของภาพยนตร์ลาวที่ออกฉายในเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติหลายแห่ง และเป็นรูปเงาของความบันเทิงจาก สปป.ลาว ในสายตาคนต่างชาติ ที่ยังไม่มีภาพยนตร์เรื่องอื่นมาทดแทนกระทั่งปัจจุบัน

(ซ้าย) การนำเสนอภาพทหารนักรบที่จะมา “ปลดปล่อย” หมู่บ้าน (ขวา) งานแต่งงานแบบ “ดั้งเดิม” บางฉากจากภาพยนตร์เรื่อง *บัวแดง* ภาพจากหนังสือ *Films in Southeast Asia: views from the region*

ความร่วงโรยและการฟื้นฟู

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า **ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** เป็นหน่วยงานเดียวที่มีหน้าที่ทั้งในการอนุรักษ์ฟิล์ม และเป็นผู้ถ่ายทำภาพยนตร์เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชน หากพิจารณาจากธรรมชาติของกิจการภาพยนตร์ในลาว คงไม่เกินเลยไปนักที่จะสรุปว่า อดีต ปัจจุบัน และอนาคตของภาพยนตร์ลาว สั่งสมและรวมตัวกันอยู่ในหมู่อาคารเล็กๆ กลางนครเวียงจันทน์แห่งนี้ การมีบทบาทเป็นทั้งผู้รักษาและสร้างสรรค์ภาพยนตร์รายเดียวของประเทศ ทำให้ศูนย์ฯ มีจุดยืนที่อาจจะแตกต่างจากงานหอภาพยนตร์ในประเทศอื่นๆ ตรงที่ไม่เพียงแต่เป็นผู้เฝ้ารักษาและคอยดูแลภาพยนตร์จากอดีตที่ร่วงโรยไปตามวันเวลา แต่ยังแสดงบทบาทเป็นผู้กระทำที่มีศักยภาพที่จะฟื้นฟูการผลิตภาพยนตร์ขึ้นมาอีกครั้ง

แม้ว่ารัฐบาลลาวจะเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ภาพยนตร์เช่นเดียวกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมอื่นๆ แต่ความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในประเทศทำให้ยังมีข้อจำกัดหลายๆ ประการในการดำเนินงานอนุรักษ์เอกสารจดหมายเหตุในรูปภาพยนตร์ อย่างไรก็ดี แม้ว่าห้องเก็บรักษาฟิล์มของศูนย์ฯ จะยังไม่สามารถควบคุมอุณหภูมิและความชื้นให้ได้มาตรฐาน แต่เจ้าหน้าที่ก็มีความละเอียดลออในการตรวจตรา และขึ้นทะเบียนฟิล์มแต่ละม้วนเพื่อความสะดวกสำหรับการใช้และหาข้อมูลที่ต้องการ[๑๓]

ในส่วนของงานผลิตภาพยนตร์ ศูนย์ฯ

[๑๓] ปัจจุบัน ข้อมูลบางส่วนเกี่ยวกับภาพยนตร์ที่เก็บรักษาอยู่ที่**ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** ได้รับการเก็บรวบรวมไว้ในฐานข้อมูลของรายการภาพยนตร์อาเซียน (The ASEAN Catalogue) ผู้สนใจสามารถทำการสืบค้นได้จากเว็บไซต์ของหอจดหมายเหตุภาพและเสียงแห่งชาติ ของออสเตรเลีย (ScreenSound Australia) ที่ www.screensound.gov.au ส่วนผู้สนใจค้นคว้าจากทะเบียนภาพยนตร์ที่สมบูรณ์ และต้องการชมภาพยนตร์จากต้นฉบับและสำเนาวิดีทัศน์ สามารถสอบถามรายละเอียดเกี่ยวกับการใช้บริการได้จากท่านผู้อำนวยการศูนย์ฯ ที่อีเมล์ film@laotel.com

จะเป็นผู้บันทึกภาพเหตุการณ์ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เช่น กิจกรรมของรัฐบาล หรือภัยธรรมชาติ หรือตามวาระพิเศษต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับผู้สนใจ หรือเป็นแหล่งภาพสำหรับผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ท้องถิ่น ตลอดจนงานผลิตภาพยนตร์สารคดีของศูนย์ฯ เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในการสร้างภาพยนตร์เกี่ยวกับทิศทางการพัฒนาของประเทศภายใต้การบริหารของพรรคประชาชนปฏิวัติลาว เพื่อจัดฉายในงานฉลองวันชาติ วันที่ ๒ ธันวาคมของทุกๆ ๕ ปี[๑๔] อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ ทำให้ศูนย์ฯ ต้องหันมาใช้วิดีทัศน์ในการถ่ายทำข่าว

(จากซ้ายไปขวา) กล่องเก็บฟิล์ม เอกสาร และอุปกรณ์ต่างๆ ในสำนักงานแผนกภาพยนตร์ / บุนเจ้า พิจิด ผู้อำนวยการ **ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว**/ ห้องตัดต่อวิดีทัศน์ภายในศูนย์ฯ

และสารคดีทั้งหมดในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โอกาสสุดท้ายที่ศูนย์ฯได้บันทึกภาพเหตุการณ์สำคัญไว้ด้วยฟิล์มภาพยนตร์คือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ.๑๙๙๔

บุคลากรฝ่ายผลิตรายการของศูนย์ฯ ในปัจจุบัน เป็นผู้ที่ผ่านการเรียนรู้ฝึกฝนเกี่ยวกับการผลิตภาพยนตร์ มีความชื่นชมในคุณสมบัติของสื่อดังกล่าว และมีความปรารถนาที่จะใช้ความสามารถของตนในการถ่ายทำภาพยนตร์อีกครั้ง เมื่อได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลลาว ประกอบกับมีความเป็นไปได้ที่จะนำภาพยนตร์ไปฉายเผยแพร่ตามเทศกาลภาพยนตร์ต่างๆ จึงได้กำหนดโครงการถ่ายทำภาพยนตร์เพื่อฉลองวาระครบรอบ ๓๐ *ปีประเทศลาว* เพื่อออกฉายในวันที่ ๒ ธันวาคม ค.ศ.๒๐๐๕ ด้วยความหวังว่า การหวนกลับมาผลิตภาพยนตร์ของหน่วยงานรัฐ จะช่วยกระตุ้นความสนใจของภาคเอกชนให้กลับมาผลิตภาพยนตร์เพื่อความบันเทิงของประชาชนอีกครั้ง

นอกจากนี้ความสำเร็จจากการนำภาพยนตร์ไปจัดฉายที่หอวัฒนธรรมแห่งชาติทั้ง ๒ ครั้งในปีที่ผ่านมา ทำให้ผู้อำนวยการศูนย์ฯ เชื่อมั่นว่าคนลาวชอบชมภาพยนตร์[๑๕] แม้แต่คนทั่วไปก็เห็นความแตกต่างระหว่างภาพยนตร์กับวีซีดี (VCD) ที่ชมอยู่กับบ้าน ความนิยมต่อสื่อวิดีทัศน์ หรือวีซีดี ในปัจจุบันนั้น อาจเป็นเพราะโรงภาพยนตร์ในอดีตยังไม่ได้มาตรฐาน หรือถ้าเป็นโรงภาพยนตร์ขนาดใหญ่ก็ไม่สามารถดำเนินกิจการต่อเนื่องได้ เพราะจำนวนผู้ชมยังไม่มากจนถึงจุดคุ้มทุน ดังนั้น ในโครงการพัฒนาอาคารที่ทำการของศูนย์ฯ ซึ่งกำลังเริ่มดำเนินการโดยได้รับความสนับสนุนจากทั้งรัฐบาลลาวและเวียดนาม จึงได้รวมโครงการจัดสร้างห้องฉายภาพยนตร์ที่อาจจะขนาดไม่ใหญ่นัก แต่มีระบบแสง สี เสียง ที่ทันสมัย ไว้ในระยะที่ ๒ ของโครงการ

[๑๔] ตามนโยบายของคณะกรรมการกลางที่กำหนดให้จัดงานเฉลิมฉลองวันชาติอย่างเต็มรูปแบบเฉพาะในปีที่ครบรอบกึ่งหรือหนึ่งทศวรรษ ส่วนการฉลองในปีอื่นๆ ให้ดำเนินการอย่างเรียบง่าย (*BBC Summary of World Broadcast – Fareast* , 18/11/80, อ้างใน Grant Evans, *The Politics of Ritual and Remembrance: Laos since 1975*, pp.16-17).

[๑๕] สอดคล้องกับคำบอกเล่าของกลุ่มนักเรียนหญิงระดับมัธยมปลาย ถึงจำนวนคน “แน่นโรง” ซึ่งมาชมภาพยนตร์ไทยเรื่องหนึ่งในสมัยที่โรงภาพยนตร์ของเอกชนในเวียงจันทน์ยังไม่ปิดกิจการ ดู วิภา อุตมฉันท์, *ผลกระทบของสัญญาณวิทยุและโทรทัศน์ข้ามพรมแดนระหว่าง ไทย-ลาว*, หน้า ๑๑๕ และ ๑๔๑.

แต่จะเริ่มต้นจากการสร้างสำนักงาน และห้องเก็บรักษาฟิล์มแห่งใหม่ที่ได้มาตรฐานก่อนเป็นอันดับแรก

ในการสนทนาเกี่ยวกับการเตรียมงานถ่ายทำภาพยนตร์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๓๐ ปีประเทศลาว ผู้อำนวยการ**ศูนย์สำเนาฟิล์มรูป-เงาและวิดีโอแห่งชาติลาว** ได้เล่าถึงรายละเอียดของขั้นตอนการทำงาน และความหลากหลายของหน่วยงานที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดและกลั่นกรองเนื้อหาของภาพยนตร์เรื่องดังกล่าว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม้แต่ภาพยนตร์ที่มีรัฐเป็นผู้ผูก-ขาดการผลิต ก็ยังไม่มีคุณลักษณะตายตัว หากแต่เต็มไปด้วยการปะทะสังสรรค์ระหว่างระบบอุปนิสัย (disposition) ที่แตกต่าง อันย่อมนำมาสู่วิถีปฏิบัติในการสร้างผลผลิตทางวัฒนธรรมที่อาจดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และถึงแม้ภาพและความหมายที่ถูกนำเสนอออกมาในภาพยนตร์จะอยู่ภายใต้กรอบความคิดร่วมกัน และเป็นการคัดสรรความทรงจำบางส่วนจากบริบทของอดีตถึงที่สุดแล้ว ขั้นตอนของการเผยแพร่ย่อมแปรสภาพเรื่องเล่านั้นให้เป็นวัตถุดิบที่เปิดกว้างต่อการโต้เถียงและตีความ[๑๖]

นี่เป็นเพียงอีกส่วนเสี้ยวเล็กๆ จากอีกฟากของแม่น้ำโขง ที่อาจต่างไปจากภาพของสังคมวัฒนธรรมที่เราเข้าใจว่ารู้จักดี และเพียงพอแล้ว และอาจชวนให้เราหวนมาใคร่ครวญว่า เรารู้จักตัวเองในท่ามกลางความสัมพันธ์อันซับซ้อนนี้ดีแค่ไหน

[๑๖] Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes, "Introduction" in Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes (ed.), *Cultural Crisis and Social Memory: modernity and identity in Thailand and Laos*, London: Routledge Curzon, 2002, p.5.

เอกสารอ้างอิง

เขียน ธีระวิทย์ และคณะ. *ความสัมพันธ์ไทย-ลาว ในสายตาของคนลาว*, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

กาญจนี ละอองศรี (บรรณาธิการ). *ลาวฮู้หยัง: ไทยรู้อะไร? วิเคราะห์แบบเรียนสังคมศึกษา*. กรุงเทพฯ: โครงการอาณาบริเวณศึกษา ๕ ภูมิภาค, ๒๕๔๔.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, นรนิติ เศรษฐบุตร และ สุจิตต์ วงษ์เทศ, *ลาว: ๑๐ ปี หลังปฏิวัติ*, กรุงเทพฯ: ดอกหญ้า, ๒๕๓๐.

ทองปาน สมพะวง, *การศึกษาพัฒนาการของสื่อมวลชนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ค.ศ.๑๙๕๐ ๑๙๙๗*, วิทยานิพนธ์บัณฑิตศึกษา คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พิษณุ จันทร์วิทัน, *เสน่ห์ภาษาลาว*, กรุงเทพฯ: นิลุบล, ๒๕๔๕.

วิภา อุตมฉันท์, *ผลกระทบของสัญญาณวิทยุและโทรทัศน์ข้ามพรมแดนระหว่าง ไทย-ลาว*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์ และคณะ, *โครงการสารคดีลาวตอนล่าง สะหวันนะเขต สาละวัน เซกอง จำปาสัก อัตตะปือ: ห้าแขวงลาวตอนล่าง*, กรุงเทพฯ: โครงการอาณาบริเวณศึกษา ๕ ภูมิภาค, ๒๕๔๕.

Bounchao Pichit. "Lao Cinema" in David Hanan (ed.), *Film in Southeast Asia: views from the region*. Hanoi: Southeast Asia ' Pacific Audio Visual Aschive Association (SEAPAVAA), Vietnam Film Institute, National Screen and Sound Archive of Australia, 2001, 83-92.

Evans, Grant. *The Politics of Ritual and Remembrance: Laos since 1975*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1998.

Mayoury and Pheuiphanh Ngaosyvathn. *Kith and kin Poloitics: the relationship between Laos and Thailand*. Manila, Philippines and Wollongong, Australia: Journal of Contemporary Asia Publishers, 1994.

Tanabe, Shigeharu and Charles F. Keyes. "Introduction" in Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes (ed.), *Cultural Crisis and Social Memory: modernity and identity in Thailand and Laos*. London: Routledge Curzon, 2002.

ห้องเก็บรักษาฟิล์ม ศูนย์สำเนาฟิล์มรูปเงาและวิดีโอแห่งชาติลาว

สำหรับคนรุ่นใหม่
-มันเป็นประวัติศาสตร์
สำหรับคนรุ่นผม
-มันเป็นความทรงจำ

ศ.บำรุงพงศ์ (พ.ศ.๒๕๑๘)

(จะ) มีอะไรใน พิพิธภัณฑ์ เสรีไทย

ธนาพล อิ๋วสกุล

(ซ้าย) อาคารพิพิธภัณฑ์เสรีไทย บริเวณสวนบึงกุ่ม จำลองแบบมาจากทำเนียบท่าช้าง ซึ่งเป็นกอง-บัญชาการขบวนการเสรีไทย ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ (กลาง) อาคารทำเนียบท่าช้าง มองจากแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (ขวา) อาคารพิพิธภัณฑ์เสรีไทยจากมุมเดียวกัน

ความทรงจำต่อขบวนการเสรีไทยสำหรับสังคมไทย ก็เช่นเดียวกับความทรงจำอื่นๆ ในฐานะเหตุการณ์ที่มีความสำคัญทางการเมืองที่มวลชนมีส่วนร่วม คือการถูกลดความสำคัญลงไปในโครงเรื่องใหญ่ของประวัติศาสตร์การเมือง ที่นักประวัติศาสตร์เช่น ดร.ธงชัย วินิจจะกูล เรียกว่า **ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม**

ประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม คือ เรื่องเล่าแบบสมัยใหม่ ว่าด้วยการต่อสู้เพื่อเอกราชภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์ ซึ่งมักมีโครงเรื่องง่ายๆ ไม่ซับซ้อนคือ การถูกต่างชาติคุกคาม และจบลงด้วย การที่พระมหากษัตริย์ที่ปรีชาสามารถ ทรงนำการต่อสู้จนกระทั่งกอบกู้/รักษาเอกราชไว้ได้

ดังนั้นความทรงจำต่อขบวนการเสรีไทย ที่มีความสำคัญทางการเมืองโดยมวลชนมีส่วนร่วมนั้น ก็ถูกอธิบายว่าเป็นเพียงการดำเนินนโยบายต่างประเทศแบบดีสองหน้า กล่าวคือ ขณะที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินนโยบายเป็นมิตรร่วมรบกับญี่ปุ่นและฝ่ายอักษะนั้น ก็ปล่อยให้ขบวนการเสรีไทยดำเนินนโยบายต่อต้านญี่ปุ่นและร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อที่ว่าเมื่อสงครามสิ้นสุด ประเทศไทยก็ไม่เป็นฝ่ายพ่ายแพ้สงคราม เพราะเรามีที่ยืนทั้ง ๒ ฝ่าย

โดยที่ความทรงจำดังกล่าวไม่สำเหนียกเลยว่าเราอาจจะเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ได้ทั้ง ๒ กรณีไม่ว่าใครจะเป็นฝ่ายชนะ ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรเมื่อถึงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ของแต่ละปีที่ถือกันว่าเป็นวันสันติภาพไทย เนื่องจากเป็นวันที่นายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยได้ประกาศสันติภาพ โดยมีใจความสำคัญคือ การประกาศสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามต่ออังกฤษและอเมริกาก่อนหน้านั้น **เป็นการกระทำอันผิดจากเจตจำนงของประชาชนชาวไทยและฝ่าฝืนขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายบ้านเมือง** จะมีเพียงกิจกรรมเล็กๆ ที่จัดโดยผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรงเท่านั้น ซึ่งนับวันคนกลุ่มนี้จะลดน้อยลงไปทุกทีเนื่องจากอายุที่มากขึ้น และเป็นไปได้ว่า

ความทรงจำต่อการต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช อธิปไตยในเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ คงจะเลือนหายไปพร้อมกับสังขารของคนเหล่านี้

ท่ามกลางความทรงจำที่จะเลือนหายไปจากสังคมไทยนั้น ก็ได้มีความพยายามผลักดันให้การต่อสู้เพื่อรักษาเอกราช อธิปไตยของขบวนการเสรีไทยได้ดำรงอยู่ต่อไปในความทรงจำของสังคมไทย

เริ่มจากในโอกาสครบ ๕๐ ปี วันสันติภาพไทยในปี พ.ศ.๒๕๓๘ จากการผลักดันของบุคคลหลายฝ่าย คณะรัฐมนตรีในสมัยนายชวน หลีกภัย ได้มีมติเห็นชอบในหลักการให้วันที่ ๑๖ สิงหาคมของทุกปีเป็นวันสันติภาพไทย ในปีนั้นเองได้มีการเปิด “ลานเสรีไทย” ณ บริเวณสวนบึงกุ่ม ถนนสุขาภิบาล ๒ ในวันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๘

ต่อมาในสมัยนายพิจิตต รัตตกุล ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินการพัฒนาสวนน้ำบึงกุ่ม พร้อมกับเปลี่ยนชื่อเป็น “สวนเสรีไทย” รวมทั้งเปลี่ยนชื่อถนน “สุขาภิบาล ๒” เป็นถนน “เสรีไทย” อีกด้วย นอกจากนั้น คณะผู้บริหารกรุงเทพมหานครยังได้ร่วมกับสมาชิกสภากรุงเทพมหานครแปรญัตติให้มีการก่อสร้างอาคารเสรีไทยอนุสรณ์ในบริเวณสวน-เสรีไทย

อาคารเสรีไทยอนุสรณ์ ได้จำลองแบบมาจากทำเนียบท่าช้าง ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ แต่ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ อาคารดังกล่าว นอกจากเป็นที่พำนักของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แล้ว ยังเป็นกองบัญชาการเสรีไทยในทางลับอีกด้วย

อาคารเสรีไทยอนุสรณ์ จึงถูกสร้างขึ้นเป็นอาคารสูง ๓ ชั้น ขนาด ๑๘ x ๒๐ เมตร รวมพื้นที่ ๖๓๗ ตารางเมตร มีการวางศิลาฤกษ์ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๒ และได้ดำเนินการก่อสร้างตัวตึกแล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๔ ในสมัยที่นายสมัคร สุนทรเวช ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครโดยมอบหมายให้สำนักสวัสดิการสังคมเป็นผู้รับผิดชอบดูแล

ต่อมา พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ได้มีคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ ๑๗๑/๒๕๔๕ ลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๔๕ ให้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการเปิดอาคารเสรีไทยอนุสรณ์ โดยมีนายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว เป็นประธาน และได้จัดตั้งคณะอนุกรรมการขึ้น ๙ ชุด ดำเนินกิจกรรมเพื่อเผยแพร่เกียรติคุณเสรีไทย และเปิดอาคารเสรีไทยอนุสรณ์ ในวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๖ ประกอบด้วย

คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดพิพิธภัณฑ์
นายสามารถ มะลูลีม
ประธานสภากรุงเทพมหานคร เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายห้องสมุด
รศ. นรนิติ เศรษฐบุตร เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก
นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม
นางดุษฎี พนมยงค์ บุญทัศนกุล เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดกิจกรรม
และเผยแพร่เกียรติคุณเสรีไทย
สำหรับเด็กและเยาวชน
นายวรากรณ์ สามโกเศศ เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายเปิดอาคารเสรีไทยอนุสรณ์
นางณฐนนท ทวีสิน
ปลัดกรุงเทพมหานคร เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน
รองนายกรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์
นายสุชาติ สุชาติเวชภูมิ
อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์ เป็นประธาน

คณะอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน
ผศ.ประภัสสร เลี่ยวไพโรจน์ เป็นประธาน

แนวคิดหลักในการใช้พื้นที่อาคาร มีการกันพื้นที่ชั้น ๑ จัดสร้างเป็นห้องสมุดประชาชนและพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของเขตบึงกุ่ม โดยแบ่งเป็นห้องสมุดสำหรับบริการประชาชนทั่วไป ห้องอ่านหนังสือสำหรับเด็ก ห้องประชุม/โสตทัศ-นูปกรณ์ ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ ขณะที่พื้นที่ชั้น ๒ และชั้น ๓ จะจัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์เสรีไทย

ในฐานะเลขานุการคณะอนุกรรมการฝ่ายฝ่ายจัดพิพิธภัณฑ์ ผู้เขียนได้รับมอบหมายให้จัดทำเนื้อหาและนำเสนอรูปแบบของพิพิธภัณฑ์เสรีไทยเสนอต่อคณะอนุกรรมการฝ่ายจัดพิพิธ-ภัณฑ์ และคณะกรรมการดำเนินการเปิดอาคารเสรีไทยอนุสรณ์ซึ่งคณะกรรมการทั้ง ๒ ชุดได้ให้ความเห็นชอบแล้ว โดยมีการแบ่งพื้นที่การจัดแสดงดังต่อไปนี้

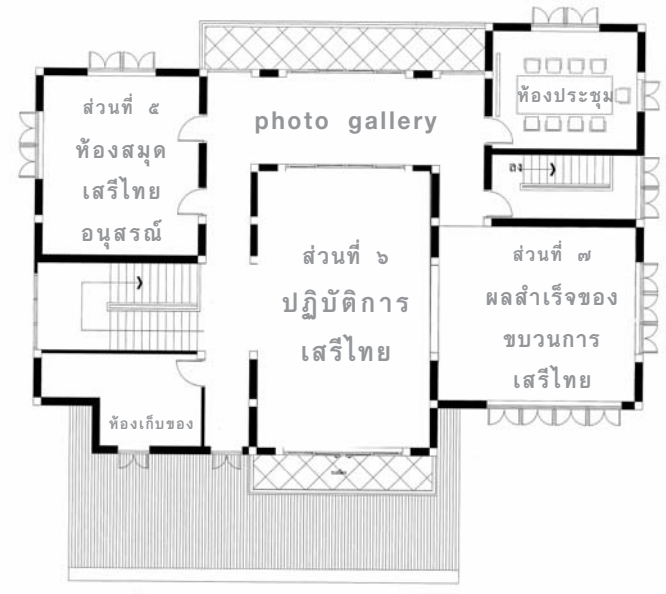

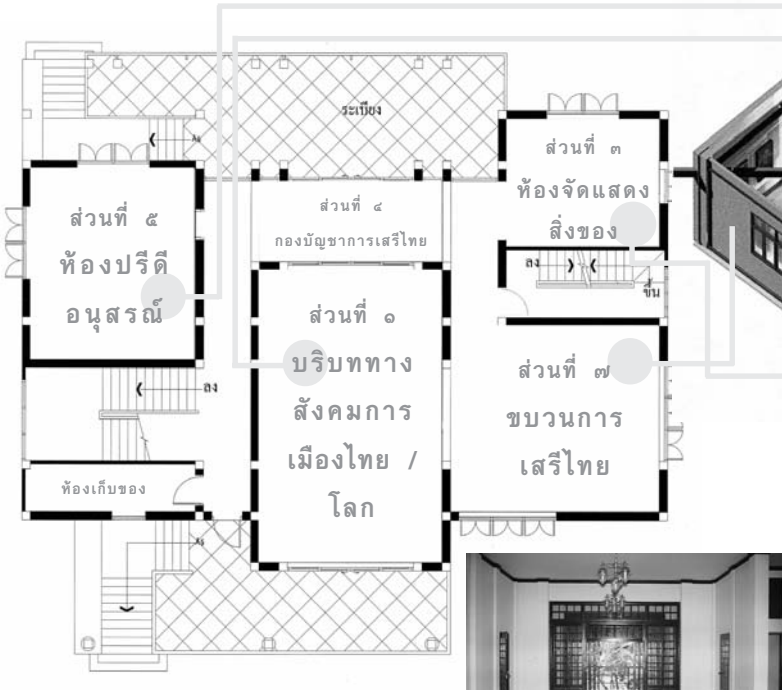

(จากซ้ายมาขวา)
แปลนพื้นอาคารพิพิธภัณฑ์เสรีไทยอนุสรณ์ ชั้นที่ ๓,
แปลนพื้น ชั้นที่ ๒,
บริเวณจัดแสดงส่วนที่ ๑ บริบทสังคมการเมืองไทย/โลก,
แบบจำลองการจัดแสดงภายในส่วนที่ ๑ บริบทสังคมการเมืองไทย/โลก

ส่วนที่ ๑
บริบทสังคมการเมืองไทย / โลก
(๔๗ ตารางเมตร)

เพื่อสร้างความเข้าใจของผู้เข้าชมต่อเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งในส่วนของที่มา ผลกระทบ และบทบาทของประเทศไทย รวมทั้งการต่อต้านการรุกรานจากต่างชาติของคนไทยผู้รักชาติ ตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ จนพัฒนามาเป็นขบวนการเสรีไทยที่มาจากภาคส่วนต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ

การนำเสนอ

นำเสนอบริบทสังคมการเมืองโลกในศตวรรษที่ ๒๐ ที่เป็นสาเหตุสำคัญนำมาสู่สงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยจัดทำเป็นรูปแบบที่หลากหลาย เช่น นำเสนอความต่อเนื่องของเหตุการณ์ที่นำมาสู่สงครามโลกครั้งที่ ๒ ทั้งในแง่สถานการณ์สากลและสถานการณ์ในประเทศโดยนำเสนอเป็นตารางเวลา (time line) ซึ่งในตารางเวลานั้นจะแบ่งเป็น ๓ ช่วงคือ ก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่

๒, การเริ่มต้นสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๒)-วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔ (ก่อนญี่ปุ่นบุกไทย) และเมื่อญี่ปุ่นบุกไทยวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๘๔

นำเสนอแผนที่ยุทธศาสตร์โลก การแผ่อิทธิพลของฝ่ายอักษะอันประกอบด้วย เยอรมันนี ญี่ปุ่น อิตาลี ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยจัดทำเป็นลูกโลกขนาดใหญ่

นำเสนอเหตุการณ์ของเมืองไทยในยามสงคราม เพื่อให้บรรยากาศและการดำเนินชีวิตของคนไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ต้องเผชิญทั้งปัญหาข้าวยากหมากแพง และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ พร้อมๆ กับการที่รัฐบาลดำเนินนโยบายชาตินิยม

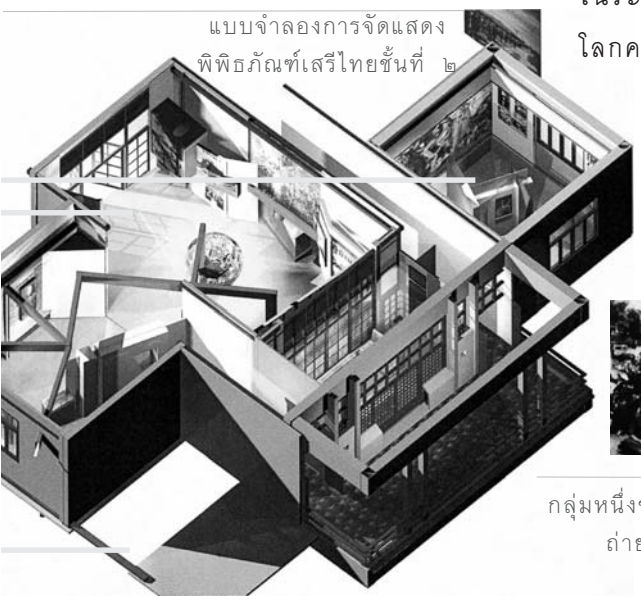

แบบจำลองการจัดแสดง
พิพิธภัณฑ์เสรีไทยชั้นที่ ๒

กลุ่มหนึ่งของเสรีไทยสายอเมริกา
ถ่ายภาพร่วมกันที่กัลกัตตา

ส่วนที่ ๒
การรวมตัวเป็นขบวนการเสรีไทย
(๓๓ ตารางเมตร)

"นายฉันทนา" (มาลัย ชูพินิจ) ได้นำเสนอ "ความทรงจำ" ต่อขบวนการเสรีไทยไว้อย่างน่ารับฟังว่า

ขอให้เราอย่านึกถึงตัวตนของบุคคลซึ่งย่อมร่วงโรยไปตามกาลเวลา แต่ขอให้นึกถึงงานอันอมตะของเขา บุคคลอาจจะแตกต่างด้วยกำเนิด ด้วยฐานะและการศึกษา แต่การเสียสละเป็นยอดแห่งคุณธรรมที่ยกให้มนุษย์อยู่ในระดับเดียวกัน

ดังนั้น การนำเสนอในส่วนนี้จึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของขบวนการเสรีไทยที่มีตั้งแต่คนในรัฐบาลเอง นักการเมือง ปัญญาชนทั้งในและต่างประเทศ นักหนังสือพิมพ์ ขบวนการใต้ดินกลุ่มต่างๆ ผ่านกิจกรรมที่คนเหล่านั้นได้ทำขึ้นก่อนจะมารวมกันเป็นขบวนการเสรีไทย จนถึงช่วงที่มารวมกันเป็นขบวนการเสรีไทย

การนำเสนอ

แสดงให้เห็นความสำคัญของกลุ่มต่างๆ ก่อนจะมารวมเป็นขบวนการเสรีไทยไม่ว่าจะเป็น ขบวนการเสรีไทยในประเทศ, ขบวนการเสรีไทยสายอเมริกา, ขบวนการเสรีไทยสายอังกฤษ ตลอดจนความสำคัญของประชาชนไทยที่ให้ความร่วมมือในปฏิบัติการเสรีไทย จนถึงการรวมตัวจัดตั้งเป็นกองบัญชาการเสรีไทย และการมอบหมายภารกิจให้มีผู้รับผิดชอบหน่วยฝึกต่างๆ ทั่วประเทศ

ส่วนที่ ๓
ห้องจัดแสดงสิ่งของ
(๑๘ ตารางเมตร)

นำผู้เข้าชมสัมผัสกับบรรยากาศจริงในยุคนั้นผ่านเอกสาร หลักฐานสำคัญ โดยมีแนวคิดหลักคือ การใช้สิ่งของเล่าเรื่องราว

การนำเสนอ

จัดตู้แสดงสิ่งของ/เอกสารสำคัญที่เป็นตัวแทนของภารกิจต่างๆ ไว้ในตู้จัดแสดง โดยสิ่งของที่จะจัดแสดงนั้นจะต้องเป็นตัวแทนภารกิจต่างๆ ที่มีการปฏิบัติการ นอกจากนั้นยังจะจำลองเครื่องมือสื่อสาร (วิทยุ) มาจัดแสดงด้วยเพื่อแสดง

ให้เห็นถึงความสำคัญของการสื่อสารซึ่งเป็นหัวใจหลักในการทำสงคราม (โดยเครื่องวิทยุจะเชื่อมโยงไปกับห้องการสื่อสารในชั้นที่ ๓ ด้วย)

ส่วนที่ ๔
กองบัญชาการเสรีไทย
(๒๒ ตารางเมตร)

เนื่องจากอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นการจำลองทำเนียบท่าช้างซึ่งเป็นกองบัญชาการของขบวนการเสรีไทย ดังนั้นจึงเป็นโอกาสดีที่จะนำเสนอบรรยากาศการดำเนินกิจกรรมการวางแผนของขบวนการเสรีไทยภายในทำเนียบท่าช้าง และเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ของเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นในด้วย

(ซ้าย) สงวน ตุลารักษ์ (ขวาสุด) กำลังปรึกษากับปรีดี พนมยงค์ ในการประชุมเสรีไทย บริเวณชั้น ๒ ของทำเนียบท่าช้าง (ขวา) แบบจำลองการจัดแสดงภายใน ส่วนที่ ๕ ห้องปรีดีอนุสรณ์

การนำเสนอ

จัดทำแผนที่ทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญของเกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน ที่เป็นที่ตั้งของปฏิบัติการสำคัญของขบวนการเสรีไทย เช่น ทำเนียบท่าช้าง บ้านมะลิวัลย์ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ฯลฯ ขณะเดียวกันก็จัดทำแผนที่ซ้อนลงไปให้เห็นความสำคัญของพื้นที่ต่างๆ ของทำเนียบท่าช้างด้วย

ส่วนที่ ๕
ห้องปรีดีอนุสรณ์
(๓๐ ตารางเมตร)

แม้ว่าขบวนการเสรีไทย จะสำเร็จลงได้ด้วยการร่วมมือของคนเป็นจำนวนมาก แต่สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยคือ นายปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๒๕๒๖) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทว่าผลจากความขัดแย้งทางการเมืองหลังจากนั้น ได้มีคณะบุคคลบางกลุ่มสร้างภาพนายปรีดี พนมยงค์ เป็น “ปีศาจทางการเมือง” จนบดบังคุณูปการสำคัญที่ท่านได้สร้างไว้ ดังนั้นห้องปรีดีอนุสรณ์จึงเป็นการนำเสนอประวัติและผลงานของนายปรีดี โดยภาพรวมและเจาะลึกลงไปในแนวคิดเรื่องเอกราช อธิปไตย

การนำเสนอ

แสดงให้เห็นแนวคิด “เอกราชสมบูรณ์” ของนายปรีดี ที่มีมาแต่วัยเยาว์จนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๗๕ และการเป็นผู้นำในขบวนการเสรีไทย ซึ่งในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ นั้นนายปรีดี ได้นำเสนอแนวคิดที่สำคัญเกี่ยวกับแนวทางสันติภาพ/สันติวิธี โดยผ่านนวนิยายและภาพยนตร์เรื่อง *พระเจ้าช้างเผือก* ดังนั้นในห้องปรีดีอนุสรณ์ ยังจะได้นำเสนอแนวคิดเรื่องสันติวิธีของนายปรีดี ผ่านนวนิยายและภาพยนตร์เรื่อง

พระเจ้าช้างเผือก ในหัวข้อ “พระเจ้าช้างเผือก: จากหนังสือมาสู่หนัง”

นอกจากนั้นยังจะได้จัดทำแผนภูมิตารางชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ ในรอบ ๑๐๐ ปี ตั้งแต่เกิดในปี พ.ศ. ๒๔๔๓ จนกระทั่งได้รับเลือกเป็นบุคคลสำคัญของโลกจากยูเนสโกในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ อีกด้วย

ส่วนที่ ๖
ปฏิบัติการเสรีไทย
(๔๗ ตารางเมตร)

ภายหลังจากมีการรวมตัวเป็นขบวนการเสรีไทยแล้ว ภารกิจหลักที่สำคัญคือการร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรในการขับไล่ญี่ปุ่นออกจากประเทศไทย ส่วนนี้จึงเป็นการนำเสนอภารกิจของขบวนการเสรีไทยแต่ละส่วน โดยผ่าน ๓ ปฏิบัติการที่สำคัญคือ ปฏิบัติการทางมนุษยธรรม, ปฏิบัติการทางทหาร และปฏิบัติการทางการทูต

การนำเสนอ

ปฏิบัติการทางมนุษยธรรม

นำเสนอการช่วยเหลือเชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตร ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือของระดับนำ ดังกรณี นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (มธก.) ได้ประสานงานให้ มธก. เป็นค่ายกักกันโดยมีเหตุผลคือ คนเหล่านั้นจะรอดพ้นจากการถูกทหารญี่ปุ่นทรมาน และการช่วยคนสัญชาติพันธมิตรจะเป็นการผ่อนหนักเป็นเบาให้แก่ประเทศไทยถ้าประเทศเหล่านั้นชนะสงคราม

นอกจากนั้น ยังมีการช่วยเหลือทางมนุษยธรรมของประชาชนเป็นจำนวนมากต่อเชลยศึกฝ่ายสัมพันธมิตร ผลของการช่วยเหลือดังกล่าว ทำให้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ฝ่ายสัมพันธมิตร (โดยเฉพาะประเทศอังกฤษ) ได้มีการผ่อนหนักเป็นเบาในมาตรการที่จะดำเนินการต่อฝ่ายไทยในฐานะประเทศคู่สงคราม

ปฏิบัติการทางการทหาร

การเตรียมปฏิบัติการ เริ่มต้นจากการฝึกของเสรีไทยทั้งจากอังกฤษและอเมริกา บุคคลเหล่านี้มีส่วนสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างเสรีไทยในประเทศกับฝ่ายสัมพันธมิตรที่เคยเหินห่าง (อันเนื่องมาจากการประกาศสงครามของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม) ภายหลังจากการฝึกแล้ว บุคคลเหล่านี้ต้องเข้ามาปฏิบัติการในประเทศไทย ดังนั้นจึงมีการฝึกพลพรรคเสรีไทยซึ่งมีอยู่สองขั้นตอน คือ การจัดเตรียมบุคคลเพื่อที่จะเป็นหัวหน้าทำการฝึกอาวุธ และสอนยุทธวิธีการสู้รบให้แก่พลพรรคเสรีไทย ที่มีการจัดตั้งกระจายอยู่ทั่วประเทศ และการจัดฝึกพลพรรคใต้ดินโดยแบ่งตามพื้นที่รับผิดชอบของผู้แทนราษฎรในแต่ละจังหวัด ประสานกับนายทหารเสรีไทยทั้งอังกฤษและอเมริกาที่แบ่งพื้นที่รับผิดชอบกันอย่างชัดเจน

การสื่อสาร นำเสนอการติดต่อสื่อสารของขบวนการเสรีไทย ทั้งในรูปแบบของการสื่อสารกันเอง เช่น การรับส่งวิทยุ โทรเลข หรือว่าการติดต่อสื่อสารกับสาธารณะ เช่น วิทยุกระจายเสียง การจัดทำใบปลิวเพื่อแจกจ่าย เป็นต้น

การเข้ามาปฏิบัติการในประเทศไทย ในระหว่างสงคราม การติดต่อสื่อสารระหว่างกัน (ภายในและภายนอกประเทศ) เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง และวิธีเดียวที่เป็นไปได้คือการติดต่อทางตรงโดยการส่งคนเข้า/ออกระหว่างประเทศ เพื่อนำสารของแต่ละฝ่ายมาติดต่อถึงกัน ซึ่งการเข้า/ออกไปปฏิบัติการนั้น มีทั้งช่องทางของเรือดำน้ำ การกระโดร่ม หรือแม้กระทั่งการเดินเท้า

การรับส่งอาวุธ เป็นความต่อเนื่องมาจาก

การสื่อสารและการเข้ามาปฏิบัติการ เพราะเมื่อมีการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างขบวนการเสรีไทยกับฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว สิ่งที่ขบวนการเสรีไทยในประเทศต้องการความช่วยเหลือเป็นอย่างมากจากฝ่ายสัมพันธมิตรคืออาวุธเพื่อใช้ในปฏิบัติการ ดังนั้นปฏิบัติการรับส่งอาวุธจึงเกิดขึ้น เริ่มแรกการรับส่งอาวุธทำโดยการทิ้งร่มชูชีพ และการรับส่งทางเรือของกรมศุลกากร

แต่ทว่าทั้ง ๒ วิธีมีข้อจำกัดมาก การทิ้งร่มทำได้เฉพาะคืนเดือนหงาย และอาวุธที่จะส่งมาได้นั้นมีจำนวนจำกัด ต่อมาจึงมีการจัดสร้างสนามบินลับขึ้นโดยมีนายเตียง ศิริขันธ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร เป็นผู้ควบคุมดูแล โดยจัดสร้างขึ้นที่บริเวณอำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ และอำเภอโนนหัน จังหวัดเลย ต่อมาได้มีการขยายเพิ่มอีก รวมทั้งสิ้นจำนวน ๑๔ แห่ง

ปฏิบัติการทางการทูต

การจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น นำเสนอความพยายามในการจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น ดังเช่นที่มีการจัดตั้งรัฐบาลฝรั่งเศสพลัดถิ่นของนายพลชาร์ลส์ เดอ โกลล์ ในประเทศอังกฤษ เพื่อร่วมต่อสู้กับฝ่ายสัมพันธมิตร ภายหลังจากที่ฝรั่งเศสถูกเยอรมนีเข้ายึดครอง โดยนำเสนอผ่านเส้นทางการเดินทางออกนอกประเทศ รวมทั้งข้อเสนอของขบวนการเสรีไทยต่อฝ่ายสัมพันธมิตร

เจรจาทางการทูต ขณะที่ความร่วมมือทางการทหารกับฝ่ายสัมพันธมิตรของขบวนการเสรีไทยดำเนินไปได้ด้วยดี แต่การดำเนินการทางการเมืองเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับสถานภาพของขบวนการเสรีไทยกลับไม่มีความคืบหน้าเท่าที่ควร โดยการเจรจานั้นฝ่ายสัมพันธมิตร (โดยเฉพาะอังกฤษ) แจ้งว่า “การประชุมปรึกษากัน... จะจำกัดเฉพาะในด้านการทหาร จะไม่มีการพูดเรื่องการเมือง”

ในช่วงเวลานั้นได้มีการดำเนินการทางการทูตหลายอย่าง เพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับการดำรงอยู่ของขบวนการเสรีไทย โดยเฉพาะการทำหนังสือส่งไปยังตัวแทนฝ่ายสัมพันธมิตรที่วอชิงตัน ลงวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๘๘ แจ้งให้ทราบว่าเสรีไทยกำลังถูกกดดันจากญี่ปุ่นเป็นอย่างมากและพร้อมที่จะสู้ในทันที ทำให้มีจดหมายตอบจากวอชิงตันว่า ให้รอคำสั่งที่จะลงมือพร้อมกันเท่านั้น ผลจากการดำเนินการทางการทูตดังกล่าว มีผลอย่างมากต่อการเจรจาสถานภาพทางการเมืองของไทยภายหลังสงคราม เพราะจะไม่มีเหตุผลให้ฝ่ายสัมพันธมิตรอ้างได้ว่า ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นไม่พร้อมที่จะลุกขึ้นมาต่อสู้กับญี่ปุ่น เพราะที่การลุกขึ้นสู้กองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทยยังไม่เกิดขึ้น เนื่องจากฝ่ายสัมพันธมิตรต้องการชะลอเวลาให้มีการปฏิบัติการพร้อมกัน

ส่วนที่ ๗
ผลสำเร็จของขบวนการเสรีไทย
(๓๓ ตารางเมตร)

นำเสนอ คุณูปการของขบวนการเสรีไทยต่อประเทศไทยในประเด็นที่ว่า ประเทศไทยไม่เป็นผู้แพ้สงคราม, รัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนน, กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ, ดินแดนไทยไม่ต้องถูกยึดครอง

การนำเสนอ

เปรียบเทียบและเชื่อมโยงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสถานภาพของประเทศแพ้สงคราม (ที่รัฐบาลไทยประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรด้วย) กับสถานภาพของประเทศไทยที่ผ่านพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้นมาได้ในมิติต่างๆ โดยแยกเป็นหัวข้อ กฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม

ขณะที่บทส่งท้ายของพิพิธภัณฑ์นี้ก็พยายามเชื่อมโยงให้เห็นว่า สันติภาพมิใช่เพียงสภาวะปราศจากสงคราม (เท่านั้น)

ส่วนที่ ๘
ห้องสารสนเทศเสรีไทย
(๓๐ ตารางเมตร)

รวบรวมสารสนเทศเกี่ยวกับเสรีไทยทั้งหมดเท่าที่จะหาได้มาไว้ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเอกสารชั้นต้นต่างๆ หนังสืองานวิจัยค้นคว้า เทปบันทึกภาพรายการสารคดีต่างๆ ภาพยนตร์เกี่ยวกับเสรีไทย ฯลฯ นอกจากนั้นห้องสารสนเทศเสรีไทยยังจะเป็นฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องสันติภาพ/สันติวิธีอีกด้วย

แต่ทั้งหมดนี้ก็เป็นเพียงเค้าโครงการนำเสนอเท่านั้น การรวบรวมเอกสารหลักฐานภายหลังเหตุการณ์ที่ผ่านมาร่วม ๖ ทศวรรษนับว่าประสบปัญหาอย่างยิ่ง เพราะว่าเค้าโครงการนำเสนอของผู้เขียนได้มาจากการอ่านเอกสารซึ่งเป็นข้อเขียนและบทสัมภาษณ์บุคคลที่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทย แต่การจัดทำพิพิธภัณฑ์ให้มีชีวิตนั้น ผู้เขียนตระหนักดีว่าจะต้องรวบรวมวัตถุจัดแสดงให้ได้มากที่สุด เพื่อที่จะถ่ายทอดเรื่องราวที่คณะผู้จัดทำพิพิธภัณฑ์ต้องการสื่อให้ผู้เข้าชมได้รับทราบ

เพราะผู้เขียนตระหนักดีว่าขณะที่ภาพถ่ายสามารถแทนคำนับพันได้ วัตถุจัดแสดงบางชิ้นมีค่ายิ่งกว่าภาพถ่ายมากมายนัก

เนื่องจากว่าปฏิบัติการเสรีไทยกระทำภายใต้สถานการณ์ที่ตึงเครียดที่กองทัพญี่ปุ่น ซึ่งเข้ามาปฏิบัติการทางการทหารในประเทศไทย มีกิตติศัพท์เรื่องความเด็ดขาดและโหดเหี้ยม และได้เป็นที่ประจักษ์ไปทั่วทวีปเอเชียที่กองทัพญี่ปุ่นเข้ายึดครอง ดังนั้นปฏิบัติการต่างๆ ของเสรีไทยจึงเป็นงานใต้ดินที่ต้องปิดลับ และจะต้องแบ่งฝ่ายรับผิดชอบกันอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพื่อความปลอดภัยของขบวนการในการรักษาความลับ ซึ่งแน่นอนว่า ผู้ปฏิบัติงานเหล่านั้นย่อมไม่เก็บเอกสารหลักฐานไว้กับตัว

แต่ก็มิใช่ว่าความพยายามที่จะรวบรวมเอกสารหลักฐานเพื่อจะนำมาจัดแสดงนั้นสิ้นหวังโดยสิ้นเชิง เพราะจากการแนะนำของผู้อาวุโสหลายท่านต่อๆ กันไป ผู้เขียนได้ไปที่วังวรดิศ พบกับ หม่อมหลวงปนัดดา ดิศกุล เพื่อไปชมปลอกแขนสีน้ำเงิน-ขาว ที่ท่านได้รับการบอกเล่าจากหม่อมราชวงศ์สังขดิศ ดิศกุล ผู้เป็นบิดาซึ่งเสียชีวิตไปไม่นานนี้ว่า เป็น “ปลอกแขนเสรีไทย”

ความสำคัญของปลอกแขนชิ้นนี้ นายทวี บุณยเกตุ ได้บันทึกไว้ใน “ข้อเท็จจริงเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒” ว่า

ส่วนหนึ่งของพลพรรคเสรีไทยในวันเดินขบวนสวนสนาม ๒๕ กันยายน พ.ศ.๒๔๘๘ ซึ่งทุกคนสวมปลอกแขนเสรีไทยน้ำเงิน–ขาว ที่แขนซ้าย

> เพื่อวางแผนประสานงานระหว่างหน่วยงานเสรีไทยกับทหารเสรีไทย ได้มีการกำหนดเครื่องหมายเพื่อแสดงให้รู้ว่าเป็นพวกเดียวกัน ได้ทำปลอกแขนสีขาวมีแถบสีน้ำเงินพาดกลางไว้ เพื่อแจกเมื่อถึงเวลาจะได้สวมที่แขนให้ทราบว่าเป็นพวกเดียวกัน กำหนดจุดต่างๆ ที่พลพรรคเสรีไทยจะต้องทำลายเพื่อไม่ให้ทหารญี่ปุ่นใช้การได้
>
> ....การเตรียมพร้อมและภาวะคับขันเช่นนี้กองบัญชาการที่แคนดีทราบเป็นอย่างดี เขาจึงได้วิทยุห้ามมาอย่างเด็ดขาดว่าให้หลีกเลี่ยงการปะทะกับญี่ปุ่นจนกว่าจะถึงวันดีเดย์ ซึ่งเขาจะกำหนดขึ้นและแจ้งให้ทราบ ข้าพเจ้าเองต้องสั่งกำชับไปยังหน่วยพลพรรคต่างๆ ขอให้ยับยั้งการกระทำใดๆ อันจะเป็นเหตุให้

เกิดการรบขึ้นได้ แต่กระนั้นก็ดีก็ยังมีหน่วยพลพรรคบางหน่วยที่ต้องทำลายทหารญี่ปุ่นที่ได้ล่วงล้ำเข้าไปในเขตหวงห้ามอันเป็นที่ตั้งของเสรีไทย แล้วก็ทำการฝังเพื่อทำลายหลักฐานเสีย เช่น ที่จังหวัดกาญจนบุรีและที่จังหวัดสุโขทัย เป็นต้น

....การกระทำเหล่านี้ได้ล่วงรู้ไปถึงกองบัญชาการที่เมืองแคนดีหมด ทำให้กองบัญชาการทหารอังกฤษและอเมริกันเชื่อถือและไว้วางใจในความร่วมมือของเสรีไทยในประเทศมาก

ปลอกแขนชิ้นนี้จึงเป็นประจักษ์พยานได้เป็นอย่างดีว่า ขบวนการเสรีไทยเป็นขบวนการที่มีการจัดตั้งอย่างเข้มแข็งรวมทั้งมีปฏิบัติการจริง หรือการเข้าไปค้นเอกสารที่กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ ผู้เขียนได้พบเอกสารสำคัญคือ บทปราศรัยของสถานอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ซึ่งกระจายเสียงโดยวิทยุคลื่นสั้นจากกรุงวอชิงตันมาสู่ประเทศไทย เพราะก่อนหน้านี้เราทราบแต่เพียงว่ามีการปราศรัยทางวิทยุจากกรุงวอชิงตันถึงประชาชนชาวไทยว่าจะอยู่ต่อในสหรัฐอเมริกาต่อไป เพื่อต่อสู้เพื่ออิสรภาพของคนไทย โดยให้ความมั่นใจว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะได้รับชัยชนะในที่สุด หรือจากบันทึกของจินตนา นาควัชระ ซึ่งขณะนั้นได้รับทุนรัฐบาลให้ไปศึกษาด้านอักษร-ศาสตร์ ที่แคนาดา ได้เล่าการทำงานของสถานีวิทยุของสถานอัครราชทูตว่า

มีเลขานุการตรี อนันต์ จินตกา-นนท์ เป็นผู้ประสานงานและเป็นผู้อ่านบทความ การเตรียมบทความนั้นนอกจากนายเมอร์เรย์ ธีแฮนด์ ผู้ดูแลนักเรียนไทยในขณะนั้นแล้ว ก็มีคุณชุบ จินตกานนท์ ภริยาคุณอนันต์และเจ้าหน้าที่สถานทูต

ซึ่งบทปราศรัยทั้งหมด ผู้เขียนได้ทำสำเนามาจัดไว้บริการในห้องสารสนเทศเสรีไทยด้วย

ทว่าหลักฐานที่ยกมาก็เป็นเพียงน้อยชิ้นเท่านั้นที่มีอยู่ในขณะนี้ ดังนั้นเพื่อเป็นการคืนความทรงจำของขบวนการเสรีไทยต่อคนรุ่นหลัง ผู้เขียนในฐานะตัวแทนของคณะอนุกรรมการฝ่ายจัดพิพิธภัณฑ์ จึงมีความยินดีที่จะเชิญชวนทุกท่านที่มีเอกสาร หลักฐานทั้งที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเสรีไทย และสงครามโลกครั้งที่ ๒ ร่วมกันบริจาคเอกสาร หลักฐานเหล่านั้นเพื่อนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ต่อไป

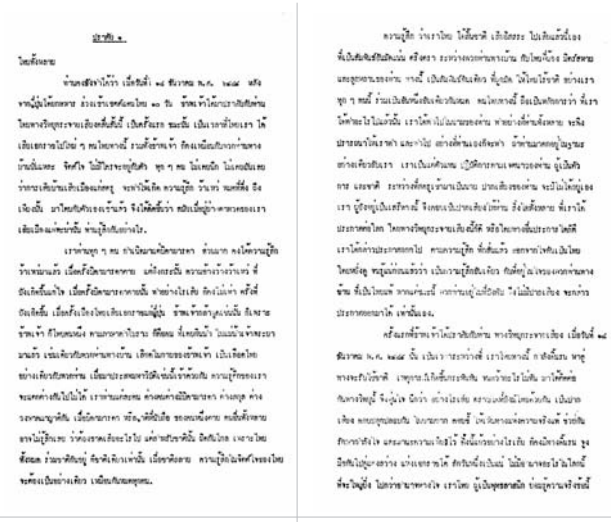

ต้นฉบับคำปราศรัยของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย ประจำกรุงวอชิงตัน

ความรู้ และ ข้อควรพินิจ ในการซื้อเครื่องอ่านไมโครฟอร์ม

จันทร์ฉาย ประพันธ์พจน์

การจัดทำไมโครฟอร์มหรือวัสดุย่อส่วนเป็นวิธีการสงวนรักษาเอกสารต้นฉบับอย่างหนึ่งในห้องสมุดและหอจดหมายเหตุของหน่วยงานและสถาบันการศึกษาต่างๆ ทั้งนี้เพื่อให้บริการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย แทนเอกสารต้นฉบับโดยยังคงเนื้อหาเดิม แม้ว่าในปัจจุบันเทคโนโลยีระบบดิจิตอลได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น แต่ระบบดิจิตอลยังมีปัญหาและข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน เช่น การพัฒนาของเทคโนโลยีที่เป็นไปอย่างรวด-เร็ว และแปรเปลี่ยนรูปแบบอยู่เสมอ หรือมีบุคลากรที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะด้านน้อยเกินไป ปัญหาดังกล่าวจึงมีส่วนทำให้ไมโครฟอร์มยังมีความสำคัญและบทบาทต่อการสงวนรักษาเอกสารต้นฉบับเก่า

ในการจัดทำไมโครฟอร์มหรือวัสดุย่อส่วนของหน่วยงานหรือสถาบันต่างๆ อาจจะดำเนินการจัดทำเอง หรือจัดจ้างหน่วยงานภายนอกเป็นผู้จัดทำให้ก็ตาม สิ่งจำเป็นที่หน่วยงานหรือสถาบันนั้นๆ จะต้องมีไว้สำหรับตรวจสอบคุณภาพฟิล์มและให้บริการอ่านค้นข้อมูลคือ เครื่องอ่านไมโครฟอร์ม คำถามที่ตามมาของเจ้าหน้าที่หรือบุคลากรที่จะต้องเป็นผู้ดูแลและให้บริการคือ การคัดเลือกซื้อเครื่องอ่านประเภทใด ยี่ห้อใด จึงจะดีที่สุด

ในความเห็นของผู้เขียน เครื่องอ่านไมโคร-ฟอร์มที่ดีที่สุด ไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงมาก แต่ควรเป็นเครื่องอ่านที่ให้ประโยชน์คุ้มค่ากับงบ-ประมาณในการจัดซื้อและเหมาะสมในการนำไปใช้งานกับประเภทของวัสดุไมโครฟอร์มที่หน่วย-งานนั้นมีอยู่

ข้อควรคำนึง: ในการพิจารณาเลือกซื้อ

ก่อนดำเนินการจัดซื้อเครื่องอ่านไมโครฟอร์ม ปัจจัยสำคัญที่ต้องคำนึงคือ

๑.งบประมาณ

การเลือกซื้ออุปกรณ์หรือครุภัณฑ์ใดๆ งบประมาณเป็นสิ่งสำคัญในการจัดซื้อครุภัณฑ์ให้มีคุณภาพดีที่สุดและเหมาะสมที่สุดตามความต้องการในการใช้งาน หลายๆ หน่วยงานมักจะพบปัญหาในเรื่องงบประมาณ ซึ่งมีจำกัดหรือถูกตัดเงินงบประมาณบางส่วนออกไป ซึ่งนั่นหมายถึงอุปกรณ์เสริมของครุภัณฑ์ที่จำเป็นในบางส่วนจะต้องถูกตัดทอนออกไปด้วย

๒.จุดประสงค์ในการใช้งาน

วัสดุย่อส่วนที่หน่วยงานต่างๆ ได้มีไว้โดยดำเนินการผลิตขึ้นเองหรือจัดจ้างหรือจัดซื้อ ย่อมมีจุดประสงค์หรือวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันดังนี้

๒.๑ ใช้ภายในองค์กร เช่น ธนาคารต่างๆ จะมีการถ่ายทำเช็คของลูกค้าเก็บไว้ในรูปของไมโครฟอร์มเพื่อประหยัดพื้นที่ในการจัดเก็บและใช้เป็นหลักฐานแทนต้นฉบับได้ถูกต้องตามกฎหมาย หรือบริษัทที่ทำธุรกิจประกอบเครื่องยนต์ หรืออุปกรณ์ไฟฟ้าจะถ่ายเก็บข้อมูลแบบแปลนเครื่องยนต์ วงจรไฟฟ้าอิเล็กทรอนิกส์ ในรูปแบบของอเพอร์เจอร์-คาร์ด หน่วยงานเหล่านี้มีจำนวนผู้ใช้วัสดุไมโครฟอร์มและความถี่ในการใช้ค่อนข้างน้อย การใช้เครื่องอ่านอาจจะเป็นเครื่องอ่านธรรมดา เมื่อต้องการพิมพ์ภาพหรือถ่ายสำเนา (print) ก็อาจขอใช้บริการจากสถาบันบริการสารนิเทศอื่นๆ ได้ เช่น สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุดกลางของมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่มีหน่วยงานด้านบริการค้นอ่านจากไมโครฟอร์ม

๒.๒ ใช้บริการอ่านค้นคว้า ได้แก่ห้องสมุดของสถาบันการศึกษาต่างๆ รวมทั้งสำนักหอสมุดแห่งชาติและสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ การจัดเก็บข้อมูลด้วยวัสดุไมโครฟอร์มเป็นการป้องกัน สงวนรักษาและให้บริการสืบค้นแทนเอกสารต้นฉบับสำคัญ หนังสือหายาก เอกสารราชการเก่าที่สำคัญที่อยู่ในสภาพชำรุดหรือมีเพียงฉบับเดียว มิให้สูญหายและชำรุดมากขึ้น จำนวนของผู้ใช้บริการไมโครฟอร์มมีจำนวนมากและมีการใช้บ่อยครั้งมากกว่าการใช้ภายในองค์กร เหตุผลในการเลือกซื้อเครื่องอ่านไมโครฟอร์มสำหรับให้บริการอาจจะต้องเป็นเครื่องอ่านที่สามารถพิมพ์สำเนาเอกสารได้

๓.รูปแบบของไมโครฟอร์ม

เนื่องจากไมโครฟอร์มหรือวัสดุย่อส่วนที่ใช้กันอยู่ ทั่วไปในปัจจุบันมีหลายลักษณะ แบ่งออกตามรูปลักษณะได้ดังนี้

๓.๑ ไมโครฟอร์มที่มีลักษณะเป็นม้วน เรียกว่า ไมโครฟิล์ม (Microfilm) ในปัจจุบันนิยมใช้ไมโครฟิล์มชนิด Open reel มีความยาว ๑๐๐ ฟุต/ม้วน ขนาดมาตรฐานที่ใช้กันอยู่ทั่วไป คือ ขนาด ๓๕ มม. และ ๑๖ มม. กรอบภาพมีทั้งแนวนอนและแนวตั้ง มีทั้งฟิล์มที่เป็น Negative และ Positive

(บน, กลาง) ไมโครฟิล์ม (ล่าง) ไมโครฟิช

๓.๒ ไมโครฟอร์มที่มีลักษณะเป็นแผ่น มีอยู่หลายแบบด้วยกัน ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการจัดเก็บข้อมูล ได้แก่

๓.๒.๑ ไมโครฟิช (Microfiche) เป็นแผ่นฟิล์มโปร่งแสงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า โดยที่ภาพจะเรียงกันมีลักษณะเป็นแบบตาราง ซึ่งแต่ละภาพคือหน้าหนังสือ

หรือหน้าเอกสารถ่ายย่อส่วนเรียงลำดับหน้า ไมโครฟิชมีหลายขนาด เช่น ๓x๕ นิ้ว ๔x๖ นิ้ว ๕x๘ นิ้ว และ ๘x๖ นิ้ว ไมโครฟิชที่พบเห็นอยู่ทั่วไปคือ ขนาด ๔x๖ นิ้ว เป็นแบบ Negative ส่วนบนของแผ่นฟิล์มจะให้รายละเอียดของเอกสารสิ่งพิมพ์ต้นฉบับที่สามารถอ่านได้ด้วยตาเปล่า จำนวนของกรอบภาพในแผ่นฟิล์มแต่ละแผ่นจะมีจำนวนไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอัตราการย่อส่วน ซึ่งมีจำนวนตั้งแต่ ๖๐ กรอบภาพ จนถึง ๓๐๐ กรอบภาพ แต่ที่นิยมจะเป็นจำนวน ๙๘ กรอบภาพ โดยใช้อัตราการย่อ ๑ : ๒๔ ลักษณะของกรอบภาพจะอยู่ในแนวตั้งเป็นส่วนใหญ่

๓.๒.๒ ไมโครแจ็กเก็ต (Microjacket)

เป็นฟิล์มแผ่นที่ได้จากการนำไมโครฟิล์มม้วนมาตัดออกเป็นแถวยาวเท่าๆ กัน แล้วนำไปสอดไว้ในซองโปร่งแสง (jacket) ซึ่งทำมาจากอาซีเตทหรือพลาสติกใส ส่วนบนของซองจะเป็นแถบสำหรับเขียนหรือพิมพ์บันทึก รายละเอียดของเอกสารสิ่งพิมพ์ต้นแบบ ซองแจ็กเก็ตจะมีขนาดต่างๆ กัน แต่ที่นิยมใช้กันมาก คือขนาด ๔x๖ นิ้ว และมีช่องสำหรับสอดแถบฟิล์มขนาด ๑๖ มม. จำนวน ๕ แถว บรรจุภาพได้ทั้งหมดประมาณ ๖๐-๗๐ กรอบภาพ แต่สำหรับฟิล์ม ๓๕ มม. ขนาดบรรจุภาพจะแตกต่างออกไปตามความเหมาะสม สำหรับซองแจ็กเก็ตขนาด ๔x๖ นิ้ว จะบรรจุภาพขนาด ๓๕ มม. ได้จำนวน ๒ แถวๆ ละ ๓ ภาพ

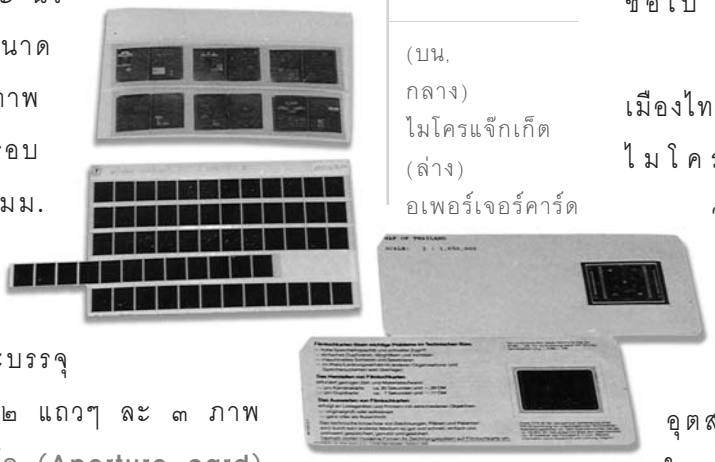

(บน, กลาง) ไมโครแจ็กเก็ต (ล่าง) อเพอร์เจอร์คาร์ด

๓.๓.๓ อเพอร์เจอร์คาร์ด (Aperture card)

มีลักษณะเป็นบัตรแข็ง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๓ ๑/๔ X ๗ ๓/๘ นิ้ว โดยมีแผ่นฟิล์มเล็กๆ ที่ถ่ายย่อส่วนจากเอกสารสิ่งพิมพ์ติดอยู่ในช่องที่เจาะเตรียมโดยเฉพาะ หรือสอดไว้ในซองพลาสติกที่ทำไว้เป็นช่องๆ แผ่นฟิล์มย่อส่วนนี้ ถ้าทำจากฟิล์ม ๓๕ มม. จะมีเพียงกรอบภาพเดียวต่ออเพอร์เจอร์คาร์ดหนึ่งแผ่นหรือหนึ่งบัตร แต่ถ้าทำจากฟิล์มขนาด ๑๖ มม. อาจจะมีภาพมากกว่า ๑ กรอบภาพได้ บนแผ่นบัตรอเพอร์เจอร์คาร์ด จะพิมพ์รายละเอียดที่เกี่ยวกับข้อมูลของไมโครฟอร์มที่ติดบนแผ่นบัตรนั้นๆ และบัตรขลิบริม (Notch) เพื่อใช้กับเครื่องแยกบัตรในการค้นหา หรือบันทึกและค้นคืนด้วยระบบคอมพิวเตอร์ อเพอร์เจอร์-คาร์ดนิยมใช้กับงานด้านอุตสาหกรรม โครงสร้างเครื่องยนต์ หรือแบบแปลนโครงสร้างของอาคาร และวงจรวิศวกรรมไฟฟ้า

๔.ศึกษาและเรียนรู้ข้อมูลของเครื่องอ่านไมโครฟอร์ม

การศึกษาและเรียนรู้ข้อมูลเกี่ยวกับอุปกรณ์หรือครุภัณฑ์ที่ต้องการจัดซื้อให้ได้มากที่สุด เป็นข้อได้เปรียบประการหนึ่งที่จะทำให้เราตัดสินใจเลือกซื้อครุภัณฑ์นั้นได้อย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุดในการใช้งานและคุ้มค่ากับงบประมาณที่ซื้อไป

ในท้องตลาดเมืองไทย เครื่องอ่านไมโครฟอร์มที่มีจำหน่ายมีแหล่งผลิตในประเทศที่มีธุรกิจอุตสาหกรรมคือในแถบเอเชีย ได้แก่ประเทศญี่ปุ่น สำหรับในแถบยุโรป-อเมริกา ได้แก่ ประเทศเยอรมัน และสหรัฐอเมริกา ตัวแทนจำหน่ายก็มีไม่กี่บริษัท เนื่องจากพัฒนาการหรือรูปแบบของไมโครฟอร์มมีเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้แล้ว และไม่มีการเปลี่ยนแปลงขนาดหรือพัฒนารูปร่างใดๆ อีกต่อไป จะมีแต่เพียงการถ่ายโอนข้อมูลจากฟิล์ม

เข้าสู่ระบบดิจิตอล โดยที่ข้อมูลในรูปของฟิล์มยังคงเก็บรักษาไว้อยู่

ในการศึกษาข้อมูลของเครื่องอ่านแต่ละยี่ห้อ แต่ละรุ่น ควรขอข้อมูลจากตัวแทนจำหน่ายโดยตรง และศึกษาเปรียบ-เทียบข้อดี-ข้อด้อยของแต่ละเครื่อง ซึ่งควรจะได้ทดสอบการใช้เครื่องด้วยตนเอง โดยนำวัสดุไมโครฟอร์มที่มีใช้อยู่ทุกประเภทของหน่วยงานไปทด-สอบใช้จริง การได้ทดลองหรือทดสอบการใช้เครื่องก่อนตัดสินใจซื้อ จะทำให้ทราบในส่วนปลีกย่อย และรายละเอียดของการใช้งานของเครื่องแต่ละรุ่นว่ามีความคล่องตัวสะดวกและง่ายต่อการใช้เพียงไร เช่น ความเหมาะสมของอัตรากำลังขยายของเลนส์ ความลาดเอียงและขนาดของจอภาพเหมาะสมกับระดับสายตาหรือไม่ ตำแหน่งปุ่มปรับต่างๆ ของเครื่อง และการปรับเปลี่ยนเลนส์สามารถจัดทำได้ง่าย สะดวกไม่ยุ่งยาก นอกจากนี้ ควรศึกษาข้อมูลเรื่องราคาเพิ่มเติมจากหน่วยงานอื่นๆ ที่ได้เคยซื้อเครื่องอ่านแต่ละรุ่นไปใช้แล้ว และมีอุป-กรณ์เสริมอะไรบ้างที่ได้รับ

คุณลักษณะที่ดีของเครื่องอ่านทั้ง ๒ แบบ ยังมีรายละเอียดที่นำไปพิจารณาได้ดังนี้

เครื่องอ่านไมโครฟอร์ม
แบบธรรมดา
มีฐานใส่แบบม้วน

คุณลักษณะที่ดีของเครื่องอ่านธรรมดา

๑. มีฐานใส่ฟิล์ม (Carier) ทั้งชนิดแผ่นและชนิดม้วน ขนาด ๑๖ มม. และ ๓๕ มม. ในฐานเดียวกัน

๒. มีขนาดของเลนส์ (Fix Lens) ให้เลือกหลายขนาด สำหรับเครื่องอ่านแบบธรรมดา ควรมีเลนส์ใช้อย่างน้อย ๒ ขนาด/เครื่อง สามารถปรับความคมชัดได้ที่ตัวเลนส์ซึ่งอยู่ด้านหน้าของเครื่อง

๓. สามารถปรับเปลี่ยนเลนส์ได้ง่าย หรือมีฐานใส่เลนส์ได้อย่างน้อย ๒ เลนส์ ปรับเปลี่ยนเลนส์โดยคันโยก

๔. มีปุ่มปรับภาพได้รอบ ๓๖๐ องศา กับเลนส์ทุกขนาด โดยไม่ต้องหมุนเปลี่ยนปริซึม (Prism Rotaion)

๕. สามารถปรับแสงสว่างภาพบนหน้าจอให้อ่านได้ชัดเจน

๖. หลอดฉายภาพที่ใช้กับเครื่องอ่านจะต้องเป็นหลอดฉายที่มีจำหน่ายอยู่ทั่วไปหาซื้อได้ง่าย

๗. ใช้ระบบไฟฟ้า ๒๒๐ โวลท์ โดยไม่ต้องผ่านอุปกรณ์การแปลงกระแสไฟฟ้า

ข้อแตกต่างของเครื่องอ่านแบบธรรมดาและเครื่องอ่านแบบพิมพ์ภาพที่เห็นได้อย่างเด่นชัด คือ

เครื่องอ่านธรรมดา	เครื่องอ่านและพิมพ์ภาพ
๑. มีราคาประมาณ ๓๕,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ บาท	๑. มีราคาประมาณ ๒๘๐,๐๐๐ - ๖๘๐,๐๐๐ บาท
๒. เลนส์ที่ใช้จะเป็น Fix Lens	๒. เลนส์ที่ใช้จะเป็น Zoom Lens
๓. การเลื่อนฟิล์มม้วน จะมีแกนหมุนด้วยมือ	๓. การเลื่อนฟิล์มม้วน จะมีระบบมอเตอร์ในการควบคุมความเร็วด้านหน้า - ถอยหลัง
๔. ตัวเครื่องเป็นแบบตั้งโต๊ะทั้งหมด มีน้ำหนักเบา เคลื่อนย้ายสะดวก	๔. ตัวเครื่องมีทั้งแบบตั้งโต๊ะ และแบบติดฐานตั้งพื้น มีน้ำหนักมากเพราะมีระบบพิมพ์ภาพติดอยู่ภายใน และอุปกรณ์เสริมอื่นๆ จึงเคลื่อนย้ายไม่สะดวก

คุณลักษณะที่ดีของเครื่องอ่านและพิมพ์ภาพ

๑. มีฐานใส่ฟิล์ม (Carier) ทั้งชนิดแผ่นและชนิดม้วน ขนาด ๑๖ มม. และ ๓๕ มม. ในฐานเดียวกัน พร้อมระบบเลื่อนฟิล์มม้วนให้เดินหน้า ถอยหลังด้วยมอเตอร์

๒. มีขนาดของเลนส์ซูม (Zoom Lens) ให้เลือกใช้อย่างเหมาะสมจำนวนไม่น้อยกว่า ๒ ขนาด/เครื่อง สามารถปรับความคมชัดได้ที่ตัวเลนส์ ซึ่งอยู่ด้านหน้าของเครื่อง

๓. สามารถปรับเปลี่ยน/ถอดเลนส์ซูมได้ง่าย โดยมีฐานใส่เลนส์อยู่ด้านหน้าเครื่องอ่าน

๔. มีปุ่มปรับภาพได้รอบ ๓๖๐ องศากับเลนส์ทุกขนาด โดยไม่ต้องหมุนเปลี่ยนปริซึม (Prism Rotation)

๕. สามารถปรับแสงสว่างภาพบนหน้าจอให้อ่านได้ชัดเจน

๖. หลอดภาพที่ใช้กับเครื่องอ่านจะต้องเป็นหลอดฉายภาพที่มีจำหน่ายอยู่ทั่วไป หาซื้อได้ง่าย

๗. ใช้ระบบไฟฟ้า ๒๒๐ โวลท์ โดยไม่ต้องอ่านอุปกรณ์แปลงกระแสไฟฟ้า

๘. ใช้ระบบการพิมพ์สำเนาภาพด้วยผงหมึกและกระดาษธรรมดา

๙. สามารถเลือกปรับพิมพ์สำเนาและภาพบางส่วนทั้งแนวตั้งและแนวนอนได้ตามความต้องการ และขจัดขอบดำของภาพทั้ง ๔ ด้านได้

๑๐. มีระบบปรับความเข้ม - จาง ของผงหมึกในการพิมพ์สำเนาได้ ทั้งระบบ Auto และระบบ Manual

๑๑. สามารถพิมพ์สำเนาภาพจากฟิล์มที่เป็น Negative ให้ได้ภาพเป็น Positive (ระบบ N - P) และพิมพ์สำเนาภาพจากฟิล์มที่เป็น Positive ให้เป็นภาพ Positive ได้ (ระบบ P - P) เพื่อเป็นการประหยัดผงหมึก เนื่องจากเอกสารบางอย่าง เช่น สมุดไทยดำ หากใช้ระบบพิมพ์สำเนาภาพแบบ N - P จะสิ้นเปลืองผงหมึกมาก เพราะพื้นกระดาษจะเป็นสีดำ เส้นอักษรจะเป็นสีขาว แต่ถ้าใช้ระบบ P - P จะได้พื้นสีขาว เส้นอักษรสีดำ

๑๒. มีสัญญาณเตือน เมื่อเครื่องมีเหตุขัดข้องในส่วนใดส่วนหนึ่ง โดยมีสัญญาณไฟเรืองแสง แสดงให้เห็นอยู่ด้านหน้าของตัวเครื่อง

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาทั้งหมด เราได้ทราบจำนวนเงินงบประมาณ ทราบจุดประสงค์ในการใช้งานของเครื่องที่จะซื้อ และทราบข้อมูลของเครื่องอ่านแต่ละรุ่นแต่ละยี่ห้อมาแล้ว การตัดสินใจเลือกซื้อเครื่องอ่านของทุกท่านคงไม่ยากจนเกินไป

เครื่องอ่านและพิมพ์ภาพไมโครฟอร์มแบบตั้งพื้น สามารถพิมพ์สำเนาเอกสารได้ ๒ ขนาด คือ A4 และ A3 จะมีราคาค่อนข้างสูง

ปัจจุบันพัฒนาการทางด้านเครื่องอ่านไมโครฟอร์มได้ก้าวหน้าเพิ่มขึ้น โดยการผนวกเอาระบบสแกนฟิล์มเข้าสู่ดิจิตอล เพื่อขยายขอบข่ายของการให้บริการค้นคว้าที่กว้างขวางขึ้นไม่จำกัดทั้งระยะทางและเวลา ขณะนี้มีอยู่หลายบริษัทที่ผลิตและจำหน่าย เช่น Canon Microfilm Scanner รุ่น MS500 และรุ่น MS800 / Minolta Microfilm Scanner MS700 / Kodak3000 DSV Digital Scanner-Printer เครื่องต่างๆ เหล่านี้มีคุณลักษณะเป็นทั้งเครื่องอ่านและแปลงสัญญาณภาพระบบดิจิตอลจากไมโครฟิล์ม ซึ่งราคาย่อมสูงกว่าเครื่องอ่านและพิมพ์ภาพ คือประมาณ ๘๕๐,๐๐๐-๑,๑๐๐,๐๐๐ บาท (ราคานี้สำรวจในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ.๒๕๔๖) ถ้าหากหน่วยงานใดมีงบประมาณในการจัดซื้อค่อนข้างสูงและสนใจการจัดทำข้อมูลในระบบดิจิตอล ลองศึกษาข้อมูลของเครื่องอ่าน/สแกนไมโครฟิล์มเพิ่มขึ้น เพราะเป็นเทคโนโลยีที่ล้ำยุคอยู่ในขณะนี้

ข้อมูลทั้งหมดที่นำมาเสนอในครั้งนี้ เป็นเพียงแนวทางที่อาจจะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปพิจารณาคัดเลือกซื้ออุปกรณ์/เครื่องอ่านไมโครฟอร์ม ในหน่วยงานของท่านให้เกิดประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด

เครื่องอ่านแปลงสัญญาณภาพระบบดิจิตอลจากไมโครฟิล์ม

(จากซ้าย) นักศึกษาเล่นกีฬา บริเวณที่ปัจจุบันเป็นลานจอดรถหน้าโรงอาหารคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ /
อัฒจันทร์เชียร์กีฬาสนามศุภชลาศัย พ.ศ.๒๕๑๑ - ๒๕๑๒ /
ฟุตบอลประเพณี ธรรมศาสตร์ - จุฬาฯ

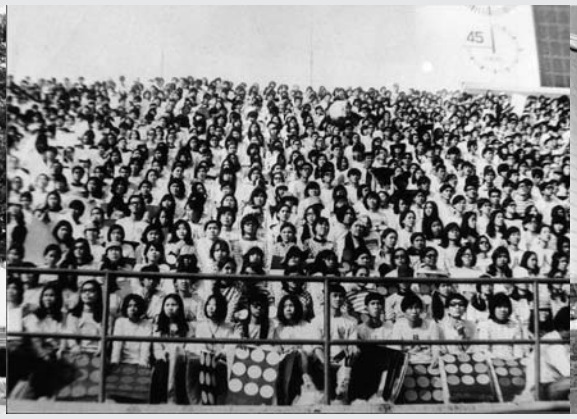

ชีวิต กิจกรรม การทุจริต การลงทัณฑ์ ในแฟ้มจดหมายเหตุนักศึกษา

อรพรรณ สินธ์ศิริมานะ

หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีเอกสารต่างๆ ที่ปรากฏรายชื่ออยู่ในบัญชีสำรวจเอกสาร (คู่มือช่วยค้นชนิดหนึ่งของหอจดหมายเหตุ) มากมายหลายหมวดด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นเอกสารที่แสดงถึงการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ในมหาวิทยาลัย ได้แก่ คณะ สำนัก สถาบัน โครงการ เป็นต้น แม้ว่าเอกสารที่น่าสนใจมีอยู่หลายชุด แต่ก็ต้องยอมรับว่าเอกสารและรูปภาพที่เกี่ยวกับเรื่องทางการเมืองมักได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากผู้มาขอใช้บริการ และเอกสารกลุ่มหนึ่งที่ให้ภาพเกี่ยวกับเรื่องนี้และควรจะได้รับการแนะนำให้รู้จัก คือ เอกสารหัวเรื่อง “นักศึกษา” แรงจูงใจต่อคุณค่าของเอกสารเรื่องนี้อยู่ที่การตั้งคำถามว่า นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในอดีตที่ผ่านมานั้นมีบทบาททางด้านการเรียนและการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยอย่างไร เพราะจากสายตาของคนภายนอกนั้นมองว่านักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นผู้มีบทบาททางด้านการเมืองอย่างมาก เอกสารกลุ่มนี้จึงน่าจะสะท้อนบทบาทหรือพฤติกรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ให้เห็นชัดเจนขึ้น

เอกสารหัวเรื่อง “นักศึกษา” เป็นเอกสารที่หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ได้รับมอบจากกองกลาง สำนักงานอธิการบดี แบ่งสาระของเอกสารออกได้เป็น ๔ กลุ่ม ด้วยกัน คือ

๑.เอกสารเรื่องนักศึกษา

อยู่ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๑ - ๒๕๒๙ จำนวน ๒ กล่อง มี ๑๗ แฟ้ม เป็นเรื่องทั่วๆ ไปที่เกี่ยว

(จากซ้าย) ด้านหน้าตึกโดม พ.ศ.๒๕๑๐ / ในห้องเรียนวิชาภาษาอังกฤษ พ.ศ.๒๕๑๑ อาจารย์ปีเตอร์กำลังสอนวิชาวรรณคดีอังกฤษ แต่แปลกใจว่า นักศึกษาลงทะเบียนทั้งหมด ๔๐ คน ทำไมเหลือแค่ ๔ คน / โขนธรรมศาสตร์

และการทะเลาะวิวาท
ธรรมศาสตร์

ข้องกับนักศึกษา เช่น แฟ้ม “นักศึกษาขอแปลงสัญชาติเป็นไทย” ซึ่งเกี่ยวกับนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่มีสัญชาติ เชื้อชาติ และชื่อสกุลเป็นต่างด้าว แปลงสัญชาติเป็นไทย แฟ้ม “ระเบียบการเข้าประกวดนางสาวไทย” ที่ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไม่มีข้อบังคับหรือระเบียบเกี่ยวกับเรื่องนี้ แต่มหาวิทยาลัยก็ไม่มีนโยบายสนับสนุนให้นักศึกษาเดินแฟชั่นโชว์หรือเข้าประกวดนางงาม อย่างไรก็ตามถ้ามีนักศึกษาสมัครใจก็ให้ถือว่าเป็นสิทธิเสรีภาพส่วนตัวของนักศึกษาผู้นั้น นอกจากนี้ยังมีแฟ้ม “ระเบียบการแต่งกายนักศึกษา” แฟ้ม “นักศึกษาลาพักการศึกษา” แฟ้ม “นักศึกษาทุจริตในการสอบไล่” ที่เต็มไปด้วยเรื่องราวน่าสนใจทั้งสิ้น

๒.เอกสารเรื่องกิจกรรมนักศึกษา

เอกสารอยู่ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๕ - ๒๕๓๕ จำนวน ๕ กล่อง มี ๔๘ แฟ้ม เป็นเอกสารที่แสดงถึงกิจกรรมต่างๆ ของนักศึกษา ที่ร่วมกันทำทั้งในและนอกมหาวิทยาลัย เช่น แฟ้ม “งานแสดงโขน” แฟ้ม “งานดนตรีไทย” ที่แสดงถึงการร่วมกันทำงานกิจกรรมของนักศึกษา หรือแฟ้ม “นักศึกษาบริจาคโลหิตให้สภากาชาดไทย” ซึ่งมีจดหมายขอความร่วมมือให้นักศึกษาช่วยบริจาคโลหิต รายชื่อนักศึกษาที่เข้าร่วมบริจาคโลหิต และจดหมายขอบคุณจากสภากาชาดไทย เป็นต้น แฟ้มที่น่าสนใจคือ “องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” เป็นแฟ้มที่เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ขององค์การนักศึกษาอันมีบทบาทสำคัญมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ นอกจากนี้ยังมีแฟ้มเอกสารเกี่ยวกับการจัดตั้งชุมนุมและชมรมต่างๆ เช่น “ชุมนุมบาสเกตบอล” “ชุมนุมเชียร์” “ชมรมคาทอลิก

แห่ง ม.ธ.” เป็นต้น ซึ่งจะมีประโยชน์สำหรับผู้ที่ต้องการค้นประวัติความเป็นมาของชุมนุม ชมรมต่างๆ หรือแฟ้มที่เกี่ยวกับพรรคการเมืองต่างๆ ของธรรมศาสตร์ เช่น “พรรคพลังธรรม” “พรรคยูงทอง” เป็นต้น เอกสารเหล่านี้สะท้อนให้เห็นกระบวนการทำงานด้านกิจกรรมต่างๆ ที่นักศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมกับมหาวิทยาลัย อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างประสบการณ์การทำงานร่วมกับผู้อื่นอีกด้วย

๓.เอกสารเรื่องวินัยนักศึกษา

เอกสารอยู่ในช่วง พ.ศ.๒๔๗๗ - ๒๕๒๐ จำนวน ๓ กล่อง มี ๑๔ แฟ้ม เป็นเอกสารเกี่ยวกับการฝ่าฝืนวินัยนักศึกษาและการลงโทษ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องการทุจริตในการสอบ เช่น โทษฐานนำเอกสารที่มีหัวข้อคำสอนเข้าไปในห้องสอบไล่ หรือประพฤติผิดข้อบังคับว่าด้วยการสอบไล่ ในแฟ้มวินัยนักศึกษาจะมีหลักฐานการกระทำความผิด อาทิ เอกสารที่นักศึกษาลอบนำเข้าห้องสอบ เอกสารที่นักศึกษาผู้กระทำผิดเขียนคำให้การสารภาพ และเอกสารบันทึกของผู้คุมห้องสอบเก็บไว้เป็นตัวอย่างด้วย เช่น คำสารภาพของนักศึกษาคนหนึ่งมีว่า

> กระผม นาย.... นักศึกษาแผนกปกครอง ปีที่ ๒ หมายเลขทะเบียน.... เลขสอบไล่.... ในการสอบไล่วิชาหลักรัฐศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒ ระหว่างเวลา ๙.๐๐-๑๒.๐๐ น. กระผมได้ทำโน้ตไว้ในกระดาษเพื่อท่องดูหนังสือบังเอิญโน้ตนั้นติดเข้ามากับสมุดประจำตัวโดยมิได้ตั้งใจ เจ้าหน้าที่ผู้คุมสอบได้พบเข้า เพราะส่วนหนึ่งของโน้ตโผล่ออกมาจากสมุดประจำตัว กระผมยอมรับว่าเอกสารนั้นเป็นของกระผมเอง กระผมไม่เคยทำความผิดใดๆ มาก่อน กระผมยอมรับผิด แต่ขอความปราณี เพราะมิได้มีความจงใจกระทำทุจริตแต่อย่างใด...

ในขณะที่คำบันทึกของผู้คุมห้องสอบมักจะค้านกันเสมอ เช่น “ได้ทำการสอบถามคุณจารุวรรณ เจ้าหน้าที่คณะรัฐศาสตร์ ผู้พบว่ามีเอกสารอยู่ที่นาย.... คุณจารุวรรณได้ชี้แจงว่าขณะคุมสอบได้เดินตรวจไปเรื่อยๆ ครั้นไปถึงโต๊ะนาย... ได้เห็นเอกสารดังกล่าวโผล่ออกมาจากสมุดสอบอีกเล่มหนึ่ง จึงได้ยึดไว้และเห็นเปิดแง้มดูด้วย...” ในที่สุดนักศึกษาผู้นี้ก็ถูกลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา

นอกจากนี้ก็มีการกระทำผิดวินัยในเรื่องอื่นๆ เช่น การเล่นพนัน ทั้งนี้ได้มีการออกประกาศห้ามนักศึกษาเล่นการพนันในบริเวณมหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ ว่า

> มหาวิทยาลัยขอประกาศให้ทราบทั่วกันว่าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ห้ามนักศึกษาเล่นการพนันทุกชนิดภายในมหาวิทยาลัย เช่น ไพ่หรือเกมต่างๆ ที่มีลักษณะเป็นการพนัน ไม่ว่าจะเล่นพนันเอาทรัพย์สินกันหรือไม่ก็ตาม การเล่นเพื่อการกีฬาตามวัตถุประสงค์ของชุมนุมกีฬาในร่ม สโมสรนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้เล่นได้เฉพาะสถานที่ซึ่งชุมนุมได้จัดสำหรับการนี้เท่านั้น หากนักศึกษาผู้ใดฝ่าฝืน มหาวิทยาลัยจะพิจารณาโทษทางวินัยขั้นเด็ดขาด โดยจะเสนอมหาวิทยาลัยสั่งลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา และนอกจากนั้นอาจถูกดำเนินคดีตามกฎหมายอีกด้วย...

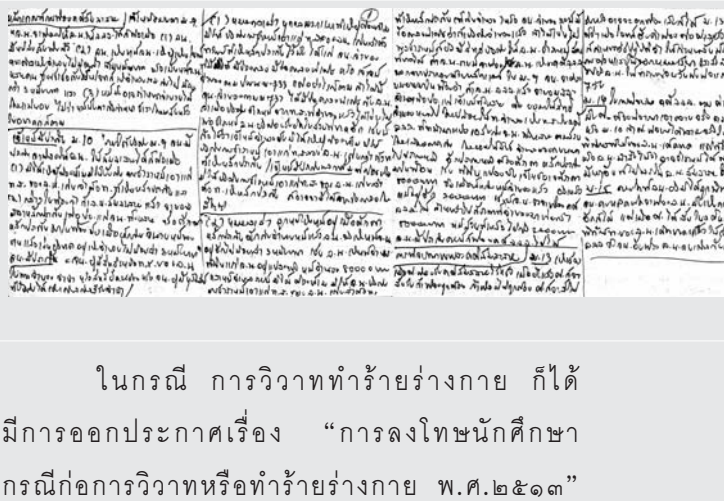

ในกรณี การวิวาททำร้ายร่างกาย ก็ได้มีการออกประกาศเรื่อง “การลงโทษนักศึกษากรณีก่อการวิวาทหรือทำร้ายร่างกาย พ.ศ.๒๕๑๓” ว่า

....ที่ประชุมคณบดีได้พิจารณาเรื่องนี้ในการประชุมครั้งที่ ๕/๒๕๑๓ เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ จึงมีมติว่า ในเวลาต่อไปหากมีกรณีนักศึกษาวิวาททำร้ายร่างกายเกิดขึ้นอีก ให้มหาวิทยาลัยพิจารณาโทษขั้นเด็ดขาด ดังต่อไปนี้ ๑.กรณีเกิดภายนอกมหาวิทยาลัยให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการไปตามกฎหมายและให้มหาวิทยาลัยลงโทษทางวินัยนักศึกษาขั้นเด็ดขาด โดยเสนอสภามหาวิทยาลัยสั่งลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษาทันที ๒.กรณีเกิดภายในมหาวิทยาลัยให้มหาวิทยาลัยลงโทษขั้นเด็ดขาดเช่นเดียวกับข้อ ๑ หากผู้เสียหายแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจดำเนินการไปตามกฎหมาย โดยมหาวิทยาลัยจะไม่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย...

นอกจากนี้ยังมีการเน้นย้ำให้อาจารย์เข้มงวดเรื่องการแต่งกายของนักศึกษาด้วย ที่สำคัญคือ เอกสารที่เป็นคำสั่งลงโทษผู้กระทำผิดวินัยชี้ให้เห็นว่าระดับการลงโทษนั้น ขึ้นอยู่กับความผิดที่กระทำ ตามที่กำหนดไว้ใน “ข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ว่าด้วยวินัยนักศึกษา” การลงโทษมีตั้งแต่ ห้ามมิให้เข้าสอบไล่ การลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา ตัวอย่างเช่น

เมื่อคืนวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๐๑ นาย... นักศึกษาชั้นปริญญาตรี ปีที่ ๔ คณะเศรษฐศาสตร์ เลขทะเบียนที่...ได้เสพสุรามึนเมาและก่อการวิวาทถึงชกต่อยกันภายในบริเวณมหาวิทยาลัย ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าการกระทำของนาย... เป็นการกระทำซึ่งอาจนำมาซึ่งความเสื่อมเสียแก่มหาวิทยาลัย อันถือได้ว่าเป็นการกระทำผิดวินัยข้อ ๕ และข้อ ๖ แห่งข้อบังคับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ว่าด้วยวินัยนักศึกษา พ.ศ.๒๕๐๑ โดยห้ามสอบไล่ในการสอบไล่ทั่วไปครั้งที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๐๑ หนึ่งครั้ง และให้บันทึกความผิดนี้ไว้ในทะเบียนประวัตินักศึกษา...

เอกสารที่น่าสนใจอีกส่วนหนึ่ง คือ เอกสารที่นักศึกษาอุทธรณ์การลงโทษ บ้างก็เป็นผู้ปกครองที่เขียนจดหมายขอให้ลดหย่อนโทษ เป็นต้น ขอยกตัวอย่างเอกสารที่นักศึกษาคนหนึ่งเขียนสารภาพยอมรับความผิดในการทุจริตการสอบต่อคณบดี และขอให้ลงโทษสถานเบา ดังนี้

ในการสอบไล่ครั้งที่ ๒ ประจำปี ๒๕๐๐ ข้าพเจ้านาย... ปีที่ ๒ ได้สมัครสอบเลขประจำตัว... ในการสอบไล่ครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้กระทำทุจริตในการสอบ คือ วิชากฎหมายอาญา ซึ่งนาย... เป็นผู้เขียนให้ ผลการสอบในวิชานี้ปรากฏว่า ตก การกระทำผิดนี้ ข้าพเจ้าทราบดีว่าเป็นการผิดข้อบังคับและระเบียบว่าด้วยการสอบไล่ของมหาวิทยาลัย ซึ่งกำหนดโทษไว้ถึงขั้นลบชื่อออกจากทำเนียบนักศึกษา แต่ที่ข้าพเจ้าได้กระทำผิดลงไปนั้นเนื่องจากความคึกคะนองขาดการยั้งคิด โดยเหตุที่ในการเข้าสอบได้มีการอนุญาตให้ลงมาปัสสาวะได้ เมื่อข้าพเจ้าลงมาปัสสาวะที่ตึก

ตัวอย่างโน้ตย่อที่นักศึกษานำเข้าห้องสอบ

นอน เนื่องจากในบริเวณใกล้ๆ ห้องสอบไม่มี ได้เห็นมีเพื่อนนักศึกษากลุ่มหนึ่งทำหน้าที่บริการเพื่อนที่กำลังสอบ โดยเปิดตำราไว้ให้ดูบ้าง เขียนคำตอบให้บ้าง ทำให้ข้าพเจ้าเห็นเป็นของดี จึงได้ขอกระดาษคำตอบที่เพื่อนเขียนไว้เอาซ่อนขึ้นไปในห้องสอบ เมื่อนำออกอ่านดูปรากฏว่ามีเค้าดีกว่าที่ข้าพเจ้าเขียนและใกล้เคียงกับคำถาม ประกอบกับลายมือของผู้เขียน คือ นาย... ก็คล้ายกับข้าพเจ้าๆจึงได้กระทำผิด โดยเอาคำตอบที่นาย... เขียน ส่งต่อเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมห้องสอบ หลังจากสอบแล้วปรากฏว่ามีข่าวแพร่ออกไปในวงนักศึกษาว่า การสอบไล่ของคณะรัฐศาสตร์ไม่เรียบร้อย มีการทุจริตต่างๆ ข้าพเจ้าได้ยินก็รู้สึกเสียใจเพราะเป็นผู้หนึ่งที่ทำความไม่เรียบร้อยให้เกิดขึ้น เมื่อท่านอาจารย์ผู้ปกครองได้เรียกข้าพเจ้ามาสอบถามในเรื่องการสอบไล่ว่าได้ทำอะไรลงไปบ้าง ข้าฯ ก็ยอมรับการกระทำผิดโดยดี แม้จะถูกลงโทษตามข้อบังคับก็ยอม เพราะได้กระทำผิดจริง เป็นการนำความเสียหายมาสู่หมู่คณะ แต่เนื่องจากข้าฯ ได้รับสารภาพผิดโดยดี หากมีการพิจารณาโทษในสถานเบาได้ ข้าพเจ้าขอได้รับความกรุณาและขอปฏิญาณว่าจะไม่ประพฤติผิดเยี่ยงนี้อีกต่อไป...

เอกสารกลุ่มนี้เป็นเอกสารที่น่าสนใจมาก เพราะเป็นการแสดงออกถึงความเป็นมนุษย์ ว่าแม้จะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาแต่ก็มีโอกาสหลงผิดกระทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ทั้งที่มีบทลงโทษกำหนดไว้อย่างชัดเจน จากการสำรวจพบว่า เรื่องที่มีผู้ฝ่าฝืนมากที่สุด คือ การทุจริตในการสอบ โดยมีรูปแบบแตกต่างกันไป เช่น มีรายงานว่ามีนักศึกษาฝ่าฝืนระเบียบสอบไล่ ๗ คน ในการสอบไล่ภาค ๒ ประจำปีการศึกษา ๒๕๐๕ โดยมีการกระทำผิดดังนี้

...ได้นำสมุดจดข้อความเกี่ยวกับกฎหมายอาญาเข้าไปในห้องสอบ....นำเอกสารภาษาอังกฤษสอดไว้ใต้สมุดคำตอบและกำลังดูอยู่.... นำสมุดปกสีเหลืองจดข้อความเกี่ยวกับกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาเข้าไปในห้องสอบ.... นำเอกสารภาษาอังกฤษและสมุดจดข้อความภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับการสอบในวันนั้นเข้าไปในห้องสอบ.... จดข้อความภาษาอังกฤษใส่บนปกสมุดประจำตัวและมีกระดาษหุ้มไว้.... เจ้าหน้าที่คุมห้องจับได้ว่านาย... ได้ใช้นาย... นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ ซึ่งถูกจำหน่ายชื่อเพราะค้างชำระค่าบำรุง เข้ามาทำการสอบไล่แทน....

นักศึกษาที่กระทำผิดทั้งหมดนี้ถูกลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา ส่วนเอกสารที่เกี่ยวกับคำให้การของนักศึกษาแสดงให้เห็นความพยายามของนักศึกษาที่จะทำให้โทษของตนนั้นอยู่ในขั้นเบาที่สุด และแสดงความสำนึกผิดต่อสิ่งที่ตนได้กระทำลงไป ซึ่งมักจะไม่ค่อยได้ผล ส่วนใหญ่มักจะถูกลงโทษขั้นสูงสุด คือ การลบชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษา ส่วนผู้ที่ถูกลงโทษโดยการถอนชื่อออกจากทะเบียนนักศึกษานั้น มหาวิทยาลัยให้โอกาสแก่ผู้ที่แก้ไขข้อผิดพลาดโดยอนุญาตให้กลับเข้าศึกษาต่อได้ ทั้งนี้ต้องมีการรับรองจากผู้ปกครอง หรือผู้บังคับบัญชา ว่านักศึกษาผู้นั้นได้ปรับปรุงความประพฤติของตนแล้ว ดังตัวอย่างคำขอกลับเข้าศึกษาต่อของนักศึกษาผู้หนึ่งว่า

....ด้วยข้าพเจ้าเป็นนักศึกษาซึ่งถูกลบชื่อออกไป เนื่องจากกระทำความผิดในห้องสอบ เมื่อ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒ และปัจจุบันได้ครบเวลา ๒ ปีแล้ว บัดนี้ข้าพเจ้าได้สำนึกผิดแล้ว และข้าพเจ้ารู้สึกเสียใจเป็นอย่างสุดซึ้งในการกระทำของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอรับรองว่าจะไม่ปฏิบัติตนเช่นนี้อีก

ข้าพเจ้ามีความประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะศึกษา เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าใคร่ขอกลับเข้ารับการศึกษาต่ออีกครั้งหนึ่งด้วยความสำนึกผิดอย่างดียิ่ง ขอได้โปรดให้ความเมตตาแก่ข้าพเจ้าด้วย

และจดหมายของบิดาที่รับรองความประพฤติของบุตรชาย เพื่อขอให้มหาวิทยาลัยอนุมัติให้กลับเข้าศึกษาได้ (ซึ่งในที่สุดนักศึกษาคนนี้ก็ได้รับอนุมัติให้กลับเข้าศึกษาต่อได้ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๕)

ข้าพเจ้า... เป็นบิดาของนาย... นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ซึ่งกระทำตนผิดกฎของสภามหาวิทยาลัย ด้วยความเขลาเบาปัญญา เมื่อวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๒ และได้รับการพิจารณาโทษงดการศึกษาไว้ ๒ ปี ดังความละเอียดแจ้งอยู่แล้วนั้น บัดนี้ เวลาได้ครบตามกำหนดแล้ว ตลอดเวลา ๒ ปีที่ผ่านมา นาย... ได้ประพฤติตนดีขึ้น เนื่องจากสำนึกผิดและได้ให้คำมั่นสัญญาแก่ข้าพเจ้าว่า จะไม่ประพฤติปฏิบัติเช่นที่แล้วมานั้นอีก ทั้งเจ้าตัวมีความประสงค์อย่างแรงกล้าที่จะกลับเข้ารับการศึกษา ณ ที่เดิมต่อไป ข้าพเจ้าไตร่ตรองดูแล้วเห็นชอบด้วย ประกอบทั้งข้าพเจ้ามีบุตรชายเพียงนาย... ผู้เดียว ย่อมหวังฝากอนาคตของวงศ์ตระกูลอยู่ที่เขามากที่สุด จึงเรียนมาเพื่อเป็นการรับรอง หากมีวิถีทางใดพอจะพิจารณาให้ความเมตตาแก่นาย... ได้บ้างแล้ว ขอได้โปรดช่วยกรุณาด้วย จักเป็นพระคุณแก่ข้าพเจ้าอย่างยิ่ง....

๔.เอกสารเรื่องกรณีวิวาทของนักศึกษา

เอกสารอยู่ในช่วง พ.ศ.๒๕๐๘ - ๒๕๑๕ จำนวน ๒ กล่อง มี ๑๐ แฟ้ม เป็นเอกสารการสอบสวนและการพิจารณาลงโทษกรณีวิวาททำร้ายร่างกายของนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนใหญ่เป็นกรณีวิวาทระหว่างนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ และคณะนิติศาสตร์ เช่น แฟ้ม “การสอบสวนกรณีพิพาทระหว่างนักศึกษารัฐศาสตร์ - นิติศาสตร์ ๘ กันยายน ๒๕๐๘ ” แฟ้ม “ตั้งกรรมการสอบสวนนักศึกษารัฐศาสตร์-นิติศาสตร์ วิวาทข้างศาลาเทศบาล” เป็นต้น เอกสารส่วนใหญ่เป็นเอกสารรายงานบันทึกการสอบสวนนักศึกษา และพยาน ทั้งของตำรวจ และคณะกรรมการที่มหาวิทยาลัยแต่งตั้งขึ้น เพื่อหาข้อเท็จจริงในกรณีพิพาท การลงโทษผู้กระทำความผิด และหาทางวางมาตรการป้องกันปัญหาต่อไป เอกสารส่วนนี้มีเนื้อความค่อนข้างยาว เพราะเป็นการเล่าเหตุการณ์ของนักศึกษาที่เป็นคู่กรณี

เอกสารกลุ่มนี้เป็นเพียงกลุ่มหนึ่งในจำนวนอีกมากมายในหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ยังมีเอกสารอีกมากที่รอให้มีผู้มาใช้ประโยชน์ ถึงแม้ว่าเอกสารกลุ่มนี้จะเป็นเอกสารที่กล่าวถึงการละเมิดวินัยนักศึกษา การลงโทษนักศึกษา และการทะเลาะวิวาท แต่ก็แฝงด้วยความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมสมัยหนึ่ง และสะท้อนพฤติกรรมทางสังคมที่น่าสนใจหลายประการ บางพฤติกรรมยังคงสืบเนื่องถึงปัจจุบัน เช่น การทุจริตข้อสอบ (เพียงแต่เปลี่ยนแปลงในแง่เทคนิควิธีการ) ในขณะที่พฤติกรรมบางอย่างก็แปรเปลี่ยนเลือนหายไป ดังการยกพวกทะเลาะวิวาทของนักศึกษามหาวิทยาลัย ซึ่งจากเอกสารจะพบมากในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๑๐ ทว่าในปัจจุบัน ปัญหานี้ไม่ค่อยเกิดขึ้นในระดับมหาวิทยาลัยแล้ว แต่ปรากฏในระดับอาชีวศึกษามากกว่า นี่เป็นเพียงตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นคุณค่าของเอกสารชุดนี้ ในฐานะหลักฐานสำคัญสำหรับการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์สังคมได้อย่างดี

หอเกียรติยศ

เมื่อวันเสาร์ที่ ๕ เมษายนที่ผ่านมา มีการเปิดอนุสาวรีย์ ศ.สัญญา ธรรมศักดิ์: “คนดีของแผ่นดิน” ที่วิทยาเขตรังสิตของธรรมศาสตร์ อาจารย์สัญญาเป็นบุคคลอันมีชีวิตและผลงานน่าเคารพเชิดชู สร้างคุณูปการอย่างมหาศาลต่อประเทศชาติ ทั้งด้านการศึกษา กฎหมาย ศาสนา และการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖

อาจารย์สัญญาถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ การจากไปของบุคคลเฉกเช่นท่าน นับเป็นความสูญเสียอันประเมินค่ามิได้ของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบประชาธิปไตยไทย แต่ท่านมิได้จากไปพร้อมกับความว่างเปล่า ท่านได้ทิ้งสมบัติอันมีค่าไว้เบื้องหลังมากมายมหาศาล ปรากฏว่าที่บ้านหลังน้อยของท่านแถบถนนสุขุมวิทนั้น มีห้องสมุดส่วนตัวที่เต็มไปด้วยหนังสือ เอกสาร แฟ้มงาน รูปภาพ เทปวิดีทัศน์ ฯลฯ จำนวน ๕ ห้อง ประมาณว่ามีข้าวของเหล่านี้ถึง ๑,๘๙๐ รายการ

ห้องสมุดส่วนตัวดังกล่าว สะท้อนให้เห็นผลงานของท่านในตำแหน่งต่างๆ นับตั้งแต่สมัยเรียนหนังสือ เป็นอาจารย์ เป็นปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานศาลฎีกา เป็นอธิการบดีธรรมศาสตร์ในช่วง “หน้าสิ่วหน้าขวาน” ของ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นนายกรัฐมนตรีพระราชทาน เป็นประธานองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก และเป็นประธานองคมนตรี ตราบจนถึงแก่อสัญกรรม

สมบัติมีค่าดังกล่าว ทายาทของท่านแสดงความจำนงที่จะมอบให้เป็นสมบัติของสาธารณะ โดยผ่านมาทาง “หอจดหมายเหตุ ธรรม-ศาสตร์” ซึ่งมีการปรึกษาหารือกันในเบื้องต้นร่วมกับทั้งทายาทและหอจดหมายเหตุแห่งชาติว่า มีความจำเป็นที่สังคมไทยจะต้องจดจำรำลึกคุณงามความดีของผู้ที่สร้างประโยชน์ให้กับบ้านเมือง อันเป็นการแสดงความเคารพต่อผู้มีพระคุณตามวัฒนธรรมอันดีงามของไทย และยังช่วยให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้เรียนรู้แบบอย่างการดำเนินชีวิตของบุคคลที่เสียสละเพื่อส่วนรวม

เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว จึงมีแนวคิดว่าเราควรสร้าง “หอเกียรติยศ ศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์” เพื่อเชิดชูเกียรติท่านในทำนองเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า Hall of Fame ในนานาอารยประเทศ

แต่การสร้าง “หอเกียรติยศ” นี้ก็หาใช่เรื่องของ “อดีต” แต่เพียงลำพังไม่ หากควรเชื่อมโยงกับ “ปัจจุบัน” และก้าวไปสู่ “อนาคต” ด้วย ดังนั้น “หอเกียรติยศ” หรือ Hall of Fame ของท่านอาจารย์สัญญา ควรจะมีลักษณะอเนกประสงค์ กล่าวคือเป็น ๓ ประสานของ “๓ กาลเวลา” (อดีต ปัจจุบัน และอนาคต) คือเป็นทั้ง

๑. **พิพิธภัณฑ์** จัดแสดงประวัติและผลงานของอาจารย์สัญญา

๒. **หอจดหมายเหตุ** ที่เก็บรักษาเอกสารชีวิตและงาน คือ สมุดจดบันทึกคำบรรยายนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม พ.ศ.๒๔๖๘ เอกสารกระทรวงยุติธรรม เอกสารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เอกสารพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก สมุดบันทึกส่วนตัว อนุทิน สมุดจดเลขโทรศัพท์ การ์ดต่างๆ อัลบั้มภาพถ่าย และภาพถ่ายพร้อมกรอบรูป วิดีทัศน์ และแถบบันทึกเสียง หนังสือทางด้านกฎหมายและหนังสืออื่นๆ เสื้อครุย